

HID

IRODALOM
MŰVÉSZE
KRITIKA

GYILASZ MILOVAN:

A vég és a kezdet kezdete
GÁL LÁSZLÓ:

Tulipán, Láz (versek)
SINKÓ ERVIN:

Egy regény regénye (folytatás)
**SZIRMAI KÁROLY, DEBRECZENI
JÓZSEF és PETKOVICS KÁLMÁN**
elbeszélései

LATÁK ISTVÁN, ÁCS KÁROLY.
FEHÉR FERENC és GALAMB JÁN
versei

CSIPLICS BOGDÁN:
Bránkó Belgrádban

DISPUTA
NÉPRAJZ: - Sz. I.: Kukucska vil
(Ács József illusztrációval)

SZINHÁZ, KÖNYVSZEMLE
ALMÁSI GÁBOR:

domborműve
**IVANYOS SÁNDOR és ifj. PECH
BÉLA** rajzai.

Új mellékletünk:
„MŰKEDVELŐ SZINPAD“

szeptember - október

XVII. ÉVF.

1953

A munka útján

a könyv a dolgozó ember legjobb utitársa

**Minden olvasónak
irodalmi tájékoztatót ad**

Gyors és pontos könyvszolgálatot nyújt a

Könyvbarátok köre

A KÖNYVBARÁTOK KEDVEZMÉNYEI:

20%-os engedmény a könyvek bolti árából;
részletfizetéses könyvbeszerzés;
ingyenes illetménykötet;
állandó áruhitel;
minden könyvvásárlásnál elsőbbségi jog.

Minden könyvbarát díjtalanul megkapja a Testvériség-Egység
könyvkiadóvállalat új képes könyvjegyzékét, amely egyben
irodalmi tájékoztatóul is szolgál.

Könyvkiadásunk legújabb értéke

SINKÓ ERVIN:

OPTIMISTÁK

Az első világháborút követő forradalom hiteles regénye Sinkó
Ervin új, nagy műve. Romain Rolland, a lélektani regény
halhatatlan mestere a mai világirodalom legnagyobb alkotásai
közé sorolja.

Ára 300.— dinár, könyvbarátoknak 240.— dinár.

TESTVÉRISÉG-EGYSÉG könyvkiadóvállalat Noviszád, Arsa Teodorovics 11.

Postatakarékszám 300-T-251

MŰKEDVELŐ SZINPAD

A „HID” MELLÉKLETE

1953 OKTÓBER HÓ

1. SZÁM

A „Műkedvelő szinpad” célkitűzései

Kulturális életünkben a műkedvelő színjátszásnak igen jelentős szerepe van. Egyrészt aktív kulturális tevékenységre mozgosítja magukat a szereplőket, a színjátszókat, másrészt a szinpadról tolmácsoló szavakkal, a színjátékkal elviszi — legalábbis ez lenne a szerepe — a nemesen emberit a tömegekhez, olyan falvakban és a forgalomtól távolabbeső telepeken, tanyavidéken, ahová a szinpad nyelve, a játék tartalmi célkitűzése, az irodalomnak ez a jelentős műfaja sohasem vagy csak ritkán jutna el. Ha a vidéki kulturmunkának nem is lehet egyedüli formája a műkedvelő színjátszás, mint ahogy azt helyenként észlelhettük, nem szabad a túlsó végletbe sem menni és a műkedvelőket egészen kikapcsolni a fontos kulturakcióból.

Ahhoz persze, hogy a műkedvelő színjátszás valóban kulturális akció legyen, jól átgondolt műsorpolitikára van szükség, sőt még ezen felül is segítő kéz kell, amely az egyesületek munkáját a színjátszás terén támogatja. (Rendezési kérdés, maszkírozás, díszletkérdés stb. stb.) Ha az időről-időre rendezett tanfolyamok nyújtottak is valamennyi segítséget ezen a téren, feltétlenül szükség van állandó segítségre, állandó kapcsolatra, a kérdéseknek saját útján való megtárgyalására. Sajtónk ezen a téren igyekezett is tőle telhetően segíteni a színjátszást, hasábjain felszínen tartotta a kérdéseket, de nem volt olyan specifikus sajtószervünk, lapunk, amely inkább az egyesületen belüli segítséggel támogatná a színjátszást és igyekezne odahatni, hogy a műkedvelő színjátszás valóban kulturális tényező legyen a falun, a szó igazi értelmében.

Mindezeket figyelembevéve a Vajdasági Magyar Kulturtanács — amely most szervezetileg is közelebbkerült a HÍD szerkesztőségéhez — elhatározta, hogy havonta a HÍD mellékleteként lapot jelentett meg MŰKEDVELŐ SZINPAD címmel. Ennek a sajtóterméknek célkitűzését az eddigi sorok már igazolják és ismertetik úgyhogy rögtön rá is térhetünk a gyakorlati kérdésekre. Ismertetni kívánjuk mindenekelőtt azoknak a műkedvelő együtteseknek vállalkozásait, amelyek a műsorpolitika kérdésében helyes úton haladnak s valóban értékes, emberi dokumentumokkal telt szinpadi irodalmat tárnak közönségünk elé. Az ilyen népszerűsítés egyben bizonyosfokú elismerést is jelent a műkedvelő színjátszóknak, akik általában önzetlen fá-

radozással szolgálják a kultúra közösségi ügyét. Ugyanakkor a MŰKEDVELŐ SZÍNPAD állandóan közöl darabmellékletet, ezzel is segítve a repertoár-politikát, foglalkozik majd különböző színpadi, rendezésbeli stb. szakkérdéssel, kapcsolatot teremt az egyesületek felé, szóvateszi azok felvetett különböző problémáit, tehát bizonyos fokig nyilvános szószéket teremt.

A HÍD nem volt ismeretlen eddig sem kulturegyesületeink előtt — ha nem is abban a mértékben, ahogyan azt kulturális súlya és szerepe megkívánná — most a MŰKEDVELŐ SZÍNPAD mellékletével együtt fokozott érdeklődésre tarthat számot az egyesületekben éppen úgy, mint a tagok körében.

Bár ez a vállalkozás, a MŰKEDVELŐ SZÍNPAD újabb anyagi áldozatot és munkabeli erőfeszítést jelent a HÍD számára, ezek terhét nem hárítjuk a közönségre és a körülbelül egy éves mellékletet a HÍD-al együtt juttatjuk el az olvasóközönséghez. Cserébe csak azt kívánjuk, hogy a HÍD-at mindenki propagálja, mert ezzel a MŰKEDVELŐ SZÍNPAD megerősödését is elősegíti. A műkedvelő együttesektől, valamint azok tagjaitól pedig szoros együttműködést kérünk, hogy az új sajtószerv fokozottan megfelelhessen célkitűzéseinek.

A VAJDASÁGI MAGYAR KULTURTANÁCS

Jelenet az „Ember a híd alatt” kikindai bemutatójáról

Az „Elítéltek“ az óbecsei „Petöfi Sándor“ kultúregyesület színpadán

A műkedvelő színjátszás voltaképpen kettős tűzpróbát áll ki: az első a darabválasztás, tehát, hogy mit adnak, a második az előadás maga, tehát hogyan játszanak. A darabválasztással sokszor van baj a színházaknál is, hát még a műkedvelő együtteseknél, ahol aztán — sokszor a jól megválasztott darabnál is — erősen melléjártanak az elért hatás lehet egyenesen negatív.

Mindennek előrebocsátásával dicsérettel kell szólnunk az óbecsei „Petöfi Sándor“ kultúregyesületről, amely bátran nyult hozzá színpadi repertoárunk legmaibb darabjához és Sinkó Ervin „Elítéltek“ című drámáját hozta színre, a vajdasági műkedvelő szemlére való előkészületeiben. Az óbecsei kísérlettel, mint jelenséggel kívánunk foglalkozni, s az alsóvárosi kultúrkör jól átgondolt kultúrpolitikáját dicséri ez a darabválasztás. Zenes játékkal, vagy könnyebb fajsúlyú darabbal egyszerűbb lett volna színháztermet megtölteni — ha nem lenne akkor a másik nagy feladat: a közönség nevelése, szembenézés az élet és a világ igazi problémáival.

A becsei kultúregyesület műkedvelői elég rátermettséget mutattak az „Elítéltek“ színpadi tolmácsolásához, s egészbenvéve gördülékeny előadásban, szép színpadi kiállításban vitték közönségük elé. S ha számbavesszük, hogy ez a közönség jórészt kisvárosi dolgozó — munkásembert és földművest akárhányat láthattunk a nézőtérre — azt kell mondanunk, hogy a darabnak műkedvelők által való színrehozása egyáltalában nem lebecsülendő probléma. Arra kevés remény van, hogy a szubotikai Népszínház mostanában nagyobb vidéki körutat tegyen a darabbal, s a kisebb helyekre is eljusson: a műkedvelők segítségére tehát szükség van s a becseiek

igazolták, hogy a drámát műkedvelők is hatásosan és szépen játszhatják. S ami szintén lényeges: a darabot a közönség is pozitíven, megértéssel fogadta és sokszor csendült fel a taps, amely nemcsak az alakító játéknak, hanem a szerző szavainak is szólt. Fontos szeizmográf ez, amely világosan jelzi, mennyire tisztában van a bácskai magyarság Rákosi Magyarországának mai helyzetével, légkörével, valóságával — mennyire tisztában van mindezzel a bácskai kisváros magyar dolgozója.

Egészbenvéve — ismételjük — érezhetjük a színdarab tolmácsolásának pozitív hatását. Az előadás részleteivel kapcsolatban azonban lenne né-

Krajtmár Margit

hány megjegyzésem. A játék maga nem volt elég egyenletes, a második felvonás messze mögötte maradt az első és harmadik felvonásnak, különösen a harmadiknak. A becseieknek

meg kell érteniök valamit, és pedig azt, hogy finom lélekrajz, ki sem mondott szavak és sejtések bújkálnak a dráma szövegében. S éppen a második felvonás csattanóját ejtették el a függöny túlságosan gyors leeresztésével. Ez a felvonást még egyszer türelemmel és tagoltan kell próbálniok. S ugyanezt kell tenniök a harmadik felvonás zárójelenetében is. A második felvonás esését különben az okozta, hogy néhány szereplő nem tudta eléggé a szöveget, belezavarodott, nem volt megfelelő végszó — ez aztán lassúvá, vontatottá tette a felvonást.

Két szereplőről mondhattuk bátran, hogy kitűnő teljesítményt nyújtottak: Szergej Ivanovics alakjában Főglein László valóban pompás figurát adott — egész habitusa elősegítette ebben, — a másik ilyen alakítás pedig Zsátykó Katóé, Turi Pálné alakjában. Ez nem azt jelenti, hogy a két főszereplő, Turi és Mária nem voltak jók, azonban az említett két alakítás több volt műkedvelésnél: már megközelítette a művészetet. A főszereplők közül Mária alakjában Krajszmár Mária csak a

Főglein László

harmadik felvonásban érte el ezt a legmagasabb fokot: letargiájában, összeomlottságában akkor valóban lo-

Róth István

bogott benne valami erős és lenyűgöző, igazi élet. Turi Pál alakjában Róth István végig egyenletesen játszott, rutinnal és rátermettséggel.

Perics Ivo szerepében Bálint József nem elégitett ki. Nehéz szerepével nem tudott, teljességében megbírkózni, gyenge szereptudással éppen ő akasztotta meg és „ejtette” a második felvonást. Bori Miklós szerepében Sleif Sándor, ezzel éppen ellentétben, sima szereptudással, ügyes játékkal segítette át a szakadékon. A tanácsosnét Slcif Sándorné alakította — nem volt elég pergőnyelvű, ő is „ejtette” a végszavakat, nem tudta jelenéskor az egész színpadot betölteni — pedig szerepe éppen ilyen „rámenős”, tolatkodó.

Talán túlszigorú mértékkel is osztályoztam — végeredményben műkedvelőkről van szó — a szemle előestéjén, azonban még sokat, nagyon sokat segíthetnek a szereplők néhány próbával, a jelenetek pergőbb kidolgozásával a második felvonásban. Még így is erős drámai hatást értek el a darabbal és igazolták egy össze-

szokott, jó színpadi együttes biztató képességeit.

A szereplők egyike sem látta a szabadkai Népszínházban az Elítéltek előadását. Ennek vannak pozitív és vannak negatív oldalai. Általánosságban azt mondanánk, jó ha a rendező ismeri a darabot más színpadról, jó ha a szereplők látták a darabot és emlékükből él egy-egy színészi alakítás. Viszont nem felejttem el soha a tavaly elhunyt Rakitinnak, a neves rendezőnek a felfogását ebben a kérdésben, aki annakidején éppen egy ilyen túlságos kopírozás miatt marasztalta el — ha jól emlékszem 1949-ben — a jaszatomicsiak „Revizor” előadását. f.s

Szergej Ivanovics, valamint Turi Pálné, s helyenként Mária alakítását figyelve magam is hajlamos lennék osztani a „maestro” felfogását. ... Ez persze csak szubjektív megjegyzésem: a szabadkai rendezéssel nem ártott volna tisztában lenni.

Az „Elítéltek” első vidéki, műkedvelő előadásával — még egyszer mondom — inkább mint jelenséggel foglalkoztam. Mint annak igazolását írom le, hogy vidéki színjátszóink nyuljanak csak bátran a komoly darabokhoz. Közönség is van, siker is van, ha hittel és lelkesedéssel teszik. Ebben van a becseiek követendő példája.

Majtényi Mihály

Az újvidéki opera „Carmen” díszlete (I felvonás)

Díszlettervező: Marenics

A Magdics-ügy

Színmű 3 felvonásban

Irta: Quasimodo Braun István

SZEREPLŐK:

Eror Magdics

Magdics Bránkó, különváltan élő férje

Bálint Anna, barátnője

Tér Józsefné

Sárkány Pál

Sárkány Mihály

Sostár Iván

Fürj István

Keresztes Péter

Berkes Tivadár

Orvosszakértő

Bírósági tanácselnök

I. szavazóbíró

II. szavazóbíró

Ügyész

Védő

Jegyzőkönyvvezető

Szolga

Történik 1946 táján

I. FELVONÁS

1. Jelenet

(Törvényszéki tárgyalóterem. Emelvényen a bíróság, vádló és védő asztala, vádlottak padja. Ajtó a bírósági emelvény mögött, hátul a tanúk számára, jobbról a vádlottak számára. A bírósági asztalon hatalmas revolver, az asztalnak támasztva egy kasza fekszik. Egy-két szék a hallgatóságának, egyébként a hallgatóság maga a színház közönsége. Az elsősorban hely a már kihallgatott tanúknak, és híd a hézótér és színpad között, melyen ezek, az előadás során közlekedhetnek. Mikor a függöny felmegy, belép a teremszolga és leporolja gyorsan az asztalokat, majd beszélget az első jelenet szereplőit: Sostár Ivánt, Tér Józsefnét, Keresztes Pétert, Bálint Annát, Fürj Istvánt, Berkes Tivadart, Sárkány Pált.)

SZOLGA (Rakosgat a bírósági asztalon, aztán egy iv papirostot vesz elő, kitárja a tanúk ajtaját és beszélgeti őket) Sostár Iván!

SOSTÁR (hangja) Itt.

SZOLGA Tessék bejönni. (Sostár be.) Csak álljon oda félre. Tér Józsefné!

TÉRNÉ (Az ajtóban) Én vagyok, kérem. (Affektál).

SZOLGA Maga is.

TÉRNÉ Nem várhatnék kinn? Szeretnék egyedül maradni ezen a furcsa helyen.

SZOLGA Nem lesz egyedül, tessék odaállni. (Térné, megtartva a távolságot oda áll.) Keresztes Péter! (Az be.) Fürj István! (Az is be.)

TÉRNÉ Álljon mellém Pisti, ne hagyjon egyedül az istenért. Hol van a Bránkó, hol csavarog ilyenkor?

FÜRJ Nyugodjék meg asszonyom, nincs oka idegeskedni.

SZOLGA Bálint Anna!

ANNA (Bejön, kezében kis batyu.) Jónapot kívánok.

SZOLGA Leülhetnek, ha akarnak. Magdics Bránkó! (Miatán senki sem felel, újra kiszól) Magdics Bránkó!

SOSTÁR Nincs itt.

SZOLGA (Ceruzát vesz elő, megnyalazza és jelöli a lapon) Magdics nincs itt.

TÉRNÉ El fog jönni, kérem. Ne tessék följegyezni. Okvetlenül eljön, csak késik.

SZOLGA (Nem hederít rá) Berkes Tivadár!

BERKES (Be. Gyorsfényképezőgépet hoz magával.) Jó napot, alázsolgája, Berkes vagyok, gyorsfényképész és fényképnagyító.

SZOLGA Az elnök engedélye nélkül itt nem fényképezhet.

BERKES Ó, majd megszerzem az engedélyt, de nem is azért jöttem így. A munkámat kellett otthagynom emiatt a kellemetlen dolog miatt és sietnem kell vissza. Nekem mindenben benne kell lennem. (A többiekhez) Van szerencsém, ó, Térné nagyságos aszszony. Kezeit csókolom.

SZOLGA Sértett, Sárkány Pál!

SÁRKÁNY PÁL (Nyomorék. Ütött-kopott tolókosiban gördül be, amit ő maga hajt) Ez én vagyok.

SZOLGA Maguk, mint tanúk lesznek kihallgatva. Értjük? Amikor a bíróság bevonul, akkor felállanak. Értjük?

BERKES Felakasztják?

SZOLGA (végignézi, de nem válaszol)

SÁRKÁNY Szemet szemért, fogat fogért.

BERKES Úgy van. Úgy van. Mégegyszer fogadja részvéteimet. Öszintén, szívből mondom. Már akkor gondoltam, hogy semmi se enyhítené annyira a fájdalmat, mintha megörökítené szegény, istenbaldogult fiának az emlékét. Isten nyugosztalja. Ha csak akár ilyen ici-pici fényképe volna, én abból (mutatja) ekkorát tudnék csinálni.

SÁRKÁNY Nem kell.

BERKES Ne mondja ki, kérem, ne tegyen ilyet, ne legyen meggondolatlan. Úgy teszek, mintha nem is hallottam volna. A fia. Egyetlen fia. Az nem lehet.

SÁRKÁNY Nem kell! (Nyílik az ajtó. Az ügyész és a védő jönnek be rajta.)

2. Jelenet

(Voltak, ügyész, védő, majd egy őr kíséretében Eror)

SZOLGA (Gyorsan) Tilos a beszélgetés. Majd akkor beszéljenek, ha kérdezik.

ÜGYÉSZ (Helyére megy és rakosgatja iratait.)

VÉDŐ (Követi) Lehetetlen vele szót érteni.

ÜGYÉSZ Mit mond?

VÉDŐ Semmit.

ÜGYÉSZ Talán ma megszólal. Mikor volt nála?

VÉDŐ Tegnap. Szerettem volna hallani a dolog körülményeit, akármit, hiszen a világon semilyen adatom sincs. Egyszerűen azt mondta, hogy nincs szüksége védőre, nincs mit magyarázni, bevallja, amit tett és kész. Nem sok dolgom lesz, de nem is tehetek sokat.

ÜGYÉSZ Mi sem voltunk vele más-képpen. Egészen különös nő.

VÉDŐ (A tanúk felé) Rokona valamelyiküknek a vádlott? (Csend)

SOSTÁR Öreg Sárkány.

SÁRKÁNY Az a gyilkos?! A fiam gyilkosa?!

ANNA Nincs Erornak rokona. Nincs senkije.

VÉDŐ Ismeri jól?

ANNA (közelebb jön) Jól. Gyermekkorom óta. (Most nyílik a jobboldali ajtó és egy őr kíséretében belép Eror, egyszerű fekete ruhában, kezében fehér zsebkendő. Megáll az ajtóban, majd folytatja az útját.) Eror...

VÉDŐ (Elébe megy) Itt a helye, üljön le.

TÉRNÉ Milyen sápadt.

ANNA Eror... (A védőhöz) Szabad szólnom hozzá? Senkije nincs rajtam kívül.

VÉDŐ Ha a közvádó esetleg megengedné?

ÜGYÉSZ Majd a tárgyalás után.

ANNA Csak pár szót. Hoztam neki valami apróságot.

ÜGYÉSZ Jó. Nem bánom.

ANNA (Erorhoz lép) Eror... mennyit gondolkoztam rajtad. Mi lesz veled?

EROR (Megfogja Anna kezét) Nem mindegy Anna? Tudod, hogy nekem mindegy. Te hogy vagy? Vigyázzol magadra?

ANNA Fehérneműt hoztam neked, meg kalácsot.

EROR (Végignézi a tanúk seregén) Ezek mind tanúk lesznek? Ugyan mire? (Szeme megállapodik Sárkányon.) Még most is gyűlöl?!

SÁRKÁNY (Elfordítja a fejét) Akármilyen volt... ha tán romlott is volt... a fiam volt... (eltakarja a szemét.)

EROR (Fáradtan felemeli, majd leejti mind a két kezét, mint aki megadja magát a sorsnak.)

SZOLGA (Annához) Menjen a helyére, jön a bíróság. (Errorhoz) Maga is üljön le, ha pedig a bíróság bevonul, fel kell állnia. (Felállítja a kaszát. Anna borzadva nézi, Sárkány rámered.)

EROR Anna, csak magadra gondolj, ... meg... tudod... a gyerekre... A mi gyerekünk lesz. Kettőnké. (Leül, mindenki elfoglalja helyét, mikor most bevonul a hátsó ajtón a bíróság.)

3. Jelenet

(Voltak, a hátsó ajtón belép az elnök, két szavazóbíróval, majd tanúk nélkül. Bejön a gyorsíró is és elfoglalja helyét.)

ELNÖK (Leül, leülnek a szavazóbírák is. Iratait az asztalra teszi. A teremben mindenki áll.) Tessék leülni. Error Magdics bűnügyét fogjuk tárgyalni. (Olvas) Sostár Iván, özv. Tér Józsefné, Keresztes Péter, Fűrj István, Bálint Anna, Magdics Bránkó nincs itt, Berkes Tivadar. (Mind sorra felállnak, amikor nevüket hallják.) Maguk, mint tanúk lesznek kihallgatva. A bíróság előtt a tiszta igazat kell vallani, mert a hamistanúzás bűncselekmény, melyet a törvény szigorúan büntet. Most menjenek ki, s majd egyenként fogjuk szólítani, ahogy sorra jönnek. Sárkány Pál. Maga maradhat; üljön, kérem, oda az ügyész mellé. (Sár-

kány odahajítja székét, a tanúk kivonulnak.)

ELNÖK Error Magdics!

EROR (Feláll)

ELNÖK Jöjjön közelebb. (A gyorsíróhoz) Tessék pontosan jegyezni. (Errorhoz) (aki az emelvény elé lépett) Neve?

EROR Error Magdics.

ELNÖK Hány éves?

EROR Húsz.

ELNÖK Hol született?

EROR Vrhovinán.

ELNÖK Férje neve?

EROR Bránkó.

ELNÖK Hol lakik? Pontos címe?

EROR Nem tudom.

ELNÖK Hol lakott utóljára?

EROR Bajmokon. Az „Előre” szövetkezetben. *

ELNÖK Büntetve volt?

EROR Nem.

ELNÖK Mióta van letartóztatásban?

EROR Nem tudom.

ELNÖK Hogy-hogy nem tudja?

EROR Nem tudom, nem volt fontos.

ELNÖK (Iratait lapozza) Július nyolcadika óta. Így van?

EROR Lehet. Vasárnap volt.

ELNÖK Jó, most kísérje figyelemmel, amíg a közvádoló ismerteti a vádiratot. Kérem a vád képviselőjét, hogy olvassa fel a vádiratát.

ÜGYÉSZ (Feláll, előveszi az iratot és olvas) Error Magdics, 20 éves, férjezett, de férjétől külön él, vagyontalan, négy elemi végzet, büntetlen előéletű, a bajmoki „Előre” szövetkezet tagját vádolom, hogy 1946 július nyolcadikán az esti órákban, mikor az aratási ünnepségen kicsit ittas házastársát, Sárkány Mihályt elnyomta az álom, miután meggyőződött róla, hogy áldozata alszik, mellette lévő kaszájával egy csapással belevágott a nyakába, elvágva a jobb oldali aortát s így megölte, tehát kegyetlen módon megölte vadházastársát s ezzel a Btk. 135. szakasza második fejezetébe ütköző

bűncselekményt követett el. Miután a tényállás beigazolást nyert, részben a vádlott beismerésével, részben a tanúk vallomásával és azért kérem, hogy a vádlottat a bíróság mondja ki bűnösnek és a törvény értelmében büntesse meg. (Leül.)

ELNÖK (A vádlotthoz.) Megértette a vádat?

EROP. Igen.

ELNÖK Bűnösnek érzi magát?

EROR. Igen.

ELNÖK Kérem, mesélje el, hogy ismerkedett össze Sárkány Mihályval, hogy került az apja házába, miért ölte meg és hogy történt maga a... gyilkosság?

EROR (Hallgat.)

ELNÖK Az iratokból látom, hogy a vizsgálat során megtagadta a vallomást. Persze, nem kényszeríthetjük arra, hogy beszéljen, de szeretném, ha tudná, hogy saját érdeke volna, ha mindent őszintén elmondana.

EROR (Lehajtja a fejét és hallgat.)

ELNÖK Ismétlem, nem áll módunkban vallomásra kényszeríteni, ha nem akar beszélni. (Felveszi a revolvert az asztalról.) Mégis, ebben az ügyben egy kicsit érdekel bennünket ez a revolver. A házkutatás során került elő. A magáé?

EROR (Bólint.)

ELNÖK Hogy jutott hozzá?

EROR (Hallgat.)

ELNÖK Talán még a háborúban szerezte?

EROP. Igen.

ELNÖK Ha már kitervezte, hogy megöli vadházastársát, miért nem ezzel a fegyverrel hajtotta végre tettét? Kaszával végezni ki egy embert, bizonyos brutalitást árul el, kegyetlenséget.

EROR (Vállat von.)

ELNÖK Nos, ha nem kíván beszélni, nem tehetünk ellene semmit. Elrendelem a bizonyítási eljárást, azonban a tanúk sorrendjén változtatnék és először talán Magdi-

csot hallgatnók ki, ha időközben megérkezett.

SZOLGA (Kiszól az ajtón.) Magdics! Megérkezett? (Hangok: meg, itt van.) Jöjjön be!

4. Jelenet.

(Voltak, Magdics; Ficsur: divatos nadrág, ing, kalap, feltűnő.)

ELNÖK Tessék idejönni!

MAGDICS (Miután belépett, közelebb megy a bírói emelvényhez, esetlenül meghajól. Előtetett modorban beszél.)

ELNÖK Magdics Bránkó, hány éves?

MAGDICS Huszonkilenc.

ELNÖK Mi a foglalkozása?

MAGDICS Másodkönyvelője vagyok a Járási Szövetkezeti Szövetségnek.

ELNÖK Maga férje a vádlottnak. A törvény megadja a lehetőséget, hogy ha nem kíván, nem kell valania. Ha azonban óhajt vallomást tenni, csak az igazat szabad mondania. A hamis tanúzás, — bűntett.

MAGDICS Vallani akarok.

ELNÖK Tud valamit a gyilkosságról?

MAGDICS Semmit.

ELNÖK Hanem?

MAGDICS A vizsgálat során, úgy mondták, hogy Eror talán azért ölte meg... a... férjét, nehogy tanúskodhassék a válóperben.

ELNÖK Maga válópert indított a felesége ellen?

MAGDICS Igen. Immár másodízben, ha szabad így mondanom. Először még mikor szétváltunk, akkor azonban elvesztettem a pert. Most újra megindítottam és Mihály lett volna a tanú, hogy Eror úgy él vele, mint az ágyasa.

ELNÖK Maga két nappal a gyilkosság előtt kint járt Bajmokon?

MAGDICS Igen.

ELNÖK Miért?

MAGDICS (Hallgat.)

ELNÖK A vádlottnál volt látogatóban? Mi okból?

MAGDICS A válóper miatt.

ELNÖK Hogy érti?

MAGDICS Megmondtam Erornak, hogy beadom a válópert.

ELNÖK Beszélt Mihállyal is?

MAGDICS Persze. Ő lett volna a tanú.

ELNÖK Mihály lett volna, ugye a tanú? És beleegyezett, hogy tanúskodik?

MAGDICS (Gyorsan) Természetesen.

ELNÖK És a vádlott?

MAGDICS Ki kérdezte? Nem tagadhatta, amit a saját szememmel láttam.

ELNÖK Fenyegedőzött?

MAGDICS Eror nagyon primitív. Alig tud írni-olvasni, vele nagyon nehéz megértetni valamit. Ő mindig a fellegekben jár.

ELNÖK Mi az, hogy a fellegekben jár?

MAGDICS Azt nehéz így elmondani. Hát például, mikor idejöttünk, Micsisevóra kellett jönnünk a háború után, mint agrárérdekeltek, nem akart. Itt élt a háború előtt a szüleivel, akik elpusztultak. Itt volt házuk, nem akart ide visszajönni. Fejébe vette, hogy az emlékek örökké fogják üldözni. És tényleg nehezen viselte sorsát, sokszor nem is aludt. Tudom, hogy nem szeretett, mégis erővel ragaszkodott hozzám. Sehogy sem értette meg, hogy köztünk nagy lett a különbség pár év alatt és nem vagyunk már az erdőben.

ELNÖK Maga együtt volt a háborúban a vádlottal?

MAGDICS Együtt.

ELNÖK Ott ismerkedett meg vele?

MAGDICS Igen.

ELNÖK Mondja el nekünk, hogy ismerkedtek össze? Mikor kötöttek házasságot, hogy éltek egészen addig, amíg házasságuk felbomlott?

MAGDICS Negyvennégyben ismertem meg. Nálunk volt. Oda volt beszállásolva a mi házukba, mert ő már akkor résztvett a háborúban. Így lettem én is katona és

együtt maradtunk. Később megsebesültem és sokáig nem tudtam magamról. Aztán mesélték, hogy Eror vitt ki a tűzből és ő is ápolott. Így volt.

ELNÖK Csak mondja el: hogy volt?

MAGDICS Szóval felgyógyultam... addig nem volt köztünk semmi... mikor felgyógyultam, akkor megszerettem, de Eror azt akarta, hogy vegyem el feleségül, hát elvettem. Aztán idejöttünk Bácskába. Beléptünk mindjárt a szövetkezetbe. Én előbb brigadéros voltam, aztán kurzusra jártam és mondtam Erornak, hogy tanuljon, de ő nem akart tanulni. Nem volt elég öntudatos. Kijárt dolgozni és főzött, ez volt minden. Ezért nem értettük meg egymást. Én aztán bekerültem a városba, a Járási Szövetségbe, ő meg a szövetkezetben maradt. Beadtam a válópert, de a bíróságon megnyert. Aztán összeállt Mihállyal és akkor elmentem hozzá és mondtam neki, hogy most aztán tényleg elválnék. Ez két nappal előbb volt, minthogy az a dolog történt. Mást nem tudok.

ELNÖK Még nem felelt arra a kérdésemre, hogy fenyegedőzött-e a vádlott?

MAGDICS Azt hiszem, igen.

ELNÖK Magát fenyegette, vagy Sárkányt?

MAGDICS Nem emlékszem. Sírt. Talán azt is mondta, hogy megöli magát, mert van revolvere.

ELNÖK (A szavazóbírákhoz is, az ügyészhez és a védőhöz is) Van valakinek valami kérdeznivalója?

ÜGYÉSZ Nincs.

VÉDŐ Köszönöm. Csak egy kérdést. Ha szabad tudnom, tulajdonképpen miért akart elválni a vádlottól?

MAGDICS Mondtam.

VÉDŐ Csak azt mondta, hogy a vádlott mindig a fellegekben járt. Ez

nem olyan rémes, meg aztán meg sem magyarázta igazán.

MAGDICS Nem lehetett vele élni. Mindig veszekedett, zsörtölődött, szememre vetette, hogy későn járok haza és a végén féltékenykedett is.

VÉDŐ Érttem, de miért akart tőle elválni.

MAGDICS Ezért.

VÉDŐ Meg akart talán újból házasodni?

MAGDICS Hát... esetleg... majd egyszer.

VÉDŐ Köszönöm, más kérdésem nincs.

ELNÖK Eror Magdics, vádlott!

EROR *(Feláll)*

ELNÖK Hallotta a tanú vallomását? Akar kérdezni valamit tőle?

EROR *(Végignézi férjét, aztán nemet int)*

ELNÖK Igaz, amit a tanú elmondott? Maga tényleg olyan regényes természet? Tudja, mi az a regényes természet?

EROR Tudom.

ELNÖK Tehát?

EROR Lehet. Aki ebben a korban él, annak az élete talán regényes, de ettől az élet valóság marad. Mindent úgy is el lehet mondani, ahogy a tanú mondta. Egyetértek vele.

ELNÖK *(A tanúhoz)* Üljön le oda hátra, talán még szükség lesz magára. *(Erorhoz)* Maga is foglaljon helyet. *(Eror leül, Magdics meghajol és leül hátul.)* Sostár Ivánt kérem.

SZOLGA *(Kiszól az ajtón)* Sostár Iván!

SOSTÁR *(Kintről)* Jelen. *(Be)*

5. Jelenet.

(Voltak, Sostár Iván)

ELNÖK Iván Sostár, hány éves?

SOSTÁR Ötvenöt. *(Kicsit zavart,*

egyik lábáról a másikra áll, forgatja kalapját.)

ELNÖK Petrovácon született, itt él Mísicsevón. Rokonságban van a vádlottal?

SOSTÁR Nem volnék rokona, csak jól ismertem apját, anyját, meg őt is.

ELNÖK Honnan ismeri a vádlottat?

SOSTÁR Én is az első háború után kerültem ide, mint Bubalóék. Így hitták az apját, hát olyan szomszédfélék voltunk.

ELNÖK Mit tud a gyilkosságról?

SOSTÁR Mikor én odaértem, már kész volt minden.

ELNÖK Mit látott, mégis?

SOSTÁR Mihály már halott volt, Eror meg állt mellette és nézte. A kasza ott volt a kezében, mást nem láttam. Hol a kaszát nézte, hol Mihályt, hol Engem. Vagy nem is engem, hanem mindenkit, mint aki szökni akarna.

ELNÖK Ki volt ott még magán kívül?

SOSTÁR Hát... a Dankó, a Keresztes... Annuska, a Bálint Anna, aztán jöttek a többiek is. Ott volt mindenki.

ELNÖK Szóval csak azt látta, hogy Mihály halott? Mást nem látott?

SOSTÁR Ebből elég volt ennyi is. Három napig nem birtam rendesen aludni utána. Másszó se alszom nagyon jól, de ha most eszembe jut... mert akármilyen volt, egye meg a fene, ilyen csunyát látni.

ELNÖK Miért? Milyen volt?

SOSTÁR Kenyérpusztító. Anyja bána. Dolgozni nem szeretett soha, csak a lányok, meg asszonyok után mászkált. Úgy tudom, volt, hogy megütötte az apját is.

SÁRKÁNY Ne hazudj!

ELNÖK Csendet kérek!

SOSTÁR Hát halottakról vagy jót, vagy semmit.

ELNÖK Azt mondja, ismeri a vádlottat is. Talán tudja, hogy éltek?

SOSTÁR Csak kicsit tudom, mert hát én Mísicsevón lakok, oda meg dolgozni jártam. Megvoltak, megvoltak valahogy. Persze Mihály odavert, ha részeg volt, Bránkó olyan volt a szokása. De űk azt jobban tudják.

ELNÖK Most magát kérdezzük, ha tudja.

SOSTÁR Nem tudom. Hanem azt tudom, hogy ennek a lánynak se-hogy se volt szerencséje. Bránkó is megéri a pízit. Megmondom neki a szemibe is, ha kő! Hun van? *(Eror felé int)* Jobban tette vóna, ha otthagyja a fenébe, amikó meg-sérút.

ELNÖK Erről is tud valamit?

SOSTÁR Honne tunnék. Én né tunnék?

ELNÖK Mesélje el.

SOSTÁR Mit?

ELNÖK Amit tud. A vádlott ápolta Magdicsot?

SOSTÁR Szóva, mikó mán mindenki fegyvert fogott, akkó ű még otthon kuksolt. Mi meg ott szállásótunk Csojluon és Eror megismerkedett vele. Náluk lakott. Szóval addig beszélt neki, hogy szégyen, amit csinál, hogy férfi léttére nem csap fel közénk, hogy tán várja a behívót. Míg hát tán elszégyelte magát és bevonult. De mindjár meg is sebesült. Eror a hátán vitte ki a tűzből és cipelte, amíg birta, már pedig sokáig birta, mert nekünk is megvót a magunk baja. Ha ez a lány akkó ki nem húzza, Magdics már régen a másvilágon lenne.

ELNÖK Mit tud még?

SOSTÁR Tessék kérdezni.

ELNÖK Hogy kerültek ide?

SOSTÁR Az úgy vót, hogy mindnyájan ide készültünk. Ki vissza, ki

meg előszó. Eror nem akart gyünni, mert a szülei epusztúták és úgy gondóta, jobb lenne másutt élni. Úgy sincs senkije itt, mit csinálna ezen a vidéken. Hanem Bránkónak gyühetnékje vót. Magyarázta eleget, hogy nincs egyedű, ha ő vele van, mert család is lesz. Hát így együtttek. Együtt gyüttünk. Aztán otthatta.

ELNÖK És miért hagyta ott?

SOSTÁR Mé? A selyemharisnya, a kisütött haj, meg a vékony ing miatt. Ezé.

ELNÖK Magdics azt mondja, hogy a vádlott nem akart tanulni, művelődni.

SOSTÁR Ehhő nem értek. Ugy gondója, hogy ű csinovnik lett? Az meglehet. Ez is hozzátartozik a selyemharisnyához. Tudom. Nem Bránkó az egyetlen, aki kitalálta ezt a műveltséget. Hazugság ez, kérem. Nagy-nagy hazugság. Más rul van itt szó. A szagosvízről, meg púderről, meg ilyesmiről.

ELNÖK Szóval otthagyta és akkor ismerkedett meg a vádlott Sárkánnyal?

SOSTÁR Ezt nem tudom.

ELNÖK De azt csak tudja, hogy együtt éltek?

SOSTÁR Azt tudom.

ELNÖK És azt, hogy hogy éltek?

SOSTÁR Azt nem tudom. Dehát úgy mondták mindjár, hogy vót Sárkánynak más is. Méghozzá Bálint Anna, ki együtt gyerekeskedett Erorral. Igen, ez nem volt szép a lánytól. Nem volt szép. Azt mondta, hogy akkor még nem volt rúla tudomása. Lehet. Eror nem szokott hazudni, de nem vót szép.

ELNÖK *(Magdicshoz)* Magdics! *(Magdics feláll)* Jöjjön ide! *(Magdics előre megy.)* Hallotta?

MAGDICS Igen.

ELNÖK Így volt?

MAGDICS Így. De nem a selyemharisnya miatt történt. Nem voltunk egyforma természet és nem értettük meg egymást. Nem volt mit szólnunk, nem volt közös témánk és a végén már gyűlöltük egymást.

ELNÖK Ha gyűlölték egymást, akkor a vádlott miért ne akart volna elválni.

MAGDICS E. Régimódi és primitív.

ELNÖK Üljön a helyére. (Sostárhoz) Maga is. Kérem özvegy Tér Jánosnét.

SZOLGA (Kimegy, bevezeti Térnéét).

6. Jelenet.

(Voltak, Tér Józsefné)

TÉRNÉ Jó napot kívánok. (Az emelvény elé lép, kesztyűjét húzogatja).

ELNÖK Neve?

TÉRNÉ Özvegy Tér Józsefné.

ELNÖK Hány éves? (Miután a tanári hallgat, az elnök megismétli) Hány éves?

TÉRNÉ (Nagyon halkán) Negyvenöt.

ELNÖK Hangosabban beszéljen, kérem. Rokonságban van a vádlottal?

TÉRNÉ Én, isten őrizze.

ELNÖK Honnan ismeri?

TÉRNÉ Ezt? Nem ismerem. Legfeljebb ha egyszer láttam.

ELNÖK De a férjét ismeri?

TÉRNÉ Őt igen.

ELNÖK Mióta?

TÉRNÉ Talán egy éve.

ELNÖK Honnan?

TÉRNÉ Szobaúr nálam. Ott lakik albérlésben, de én nem tudok semmit és nem is értem, miért hívtak.

ELNÖK Járt a vádlott a férjéhez ez alatt az egy év alatt?

TÉRNÉ Nem tudom, de nem hiszem.

ELNÖK Azt tudja, hogy válni akarnak?

TÉRNÉ Tudom.

ELNÖK Honnan?

TÉRNÉ Honnan? Hiszen nálam lakik, hogyan tudnám.

ELNÖK Maga miatt akar talán válni?

TÉRNÉ Énmiattam? De kérem... még hogy énmiattam. Én tisztességes asszony vagyok elnök úr. Bocsánatot kérek, de ezt meg kell mondanom.

ELNÖK A tanúvallomások szerint, ön együtt él Magdiccsal.

TÉRNÉ Fel vagyok háborodva. Fel vagyok, a legmélyebben fel vagyok háborodva, elnök úr. Én úriasszony vagyok, tessék tudomásul venni.

ELNÖK Senki se vonja kétségbe, azonban ez a kérdés valamennyire mégis csak érdekel bennünket.

TÉRNÉ Már válaszoltam. Köztem és Magdics úr között olyan a viszony, amilyen úriember és úriasszony között szokott lenni.

SOSTÁR (Közbeszól) Olyan az a parasztasszony meg a parasztember között is...

ELNÖK Csendet kérek. Nem ajánlott ön anyagi segítséget Magdicsnak a válóperhez?

TÉRNÉ Én... én... Hát ez hallatlan. Bocsánatot kérek. Na, de ilyet.

ELNÖK Legyen szíves felelni a kérdésemre.

TÉRNÉ Elájulok.

ELNÖK Szedje össze magát, asszonyom. Tehát?

TÉRNÉ Fel vagyok háborodva erre a sértésre. Én rögtön sírok. Azonnal feljelentem azt, aki ilyet állít. Rögtön. Oda vagyok.

ELNÖK Szóval nem nyújtott anyagi segítséget Magdicsnak a válóperhez?

TÉRNÉ Tagadom. Ah, tagadom.

ELNÖK (*Lapozgat*) A vizsgálat során ön azt mondta...

TÉRNÉ (*Félbeszakítja*) Az más. Az egészen más. Egy kis kölcsönről volt szó. Csupán részvétből, természetesen. Jelentéktelen kölcsön. Ez a fiatalember, akiről itt szó van, végtelenül kedves és szeretetreméltó. Rettenetesen szerencsétlen volt egy ilyen... ilyen perszóna mellett. Vojla. Mert Magdics úr művelt úriember. En ezt teljesen megértettem. Miután pedig módomban állt, mert nincsenek anyagi nehézségeim, hála istennek, ígértem neki kisebb kölcsönt, ha ezzel jót tehetek. Ez emberi kötelesség. Nemdebár?

ELNÖK Megmondhatná nekünk, milyen célra kellett a pénz Magdicsnak?

TÉRNÉ Azt én nem tudom. Tessék elhinni, hogy nem tudom. Ő, mint lakó megkért és én nem tudok nemet mondani. Nem tudok.

ELNÖK Hány albérlője van önnek?

TÉRNÉ Egy. Egyszerre csak egy.

ELNÖK Még szerencse. Köszönöm. Van valakinek kérdeznivalója? Közvádoló? Védő? Ha nincs, talán szíveskedne leülni oda hátra. (*Magdics elébe jön és oda hátra vezet.*) Kérem a következő tanút, Fürj Istvánt!

SZOLGA (*Kiszól*) Fürj István, előre!

7. Jelenet.

(*Voltak, Fürj István*)

ELNÖK Neve?

FÜRJ Fürj István.

ELNÖK Hány éves?

FÜRJ Huszonnyolc.

ELNÖK Itt született, itt él Zomborban, rokonságban van a vádlottal?

FÜRJ Nem, nem vagyok. (*Éreztetni kell, hogy nem közömbös számára Eror Magdics.*)

ELNÖK Mondja el nekünk, amit tud a gyilkosságról és annak a szereplőiről. Ismerte-e Sárkányt, milyen viszonyban volt vele, milyen volt a viszony a férj és feleség között, aztán rátérhet a kérdéses napra.

FÜRJ Szóval én Mihálynak a legjobb pajtása lennék. Olyan, hogy is mondják, bizalmasa, meg minden. Együtt jártunk ide-oda. Szóval jóban voltunk.

ELNÖK Tovább. Milyen volt Mihály, hogy ismerkedett meg a vádlottal?

FÜRJ Hát kérem, hogy is mondjam. Nem volt az olyan rossz, ahogy mondták, de kicsit izgága volt és szerette az italt. Azt szerette, és ha ivott, hát nem nagyon nézett se jobbra, se balra. (*Rásandít az öreg Sárkányra.*) Így, ilyen volt. Az italért megtett volna mindent, mivelhogy az apja nem igen pénzelte. Legalább is úgy gondolom. Eror pedig... olyan volt, mint az angyalok.

ELNÖK Jó. Hogy ismerkedett meg a vádlottal?

FÜRJ Hát, hát talán féléve lehet, hogy levelet vitt Erornak Mísi-csevóra a férjétől, Magdicstól, vagy valami üzenetet. Akkor ismerkedtek össze.

ELNÖK Miféle üzenetet?

FÜRJ: No, ez csak olyan kifogásos üzenet volt. (*Szünet.*)

ELNÖK Milyen az a kifogásos üzenet?

FÜRJ Hát az olyan volt, hogy Magdics meg Mihály összebeszéltek, hogy Mihály elmegy Erorhoz valami üzenettel, hogy az urát látta, és így megismerkedik vele. (*Elhallgat.*)

ELNÖK Azután.

FÜRJ Azután odajárna hozzá... és ha lehet... nála is hálna...

ELNÖK Miért volt erre szükség?

FÜRJ Magdics nem tudott elválni Erortól, nem volt válóok. Mihály..

ELNÖK Mondja, mondja.

FÜRJ Mihály 10.000 dinárt kért, de Magdics csak egyhavi fizetését kínálta.

ELNÖK Szép.

FÜRJ Aztán úgy egyeztek... hogy egyhavi fizetés... meg amibe kerül, ha Anna elcsinálja a gyereket. Fél fizetés előre.

ELNÖK Mi köze volt ehhez Annának? Ki az az Anna?

FÜRJ Anna, az a Bálint Anna, akivel Mihály előbb... erőszakoskodott, illetve csak az a hír járta, mert hiszen jegyesek voltak, de megesset a baj és most ha Eror kerül sorra, hát a gyerekekkel kellett valamit csinálni.

ELNÖK Értem. És ki is fizette Magdics a pénzt?

FÜRJ Azt már nem tudom, de gondolom. Mondta, hogy van egy pénzeszsákja, nem kell félni. Még azt is mondta, hogy csataló. Ott voltam, hallottam.

ELNÖK Honnan tudja maga mindezt?

FÜRJ Mondtam kérem, hogy én voltam Mihálynak legjobb barátja. Valamit elmondott, valamikor ott voltam magam is a beszédnél. Nem is tetszett nekem. Eleinte mondtam is, hogy nem kellene, dehát... mikor Eror idejött Misi-csevőről, értem Bajmokra, mondtam neki, hogy menjen vissza, hogy Mihály nem nekivaló, de nem magyarázhattam meg neki. miről van szó, ő pedig nem hallgatott rám, pedig... ha rám hallgatott volna, minden másképp lehetett volna. (Szerelmesen néz Erorra).

ELNÖK Megmagyarázhatta volna éppen.

FÜRJ Ha tudtam volna, mi lesz. Én inkább arra gondoltam, hogy Anna tesz valamit vele. Mert Anna

nagyon el volt keseredve és féltettem Erort. ...mert én megvaló-
lom, én szeretem.

ELNÖK Aztán.

FÜRJ Aztán Mihály otthagya Annát és átjárt Erorhoz. De azt nem tudták, csak én. Elég sokáig járt hiába. Azt hiszem kicsit bele is szeretett, de ilyesmi Mihálynál nem ment nehezen. Végül azt mondta Erornak, hogy el fogja venni feleségül és mert az nem hitte, hát haza vitte apjához. Eror nagyon magára volt hagyva, elmagyarázta egyszer, így egyezett bele, de tudom, hogy sokáig nem volt közöttük semmi, mert Eror ilyen, az öreg Sárkány meg sehogy se szívelte.

ELNÖK Miért nem szívelte?

FÜRJ Mert szerb.

ELNÖK Értem. De aztán csak együtt éltek Mihály meg a vádlott?

FÜRJ Nem tudom, de gondolom. Anynyi idő után biztosan együtt éltek.

ELNÖK A vádlott persze nem tudott Magdics és Mihály egyességéről?

FÜRJ Akkor nem tudott róla... De két nappal előbb, mint az a dolog megtörtént, mikor Magdics ott volt, akkor megtudta.

ELNÖK Honnan?

FÜRJ Úgy hallottam, megmondták neki.

ELNÖK Kitől hallotta?

FÜRJ A fényképagnyítótól, Berkes-től, vagy hogy hívják.

ELNÖK Mondja tovább.

FÜRJ Aztán jött az aratási ünnepély. Persze, nem figyeltem mindent, miért figyeltem volna, de hát azt láttam, hogy Eror, még Mihály veszekedtek. Mihály kicsit ittas volt és nem engedte, hogy Eror melléje üljön. Mondott is neki egyet mást, hogy nem a felesége, ne üljön melléje szégyennek. Magam is ittam kicsit, nem emlékszem mindenre, csak arra, hogy

mindenki elment a Lacikonyhába enni, illetve nem mindenki, mert egyszerre csak hallottam valakit kiabálni, vagy sikítani és oda szaladtam, ahonnan a hangot hallottam. Akkor már Mihály halott volt és Eror állt mellette, meg Bálint Anna. A kasza meg ott volt Eror kezében, úgy ahogy vág-hatott vele.

ELNÖK Vádlott! Így volt?

EROR *(Feláll.)* Így.

ELNÖK Leülhet. Magdics!

MAGDICS *(Feláll a helyén és hallgat.)*

ELNÖK Feleljen a kérdésekre!

MAGDICS *(Halkan)* Így.

ELNÖK Üljenek le. Kérem Berkes Tivadart.

SZOLGA *(Kiszól)* Berkes Tivadar!

8. jelenet.

(Voltak, Berkes Tivadar)

BERKES *(Be. Kezében a gép.)* Jónapot kívánok. Berkes Tivadar vagyok, gyorsfényképész és fényképnagyító.

ELNÖK Hány éves?

BERKES Ötvenöt éves vagyok, kérem, nemsokára nyugdíjba megyek, ha beszámítják a nyugdíjba azt is, amit a háború előtt kereskedő voltam.

ELNÖK Mit tud a gyilkosságról?

BERKES Méltóztassanak meghallgatni, kérem szépen, elnök úr, tisztelt bíró urak. Én gyorsfényképész vagyok, de főleg nagyítással foglalkozom. Nagyítással. De csak fényképeket szoktam nagyítani, hehehe. Utazom hétről-hétre, szörnyű fárasztó mesterség, pedig azt hiszik, hogy ez könnyű dolog. Hej, dehogyan könnyű, dehogyan könnyű. Hetekig nem aludni otthon, járnai a sáros falvakat, nem tudni hol hálunk, lesz-e fekvőhely valahol. Nehéz mesterség, kérem.

ELNÖK Legyen szíves felelni arra, amit kérdeztem.

BERKES Rögtön, kérem alázattal, rögtön, de ez hozzá tartozik. Akartam én dolgozni a szakmában, mert fűszer a szakmám, de nem vagyok bolond, ilyen szakember, mint én, elmegy a Gramagba és akkor pár ezer dinárt kínálnak. Azt már nem. Jó üzlet, nem tagadom, de nehéz, nagyon nehéz. Mennyit kell beszélni, amíg valaki rászánja magát, hogy nagyítasson. De meg mennyit. Aztán mindenkiről mindent kell tudni. Kije van, kije volt, kije pusztult el a háborúban és hogy? És mennyi lelketlenséggel találkozni. Hányszor kidobják az embert a szívtelen testvérek, vagy házastárs. Hiába mondom, hogy milyen szép dolog az elhunyt arcát megörökíteni és nekem elég ilyen icipici képecske és abból ekkorát csinállok. Nincs mindenütt rokoni szeretet, nincs ám. Ha tudnák szegény elhunytak, hányszor dobnak ki. Még kutyát is pujságnak rám néha. Rám, aki valaha fűszer nagykereskedő voltam. De engem nem lehet elnyomni, kérem. Nem ám. Én megmutatom, mi az az üzleti szellem. Kinek nem ölték meg valakijét ebben a háborúban? Nem igaz? Hát én 900 dinártól 3000 dinárig örök emléket állítottok, az illetőnek, fele előre fizetendő, a többi utánvét.

ELNÖK Mondtam már, hogy az ügerről beszéljen.

(Folytatása a következő számban)

Magánlevél a gazdag Amerikába

Halljad hát énekünket
anyánkat és gyermekünket,
ezek öldösték, éppen ezek ...
Akarod látni sebeinket?
Felássuk tán a tömegsírokat?
Még vannak köztük árvák, s özvegyek,
még nem töröltük le a könnyeket,
még vannak itt elüszkösödött falak,
még keserű itt, hajh, sokszor a falat,
még nem gyógyultak be itten a sebek,
még nem száradtak fel itten a szemek;
a torkunkon még csuklik az utálat,
látjuk ám még az akasztófákat!
Látjuk, látjuk, sohase feledjük;
temetőinket el nem temetjük!

Minket öltek, mert bennünket értek;
népünk pusztult: benneteket védett!
Minket tenger meg nem mentett tőlük,
helyettetek, minket ért a törük!
Pusztta mellel csak mi álltunk daccal,
állig felfegyverzett gyilkosokkal!
S hogy csészédbe anyád tejet önthet,
s hogy a feleséged puhán megölelhet,
s hogy a kicsiny fiad csókokkal köszönthet:
a mi holt anyánknak-fiunknak köszönjed!

Nálunk legázoltak leányokat, nőket —
s te most a miénkkel jutalmazod őket?
Hogy a menyasszonyod, hogy a lányod tiszta:
ez a föld százezrek piros vérét itta!
S hogy a te gyereked anyanyelvén szólhat,
feláldoztuk érte ezer tanítónkat?

Keserű énekünk benneteket vádol:
Ez a barátotok? Madarat — tolláról!
De ha százszor kérdik, százszor válaszoljuk:
a tiétek nem kell, miénket nem adjuk —
Triesztet nem adjuk!

GÁL LÁSZLÓ

TILTAKOZÁS

A Vajdasági Magyar Kultúrtaács 1953 október 19-én tartott plenáris ülésén legmélyebb felháborodással elítélte az egyoldalú angol-amerikai döntést a TSzT „A” övezetének Olaszország javára való jogtalan átengedése ügyében. Ebben Olaszország ellenünk irányuló agressziójának első lépését látjuk, amit csak megerősítenek az olasz képviselőházban azóta elhangzott nyilatkozatok és az olasz sajtó uszító cikkei. Jugoszlávia népei nem azért adták vérüket az elmúlt háborúban, a szövetségesek ügyéért is, hogy az idő kerekét vissza lehessen fordítani s hogy Olaszországot — Hitler és Mussolini fasiszta tömbjének háborús pillérét — most megjutalmazzzák, Jugoszlávia népeinek kárára Trieszttel, amelynek hátrországa mindig délszláv föld volt s amely a történelemben — az első világháború utáni idők rövid, de erőszakos és véres szakaszát kivéve — mindig a közép és délkeleteurópai államok kikötője volt.

A vajdasági magyarság, együttérezve hazánk többi népével — mélységes sérelemnek, fájó igazságtalanságnak találja ezt a rólunk-nélkülünk való döntést és tiltakozásának a világ nyilvánossága előtt is hangot ad. Elvászthatatlanok vagyunk ebben a kérdésben is Jugoszlávia többi népétől és készen állunk megvédésére mindent megtenni, ha kell életünket áldozni szocialista hazánk ügyéért.

A Vajdasági Magyar Kultúrtaács felhívása a választások küszöbén

Jugoszlávia dolgozói országgyűlési képviselő-választások előtt állnak. A hátralévő időszakban a választásokig a DNSzSz széleskörű aktivitást fejt ki a politikai felvilágosító, valamint a kultúr munka terén. Kultúr szervezeteink és kultúr munkásaink a DNSzSz tagjaiként komoly és hatékony részt kell, hogy vállaljanak ebben a munkában.

A magyar kultúregyesületek és kultúr munkások tevékenysége szintén nagymértékben hozzá fog járulni a magyar dolgozók felvilágosításához, kultúr színvonaluk emeléséhez, a kultúr értékek megismeréséhez és ezáltal közvetve a választások nagyobb sikeréhez. Nem a konkrét politika bevonásáról van szó a kultúr munkában, azonban nincsen a kultúr munkának egyetlen formája sem, amely ha tartalmilag megfelel a szocializmus és a demokrácia szellemének, ne járulna hozzá a dolgozók nagyobb politikai aktivitásához is választások előtt. Allandó és műkedvelő színpadaink értékes repertoárja, a falusí és egyesületi könyvtárak könyvtérjesztése és a jó könyv népszerűsítése és könyvtárak szervezésén keresztül, az irodalmi estek sikere, énekarok és énekesek műsoros estjei stb. — mind láncszemei lehetnek a népművelődési tevékenységnek. Szervezzük meg minél sokoldalúbban ezt a tevékenységet és egyetlen kultúr munkás, tanügyi munkás, közéletünk bármely pontján lévő értelmiségi emberünk sem maradjon távol ettől a feladattól. Használjunk fel mindent az iskolai oktatástól a műsoros estek rendezményéig arra, hogy a kultúr munka, a népművelődési munka párhuzamosan haladjon a politikai felvilágosító munkával.

Szolgáljanak az elkövetkező napok arra, hogy kultúr életünk legfontosabb tevékenységeit kapcsoljuk össze Tartományunk más népeinek kultúr tevékenységével, hogy ezáltal is továbbfejlesszük a népek közötti egységet és testvériséget, és gátat vessünk a sovinizmus bármilyen jelenségének.

Rendezményeink jövedelmét fordítsuk a választási alap javára!

A V É G K E Z D E T E É S A K E Z D E T K E Z D E T E

avagy a „szovjet“ övezet eseményeiről Sztalin halála után

Irta: Milován Gyilász

1.

A KOMBINATORIKA BÍRÁLATA

Az emberi ész végtelen, bölcseségben és balgaságban egyaránt. Hogy minden konkrét koponya mégis végesnek bizonyul, az természeti és társadalmi adottságainak következménye — egy ember, egy nemzedék, egy adott rendszer embereinek megismerési lehetőségei és ismeretei csak meghatározott fókig terjednek, határt von életük tartama, korszakuk és életkörülményeik. Az új valóság megismeréséhez új gyakorlat és új elme kell. Ezzel azonban egyetlen emberi elme sem hajlandó megbékélni, szüntelenül tovább „dolgozik”, akkor is, ha nem tud behatolni az új valóságba. Kínlódik, ügyeskedik, kapcsolatokat eszel ki, a végletekig feszíti a természet- és tapasztalatadta lehetőségeit. Azonban minden hiábavaló. Míg egyesek megismerésekre képesek, mert akaratuktól függetlenül olyan körülményekbe csöppentek és legyőzték a szűkségszerűséget azáltal, hogy alárendelték magukat — ahogyan ezt már Bacon is tanította —, mások erre azonos okokból nem képesek, vagy már nem képesek és csak szokásból hiszik, hogy ezt meg tudnák tenni, hogy tovább is „uralkodhatnak” a szükségszerűn...

A tőkés és a „kommunista” világ, ideszámítva minden változatukat, nem képes önmaga és ebből kifolyólag egymás megismerésére sem. Minden esemény ismételten megzavarja őket és akkor újra kezdődik a számukra egyedül lehetséges, ám hiábavaló elmélkedés: az előbbi „tények” és „tapasztalatok” alapján kombinál, az utóbbi olyan hasonlatok és elméletek alapján teoretizál, amelyeket a már továbbhaladt élet dogmákká kövesített. A valóság magyarázatának megrekedése azt bizonyítja, hogy a megrekedés kiküszöbölése megoldható, azt bizonyítja, hogy a valóság nem akar megrekedni és nem is rekedhet meg, hogy fellázadt az ellene alkalmazott erőszak ellen, amit a „legnemesebb”, „leghaladóbb” és „legemberbarátibb” tanok nevében gyakorol-

nak, amelyeknek azonban semmi tényleges kapcsolata nincs a valósággal, ha csak az nem, hogy látható maradványai a réginek, a halálnak és egykori életüket és fiatalságukat mímelik.

A történelem nem ismer olyan erős és átfogó érdeklődést és izgalmakat, amelyeket egy ember halála váltana ki.

Sztalin halála után Nyugaton a szenvedélyek, okoskodások és kombinációk valóságos áradata indult meg a körül, hogy mi fog történni a Szovjetszövetségben, milyen lesz az új kormány és politikája, stb. A titkos és hivatalos kormányirodák, az újságírók, a kémközpontok, az orosz- és a kommunista kérdés szakemberei, az egyházak és miniszterek, a tábornokok és püspökök, a szociáldemokraták és a fehérgárdista emigráció, minden osztály és párt emberei, — mindez a sokadalom nekilátott, hogy megfejtse a titkot, vagy legalább is hozzájáruljon megoldásához. Ennek a tevékenységnek nagysága semmiképpen sincs arányban az esemény fontosságával. Bármennyire is az érdektelen érdeklődés hatja át a haladószellemű embereket, mégis azok vannak többségben, akik nem a diktátor halálának örülnek, hanem birodalma esetleges széthullásának. Az indítékaiban különböző, de nagyfokú érdeklődés egymagában is leleplezi, hogy Sztalin uralma valójában nemcsak szocialista- és demokrataellenes volt, hanem támadójellegű és imperialista is, valamint azt is leleplezi, hogy mint szubjektív elem milyen mértékben feszítette még tovább és rázkódtatta meg a már egyébként is bizonytalan és feszült nemzetközi helyzetet.

Az érdeklődés, a reménykedés, a félelem és az étvágy Keleten sem volt kisebb méretű, habár ezt elkendőzte a mérhetetlen temetési pompa, amely azonban elkerülhetetlenül kellemetlen és sokáigtartó terhet jelentett az elhunyt örökösének és egyben szabad megnyilvánulási lehetőséget adott híveinek, hogy kinyilvánítsák alattvalói hűségüket.

Hogy ebben a forgatagban ezen sorok írója is jelentkezett, annak okát ne keressük se személyes érdekében, sem pedig annak a mozgalomnak különleges érdeklődésében, amelyhez az író tartozik, habár az elhunyt ténykedésével azt mindkettőből kiválthatta volna. Ahogyan egykoron tisztán és naívan szerelmes voltam Sztalinba mint valamilyen forradalmár bakfis a Valentínójába, úgy gyűlöltem és megvettem, tudatosan és megfontoltan akkor, amikor ezek az acél-kalapácsosok¹⁾ engem és másokat is megszabadítottak ábrándjainktól. Ezt a búcsuztatóra emlékeztető írást azonban nem ez váltotta ki, hanem az a kívánság, hogy a halálával kiváltott forgatagban, idegességben és ideges változásokban a mi részünkről, jugoszláv részről is, elhangozzék valami. Az elhunyttal most nem várt dolgok történnek: a burzsoá politikusok és közírók, akik általában túlértékelik a személyiség szerepét, életé-

1) Sztalnij = acélos, molot = kalapács.

ben lekicsinyelték jelentőségét, most túlértékelik, mint „bölcst”, „jóítéletű”, „óvatos” embert emlegetik, aki „mégis”, „mindenek ellenére” stb.; keleti ellenlábasaik pedig, akik állítólag materialista álláspontot vallanak a személyiség szerepéről a történelemben, valaha isteni tulajdonságokkal ruházták fel, most pedig szemérmetlenül és bölcsen hallgatnak, szemelláthatóan hajlandók arra, hogy lebecsüljék...

Ha nem személyi uralomról lett volna szó, nem személyi diktatúráról, nem olyan rendszerről, amely egy bizonyos személyben megszemélyesítőjére és megtestesítőjére is talált, ha tehát nem egy új, „szocialista” jellegű korlátlan uralkodó haláláról volna szó, — úgy nem történne mindez, és egymagában is világos lenne, hogy sem a Szovjetszövetségben, sem pedig a szovjet kormány külpolitikájában nem történhet semilyen lényeges változás, ezért a remények, félelmek, borzongások és kívánalmak is alaptalanok lennének... Megsiratnák az elhunytat, ki így, ki amúgy; rázárnák a sírbolt ajtaját és az élet folyna tovább a maga medrében.

Valóban, a természetes, az emberek közötti szocialista, demokratikus viszonyok szerint, illetve a népek közötti egyenrangú viszonyok szerint az volna a természetes, a szabályszerű, ha többé-kevésbé egyszerű emberek uralkodnának, olyan emberek, akik semilyen különleges tehetséggel sincsenek megáldva, más szóval: a hatalom az egyszerű ember részére is elérhető lenne. Ez nem az északi államokban dívó kispolgári demokratikus idill lenne, ahol már régóta nem csodálják a „zseniket”, de nem is szenvednek miattuk. Ennek ma egy önmagával ellentétekbe hajló uralomnak kellene lennie, egy elhaló uralomnak, amely minden megjelenési formájában olyan mértékben demokratikus, hogy az már a demokrácia tagadásába nyúlik (mert a demokrácia is uralom, állam, az embereken uralkodó erőszak szerve). A szocializmusnak, igen természetesen, nagyon is szüksége van tehetségekre és lángeszű emberekre, különösen ha új korok nyílnak (pl. forradalmi időszakban, háborúban, vagy a mozgalom kezdetén, illetve döntő szakaszaiban). Villámfények ők a hétköznapiak mozdulatlanságában. A természetesen folyó szocialista élet számára, a szocializmusban, ha az valóban szocializmus¹⁾, egészen természetes,

1) A „szocializmus” alatt nem abszolút elméleti kategóriát értünk, hanem a kapitalizmus bukásának és az ember ember általi kizsákmányolása alól történő felszabadulás történelmi folyamatát. Amikor azt mondom: „ha az valóban szocializmus”, akkor nem olyasvalamire gondolok, ami egyszersmindenkorra szocialista adottság, hanem arra a tényleges folyamatra, amikor lényegbevágó dologban nem topogott hosszabb időszakban az emberi munka felszabadítása, a külső, tulajdonjogi, állami és egyéb béklyókban és amikor ez a felszabadulás szüntelenül, napról-napra, fokenként megvalósul. Még csak ennyit: Lenin a kommunizmust olyan korszaknak látja, amelyben a szakácsnők is elkörmányozhatják az államot. Tehát az uralkodás „misztikus” művészetének olyan fokra süllyesztése, amikor az az egyszerű emberek számára is hozzáférhetővé válik, — s éppen ez a demokratikus út, maga a demokrácia elhalása felé vezető út.

hogy egyszerű emberek igazgassák az államot és életüket. Megtörténik azonban, hogy döntő fontosságú időkben olyan emberek jelennek meg a felszínen, akik „lángésznek” tartják magukat és másokat ennek elismerésére kényszerítenek. Igen gyanússá válnak ezek a „lángelmék” és gyanús az is, amit „lángeszűen” védelmeznek. Hogy Oroszországban olyan sokáig uralkodhatott a „szalini lángész”, és hogy ennek így kellett lennie, az csak azt bizonyítja, hogy az ország megállt a szocialista és demokratikus fejlődésben, hogy megrekedt és államkapitalista, bürokrata önkényuralomban kövesedett meg, amely a tőkésrendszer utolsó szakasza, egyben a szocializmus kezdeti szakasza (a Szovjetszövetségben és minden bizonnyal egyes más országokban is). Bármennyire szükség van is „lángeszű emberekre”, tehetségekre, a döntőfontosságú és forradalmi időkben, az a tény, hogy a Szovjetszövetségben már több mint negyed évszázada társadalmilag szükséges (legalábbis a társadalom egy részének — uralkodó részének —, a bürokráciának), hogy az élen egy lángész álljon, ha nem is igazi, legalább annak kikiáltott és akinek el kell hinni valódi lángelméjűségét, — ez azt bizonyítja, hogy az orosz társadalom nem demokratikus, hanem bürokratikus, a bürokrácia uralma alatt van, hogy az sem szubjektíven (tudatosan és szervezésében), sem objektíven (termelő erőivel!)¹⁾ még nem szocialista, hogy azzá még csak ezentúl kell válnia.

Erre a kitérésre azért volt szükség, mert nyomatékosabban kellett rámutatni arra, hogy Sztalin uralma. — ami lényegében nem más, mint egy kifejlett és a végsőkig kidolgozott bürokrata rendszer, a bürokrácia uralmának rendszere. Olyan bürokrata rendszer és olyan bürokráciával ellátva, amelynek élén a csúcs személyi diktatúrája van, aki egyben megalapítója és elméleti megteremtője ennek a rendszernek, — hogy ez és az ilyen uralom már külsőségeiben is, díszletei után ítélve és a lényegét nem is érintve, elvitathatatlanul szocialistaellenes és minden demokráciával ellentétes jelenség... amely azonban — ahogyan ez nyomban kiderül, amint behatolunk lényegébe — a szocializmus talajából nőtt ki, annak a harcnak folyamán és folyamataiban, amely egy fejletlen ország fejlett forradalmában zajlott le, miután megdöntötték a tőkés és a tőke tulajdon uralmát.

Habár mindazoknak, akik nyíltan vagy titokban, örömmel vagy kárörömmel a Szovjetszövetség további fejlődési irányának jövőjelétéhez láttak igazuk van abban, hogy valamilyen változást várnak — mert Sztalin halálával kétségtelenül megszűnt személyes diktatúrája is, mivel hát mégis csak meghalt — azonban ezeknek az embereknek javarésze képtelen arra, hogy rátapintson a változások természetére, irányvonalára, mert megfélemlenkednek arról, mert nem tudják meglátni, hogy a Szovjetszövetségben újfajta társadalom-

1) Komoly elemzés során aligha lehet elválasztani egymástól az objektív és a szubjektív, tekintettel, hogy a szubjektív objektívizálódik, mihelyt az objektív folyamat hordozója lesz.

ról van szó, újfajta társadalmi viszonyokról, következetesen más és másmilyen törvények érvényesülnek annak a társadalomnak a mozgásában, de megváltoztatása terén is... ezért hát a bürokrata cár eltűnésének a „szocialista” bürokrácia birodalmából, nincsenek és nem lehetnek azonos következményei, mint amikor egy tőkés vagy feudális országban eltűnik a diktátor.

Sztalin halála után keletkezett kombinációk, amilyenek ma is készülnek, sőt mind nagyobb méreteket öltenek és mindinkább érdekeltőbb formában jelentkeznek, különösen azután, hogy Beriát elmozdították az uralomról — ezek a kombinációk mindenfelé jelentkeztek. Azok is kombinálnak, akik a „kommunista pokoltól” semmi újat és semmi jelentőségeset nem vártak — mert szerintük a „kommunizmus” és a „pokol” azonos és változatlan fogalmak, azok maradnak is, Sztalinnal vagy nélküle. A mérsékelt, békeszerető és szociáldemokrata elemek is kombinálnak, ami kitarító várakozásban nyilvánul meg és amit a Szovjetszövetség kormányának „tettein” kívánnak „ellenőrizni”. Mégis azok a körök kombinálnak a legélénkebben, amelyek úgy vélik, hogy elérkezett a kívánt öt perc, hogy falhozszorítsák a Szovjetszövetséget és ha más nem, hát engedményeket csikarjanak ki belőle, abban a pillanatban, amikor elpattant gépezetének a rugója!

Ezekben a kombinációkban az adatok, idézetek és a tényanyag sokaságát találjuk, amelyek különféle hírszerző, tudományos és propaganda központokból származnak és esetenként ezeken is alapozódnak, — ennek ellenére a kombinátorok egyáltalán nem értik a Szovjetszövetségben történt változások jellegét és lényegét. Ez ugyan nem jelenti azt, hogy a nyugati és más kormányoknak, valamint gépezetüknek, továbbá, hogy a szociáldemokratáknak nem lehet észszerű és világos állásfoglalása a Szovjetszövetség új kormányával kapcsolatban, hiszen ehhez az is elegendő, ha a szovjet kormány közvetlen cselekményeiből indulnak ki. Ugyanezt mondhatjuk azokról a burzsoá elemekről is, amelyek arra törekszenek, hogy érdekövezetüket a szovjet érdekövezet terhére terjesszék ki és szilárdítsák meg, mert ezek is a közvetlen gyakorlat. A szovjet kormány magatartása alapján határozzák meg álláspontjukat... ezt a kormányt mindenesetre ki kell tapogatni, nyomást kell gyakorolni rá, semmiben sem szabad engedni neki és akkor majd meglátjuk... Ebben nincs távlat és nem is lehet, s az említett módszer sem adhatja meg, mert csak rövidlátóan gyakorlatias, mert csak a tényekre terjed ki és nem figyel fel a

1) A politikai jóslatok sokaságába, a jósokkal és nem jósokkal egyetemben becsúztak a kis, prakticista, karrierista és hírszerző jellegű kombinációk is; például: a hadsereg, a párt vagy az állambiztonsági szervek képezik-e a vezető erőt; ki a legfontosabb személy a triumvirátusban (Malyenkov, Beria, Molotov) és kinek a lába alól fog először kicsúszni a talaj, ki fontosabb: Vaszilyevszki, Zsukov vagy Bulganyin, mi van Molotovval, meggyilkolták-e Sztalint, igaz-e, hogy Malyenkov felesége színésznő stb. Béria letartóztatása csak fokozta ezt a képzelőerőnélküli fékevesztett kombinatorikát.

mozgástörvényekre, a szükségszerű irányzatokra... mert lényegében — ha másmilyen is és látszatra ellentétes is — éppen arra a sztalin korszakból jólismert módszerre hasonlít.

A nyugati — nevezzük úgy, hogy — távlati zavar, azonban nem ilyen. A tájékoztatóirodás világban a gyakorlat meghatározása terén is zavar uralkodik, mert nem tehet úgy mint a Nyugat, mint más országok, kormányok és mozgalmak, mert a szovjet kormány cselekedeteire, jeladására és utasításaira kell várnia. A materializmus renegátjai most arra emlékeznek, hogy Sztalin is ember, tehát halandó, hogy mégsem függ minden a személytől, hogy azért azonban minden többé-kevésbé ugyanúgy folytatódik majd, mint eddig, az anyagi törvények alapján... a proletariátus mindenképpen megdönti majd a tőkésrendszert, a tőkésrendszer nem lehet meg válságok és háború nélkül, az amerikai imperialisták voltaképpen csak „papírsárkány”, a nagy Szovjetszövetség legyőzhetetlen erő, mi pedig (azaz ők) szubjektíve és objektíve, különösen szubjektíve, a proletariátus élcsapata vagyunk... A nyomorúságos gyakorlathoz nyomorúságos és megrekedt gondolkodás társul; a mechanikus, dogmatikus, és történelmiséget nélkülöző gondolkodás pedig nyájpszihológiával (amikor a nyáj pillanatnyilag pásztor nélkül maradt), valamint szűklátókörű gyakorlatiassággal és opportunista „forradalmárok” gyakorlatával szövetkezik: Ezeket a „forradalmárokat” az elhunyt „vezér és tanító” megmételtyezte, gyakorlatával szétmorzsolta dogmáikat és naponta ellentmondásba kényszerítette őket lelkiismeretükkel, becsületérzetükkel és büszkeségükkel, ugyanakkor a néptömegek tényleges érdekei és kívánsága ellen is. Mi lesz velünk? — veti fel a kérdést legközvetlenebbül ez a végletekig dogmatizált és idomított világ, ami egymagában is igazolja, hogy milyen nyomorúságossá vált a szovjet övezetben és Nyugaton (habár Franciaország és Olaszország kompartjai jelentős parlamenti sikereket értek el)... Spekulatív és skolasztikus módszer. Elfelejtették a legalapvetőbb adatokat, tényeket, elvesztették lábuk alól a realitás talaját. Az objektív dialektikát a dialektika pusztá burka helyettesíti, amelyben egykor reális tartalom volt. Megtették azt a sorsdöntő, ám igen rövid és gyors lépést, amely a dialektikától a szofizmushoz vezet, ha szem elől vesszítjük a konkrét folyamatokat.

Az elvont, „tisztá” elmélkedésben, a tartalmatvesztett formulákban — Kelet vezet. Nyugat viszont az empirizmus terén vezet, a felhalmozott tényadatokkal azonban komoly kísérlet sem történt a törvényszerűségek feltárására. Sem az egyiknek, sem a másiknak nincs világos távlata.

Mindez — a távlat hiánya, a valóban tudományos elemzés és tudományos módszer hiánya — nemcsak a szellemi válságot tükrözi, ami lényegtelen volna, hanem a tőkés rendszerben és a Szovjetszövetségben fennálló tényleges

társadalmi viszonyok válságát is, ami viszont fontos, a szellem és a gyakorlat, az emberi élet szempontjából is.¹⁾

A Szovjetszövetség fejlődési távlatainak meghatározása igen fontos azok számára, akik nem helyezkedtek érdekelt, imperialista álláspontra (akiknek az álláspontja nem támadójellegű, vagy a szovjet kormánnyal nem olyan meg egyezésre törekednek, amely valamely harmadik kárára — az elnyomott népek vagy mások — az Egyesült Államok, Németország kárára történnék); ez azok számára fontos, akik nem akarják ráerőszakolni akarataikat sem a Szovjetszövetségre, sem azokra a népekre, melyekre a Szovjetszövetség nyomta rá kényszerét, tehát a valóban demokratikus, szocialista és békeszerető elemek számára fontos. Még pedig azért, mert feltárja a fejlődés útját és a harc módszerét, ami számukra — szükségszerűen — életfontosságú. Csak ezek az elemek képesek arra, hogy többé-kevésbé megértsék ezeket a változásokat, hogy behatoljanak lényegébe és gondolatilag elmélyedjenek benne, mert gondolkodásmódjuk és a gyakorlatra támaszkodó ellenőrző módszerük, ami nem a gyakorlati eredmények kivárása, valamint törekvéseik, nem önző és a multbahúzó érdek terméke, hanem önzetlen és haladó törekvés, hogy erőiket maradéktalanul az emberi nem megsegítésére fordítsák, illetve — megsegítsék a dolgozók harcát, mert voltaképpen ők a kifejezői az egész emberiség életének és mozgásának.

Igy azután a kombinátorság gyógyíthatatlan szervi betegségben szenved, habár hiteles és sokféle tényismeret ékesíti — mert mint módszer, annak a törekvésnek a gyümölcse, amely a másik gyöngéit saját kényelmére, előnyére és előjogai javára akarja kihasználni, amiért minden esetben bizonyos adag objektivitás-hiánnyal és szubjektív idealizmussal terhelt és ezért képtelen arra, hogy valamely korszerű jelenségről valamelyest is távlati értékű döntést hozzon. Bármennyire használható is a közvetlen politikában a tényeken alapuló kombinátorság és bármennyire nélkülözhetetlen előkészítője a tudományos kutatásnak és döntésnek, sőt, ha esetenként még arra is ráhibáz, hogy mi következik majd, mégis, az elmondottak alapján, valamint ama nevetséges igény folytán, hogy egyedüli módszernek tekintsék, amire célkitűzéseinek és

1) Ez a két világ — a monopolista kapitalizmus és a Szovjetszövetség államkapitalizmusa — nem értik meg egymást többé, nem képesek felfogni egymás lényegét, de egymás belső fogyatékoságait sem. De nem az fog győzni, aki először érti meg a másik lényegét, mert ez kivihetetlen megfelelő saját — szocialista — társadalmi gyakorlat nélkül. Aki pedig elsőként érti meg a másik lényegét, az előbb válik valóságban szocialistává, a szocializmus nem ismeri el szocialista cselekedetnek az egyik államcsoport győzelmét a másik felett, a szocializmus szemszögéből csakis az elnyomottak győzedelmeskedhetnek az uralkodó osztályok felett, a kizsákmányoltak a kizsákmányolóok felett.

eljárásának természete kényszeríti — hogy kizárólagosan a tények alapján döntsön, nem pedig a mozgás törvényeinek és irányvonalainak fejlődésére alapozva — ez a kombinátorság valóban arra van ítélve, hogy kizárjon más és tökéletesebb módszereket, pedig nem adhat semilyen tartósabb értékű eredményt és minduntalan újabb kombinációkra kell visszatérnie, amelyeket újabb tényekkel egészít ki. A tényeket pedig nem lehet kimeríteni, azon egyszerű oknál fogva, mert az élet végtelen gazdagságban szolgáltatja őket, mind számszerűleg, mind formában... A pozitívizmus és a pragmatizmus módszere — alapuljon akár idealizmuson, akár materializmuson — csődöt mondott a ma világában és a korszerű társadalmi harcokra alkalmazva. Minél inkább a kombinációk halmozására törekszenek, mind újabb és újabb tények alapján, kimerülnek önmaguk ellentétében és — mint minden pusztulóban lévő — éppen arra zsugorodnak össze, ami egykoron alapvető, pozitív értékű volt. Úgy látszik, hogy ma csak az a módszer képes a lényeg (természetesen viszonylagos) felfedezésére, amelynek tényleges és végleges érdeke és legmagasabb indítéka minden külön osztályérdek megsemmisítése. Ennek a módszernek a feltevéseit is az adatok, a tények, stb. képezik, azonban tényleges alapja a harc, a közvetlen részvétel a harcban, a tények egybevetése, ezeknek megváltoztatására törő állandó erőfeszítés közben.¹⁾

Mi fontos még az említett szemléletben, amit — legáltalánosabb külső vonása miatt — kombinátorikának neveztem el? Számára csak az a fejlődési irány a fontos, amely olyan erőcsoportosítás eredménye, amelyben a kombinátorok megkapaszkodhatnak és meghatározott politikai érdekekre használhatják fel. A kívánság ebben fontos tényező. „Éhes disznó...” Ha pedig a fejlődés szemelláthatóan olyan, hogy a kombinátoroknak nem nyújtja a kívánt kilátást, a kombinálás ekkor lendül csak neki igazából, szóbeszéddé, üres álmodozássá változik. Ez jellemezte gazdag választékban, mindazokat az osztályokat, kormányokat, pártokat és személyeket, amikor az objektív folyamat ellenük fordult, akkor is ha még nem volt megfelelő ereje, hogy elüldözze őket a történelem színteréről... de jellemzi az egyszerű személyeket is, ha megbetegszenek vagy haldoklanak, amikor a reális világ ilyen vagy olyan módon űzi őket a reális világból, akkor náluk is megszűnik a reális világ reális szemlélése és valószerűtlen lehetőségek szerint irányítják magukat...

1) A távlatokat csakis forradalmi gyakorlattal, mindenek ellenére folytatott gyakorlattal, a lehetséges objektív cél elérésére irányuló gyakorlattal tárhatjuk fel. Ez a módszer azonban elérhetetlen azok számára, akik gyűlölik a forradalmi lényegét, és mindazok számára, akik a szellem (kamara)játékot járattják vele. Külső megnyilvánulási formája a tömegek harcában és a tömegekért vívott harcban való részvétel.

A kombinátorok és a kombinátorság számára rendkívül fontos például a pszichológiai elem, a személyek lélektani arculata, sőt egyes rétegek, nemzetek, stb. lélektani rögzítése is, habár ez az elem a legkevésbé állhatatos, a leginkább változó.)

Továbbá, egy személy, kormány, vagy rendszer erejét annak erejéhez mérik (a gépezet, gazdasági tényezők erejéhez), és nem a szerint mérik, hogy erejét az objektív fejlődési irányzat haladójellegű mozgásából meríti-e és hogy ebből oly mértékben szívott már magába, hogy lényegesen visszahat erre a folyamatra is. Az új nemzedékek megjelenésének szintén nagy jelentőséget tulajdonítanak, stb. stb....

A kombinátorokat igen kevésbé érdekli, hogy mi következhet és minek kell bekövetkeznie, tekintet nélkül a személyre, erre vagy arra a rendszerre, illetve ezek ellenére is; hogy miben rejlik az a tényleges folyamat, amely végső vonalon meghatározza a személy, a kormány, a rendszer akaratát, tudatát és szerepét, avagy játszik velük, szétszórja őket a szélrózsa minden irányában, egyéni képességeik szerint vagy ellenére, akár hordozóivá is megteszi őket, olyan mértékben is, hogy a folyamat urainak tűnnek. Az ilyen kutatásra azonban nincs szükségük a kombinátoroknak, a különféle pozitivistáknak, empirikusoknak, praktacistáknak, tájékoztatóirodásoknak és pragmatikusoknak, a trockista képzelődőknek, azoknak a szociáldemokratáknak sem, akik az életet meghazudtolva a Második Internacionálé szabadelvű álláspontján álldogálnak. A tudományos kutatás, mint olyan, ellentétben van a gyakorlatiaszkodó kombinátorok és dogmatikusok kiváltságos társadalmi helyzetével. És mivel ezideig senki sem volt képes arra, illetve igen ritkán fordult elő a történelem folyamán, hogy ilyen helyzetéről lemondjon, ezért nem fogadják el a tudományos módszert. Tulajdonképpen le kellene mondani az államkapitalizmusról (a bürokratizmusról) és a tőkésrendszeréről, valamint korszerű megjelenési formáiról is (a burzsoá parlamentarizmusról, a gyarmattartásról, stb.), hogy magukévá tegyék az új és másfajta módszert; azt a módszert, amely nem a kombinátorságban merülne ki (amelynek végső és torz megjelenési formája a propaganda, és a hírszerző szolgálat, ami nemcsak eszközök jelent, hanem élharcosa és hordozója is a korszerű imperialista és hegemónista politikának).

Ezért az említett, kifejezetten nyugati kombinátorság (de a tájékoztatóirodás „kombinatorika-nélküliség” is) mulhatatlanul az események mögött kullog amint a Szovjetszövetségről van szó, amint ez két-háromízben a Jugo-

1) A kombinátorok bizonyos személyeket, csoportokat és helyzeteket kívánnak megragadni, hogy saját és kizárólag politikai érdekükben és egyben hegemónista céljaikra is használják fel.

szláviával kapcsolatos kérdésekben is megnyilvánult¹⁾, és pedig nemcsak aztán, hogy a Szovjetszövetség rántámadt, hanem azt megelőzően is. A nyugati elméleti emberek, politikusok és közírók, még azok is, akik mélyebbre hatolnak, akik haladóbbak és merészebb szemléletűek is, szem elől tévesztik, hogy a Szovjetszövetségben nincs tőkés, feudális, stb. magántulajdon, hogy ezért a harcnak is más módon kell ott folynia mint a tőkés vagy hűbéri stb. rendszerekben, hogy ott az emberek másmilyen életet élnek, más a lelkületük, szintén emberi ugyan, de más, mint mondjuk az amerikai, francia, stb. élet, és hogy ebben a társadalomban az egyetlen haladó mozgás a bürokratizmustól a szocializmus és a demokrácia felé vezethet, tehát a szocializmus keretében és a szocializmus alapján történő mozgás lehet, és hogy minden visszafelé irányuló mozgás — a kapitalizmus stb. felé, csak a bürokratikus és ezáltal a hegemonista, háborús és demokrataellenes irányzatokat erősíti.

Ez nálunk Jugoszláviában magátólértetődő, szerzett tapasztalatokból ered — saját tapasztalatunkból és a Szovjetszövetséggel való viszonyunk tapasztalatából, valamint ellenőrzött elméleti megismerésünkéből. Hogy a világ egyéb részei, vagy túlnyomó része, meggyőződjenek erről, ahhoz még több elmélet és gyakorlat kell.

A világ közvéleménye nagyobb részében elfogadta, hogy a jugoszlávok értik meg legjobban a Szovjetszövetségben és érdekövezetében történő fejleményeket. Ez helytálló is. A kombinátorok azonban úgy vélik, hogy ez azért van, mert mi is jócskán ittunk a lenini és sztalin forrásokból, ezért ismerjük ízét, szagát és színét is. Ez is helyénvaló. A tagadásban domborodik ki legjobban a tagadott dolog. Mégis, az említett megértés legfőbb okát mégsem az általam elmondottakban kell keresni. Aminthogy egy jelenség megértéséhez nem elegendő, ha minden fellelhető adatot összegezünk és rendszerezünk, vagy ha ismerjük az elvont törvényeket, vagy továbbá ha elvégzünk minden lehető összehasonlítást, ha a gyakorlatból levonunk minden szükséges tanulságot és a tapasztalatokból minden gyakorlatit, ugyanúgy elégtelen az is, ha telítve vagyunk is magával a jelenséggel, azaz, ha annak sajátos tagadó terméke vagyunk, gyermeke, amely megkóstolta anyjának mérgezett emlőjét... Mindez szükséges, azonban elégtelen. A pusztá tagadás nem sokat ér a társadalmi harcban. A közönségesen elégedetlenkedők, a csupasz elégedetlenség pedig legkevésbé a szocializmusban értheti meg a tényleges viszonyokat és mozdíthatja előre a mozgalmat. Csak az olyan jelenségtagadás, amely egyben valami újat is létrehoz — tehát alkotóan felforgató társadalmi cselekmény valamely jelenségben vagy ellene, illetve kívül —, tehát a jelenség megértésének forrása és alapja és kell is, hogy forrása és alapja legyen. Minden más rövidlátó empirizmus és prakticzizmus, vagy üres ábránd... Hogy valaki megértse a keleti történeteket, ahhoz nem elegendő kombinátornak lenni; az sem, hogy az illető jugoszláv legyen, de még az sem, hogy szocialista vagy kommunista le-

1) Ezáltal Jugoszlávia és a Szovjetszövetség között csak mint ellentétek között vonunk párhuzamot, csak az a közös vonásuk, hogy mindkettő új társadalmi jelenség, az új jugoszláv és az új szovjet valóság az, ám ami ezeket az országokat megkülönbözteti egymástól, és a végsőig ellentétessé teszi őket.

gyen az illető, — mert van konzervatív szocialista, kommunista szemlélet is. Ehhez valóban új, mégpedig új szocialista állásponton kell az illetőnek állnia. Ahhoz Titonak kell lenni és nem Trockinak (elégedetlenkedő kommunistának), sem Kautzkynak (konzervatív szocialistának), sem Slanskynak (elégedetlenkedő kommunistának) sem Oldenbrucknak (konzervatív szocialistának). A szocializmus és a demokrácia egységes fogalomként és folyamatként vett álláspontján kell állni, nem pedig csak az egyik elem álláspontján (a formális demokrácia, azaz a tényleges demokráciát nélkülöző liberális kapitalizmus álláspontján), vagy a másik elem álláspontján (a bürokratizmus álláspontján, formális demokrácia nélkül) stb.

Igy tehát a jugoszlávok is „élhetnek” legalább ezzel a „monopóliummal” — amíg valaki túl nem szárnyalja őket, „kedvezőbb” objektív helyzetbe jutván „monopóliumra” tesz szert a Szovjetszövetség fejlődésének megértésében, ami végső vonalon a szocializmus kérdéseibe való behatolást jelenti általában, mert felfedi és tagadja a szovjet vezetők szocialistaellenes természetű monopóliumát az elméleti és gyakorlati „szocializmusra”.

Ez végeredményben azt jelenti, hogy mi jugoszlávok nem azért értjük meg legjobban a mai Szovjetszövetséget, mert mi is ennek a rideg és keserű éghajlatnak a növénye vagyunk, mert felfogtuk minden csúfságát és megrökönyödünk, majd eztán saját talajunk szebb és naposabb földjének keresésére indultunk... Nem, mi megértjük ezt és azt a másik, azaz nyugati világot is (különben nem állhattunk volna meg a Szovjetszövetség elleni harcban és egész kül- és belpolitikánk nélkülöznél a realitást), mert szilárd, megingathatatlan és tényleges szocialista alapokon állunk, mert a szocializmus és a — Nyugaton, a Szovjetszövetségben és konkrétan a Jugoszláviában élő — dolgozó tömegek harcának terméke vagyunk, mert az objektív fejlődés olyan körülményekbe helyezett bennünket, amelyek kényszerítenek bennünket, hogy feleletet találjunk korunk kérdéseire és a feleletet meg kell találnunk, ha mint nép, mint osztály, mint mozgalom élni akarunk, élni pedig csak a szocializmusba haladva élhetünk, ha mint szocialisták fejlődünk. Abban a pillanatban, amint elhagynánk szocialista, illetve demokratikus, bürokrata- és tőkés-ellenes állásunkat, füstbe menne „bűvös” tulajdonságunk is, amely képessé tesz bennünket, hogy megértsük a szovjet- és a magunk valóságát, egyben a Nyugatét is, és minden más valóságot. Ezesetben mi jugoszláv kommunisták objektíve — egyesek bizonyonnyal szubjektív módon is — kétségbeesett emberré válnánk, emigráns álmodozókká, kávéházi stratégiákká és a sokfajta külföldi politikai iroda, szolgálatok, szerkesztőségek, stb. lapos és magtalan szakembereivé válnánk az orosz, a jugoszláv, a kommunista, stb. kérdésekben. Ez azonban nem fog bekövetkezni, nem következhet be, mert Jugoszlávia nem térhet le álláspontjáról az általam részben már kifejtett okok miatt.¹⁾

¹⁾ Mi mint szocialisták akarunk élni és csak mint szocialisták élhetünk. Ez azonban ma nemcsak számunkra érvényes, hanem mások számára is, sőt mint reális távlat az egész világra nézve is. A dolgozók ma egy közös cél felé törnek, közelebb állnak egymáshoz és tömörebbek mint valaha. Egyesek lassabban, mások gyorsabban, megint mások meg-megállva és zavarodottan, ismét mások akaratuk ellenére is, azonban — mindenek ellenére haladnak. Nem

2.

A BÜROKRATIZMUS TERMÉSZETÉRŐL (A SZOVJETSZÖVETSÉGBEN
ÉS MÁSUTT)

A bürokratizmus most teljes nagyságában világraszóló téma lett. Nem mi jugoszlávok kiáltottunk fel először ellene (bent is, kint is), viszont ütlegelni mi kezdtük először és ezért hallatszott legmesszebbre a mi felzúdulásunk és a bürokratizmus ordítása. Ha pedig a bürokrácia veszélyéről beszélünk, amelyet a demokráciára és a szocializmusra gyakorol — feltéve, hogy ez a beszélgetés valóban komoly és komoly emberek között folyik, tehát tényeken alapul és a mai világ objektív irányzata — akkor nem szabad azokra a jelenségekre gondolnunk, amelyeket Lenin észlelt — és nemcsak Lenin észlelt, azonban mindenesetre ő észlelt legmélyrehatóbban és legvilágosabban — a szociáldemokratáknál (korrumpált szakszervezeti és pártbürokraták rétegénél, akik a gyakorlatban lemondanak a muskásosztály célkitűzéseiről és az együttműködés, a megbékélés összekötő láncszemeivé válnak a munka és a tőke között), sem a szovjet (szocialista) gépezet behemótlap, letlen elősdi és lelketlen bürokráciájára kell gondolnunk — amit halála előzőleg ugyancsak meglátott. Még kevésbé helytálló, ha az említett mai jelenségeket régebbi történelmi korszakok hasonló jelenségeivel kívánjuk magyarázni (pl. a hűbériség és a tőkés rendszer közötti átmeneti időszakok abszolút monarchiával és bürokratikus gépezetével, vagy Bismarck uralmával, III. Napoleon uralmával, amelyek a proletariátus és a burzsoázia egyensúlyban álló erőin alapozódtak). Sőt, Marx megsejtései — s nemcsak megsejtései, hanem a törvényszerűségek felfedése is — arra vonatkozóan, hogy a bürokratizmus elkerülhetetlenül veszélyeztetni fogja a szocializmust (természetesen azután, amikor a proletariátus már átvette a hatalmat), még ez sem szolgálhat egyedüli és abszolút útmutatóként a jelenkori bürokratizmus megértéséhez, mind a szovjet, mind bármely más bürokratizmus megértéséhez. Hogy a mai jelenségeket megértsük igen nagy szükség van mindezekre az elemzésekre, összehasonlításokra és tapasztalatokra. Különösen Marx megállapításai fontosak, ezeket a tőkésrendszer felfedett törvényeiből szűrte le, amely rendszert előbb el kell pusztítani, meg kell dönteni, hogy azután belőle „tiszta”, „eszmei” és kész szocialista viszonyok fejlődhesse- nek. A mai bürokratizmus megértéséhez azonban mindez nem elég. Nemcsak azért, mert a bürokratizmus formái és megnyilvánulásának feltételei lényeg- bevágóan megváltoztak a marxi és lenini idők óta, de mert a bürokratizmus — amely kifejezője a tőkés rendszer átalakulásának az államkapitalizmusba, másszóval: a bürokratizmus mint a tőkés rendszer pusztulásának, az újabb szocializmus-előtti, a szocializmusba vezető átmeneti alakulatoknak a kifeje- ződése — *világjelenségé* vált. Habár országonként különböző formában je-

az a legfontosabb, hogy ki mit kíván tenni, még az sem, hogy mi a szükséges. Hanem az, hogy mit kell tenni és minek kell történnie. Ha ezt az adott pillan- natban valaki megérti, az legalább annyit jelent, hogy belekapaszkodott a törté- nelelem szekerébe, hogy az húzza és hogy a meredeken ő maga is tolja a szekeret.

lentkezik, ami csak megnehezíti felismerését, azonban mindenképpen veszélyezteti a szocializmust és a demokráciát. Senki sem látta meg előre, de nem is sejtette, sem a bürokratizmus említett világméretben történő jelentkezését, sem pedig jelentkezési formáinak tarkaságát, habár majd mindnek azonos a veleje (de azt sem sejtettük, hogy a bürokratizmus fenntartja a tagadott tőkés rendszert, ezen a téren Lenin hazája, a forradalom úttörője és a tőkés rendszer megdöntője, az ellenforradalom terén is úttörő szerepet játszott). A bürokratizmus nemcsak ott jelentkezik, ahol a proletariátus forradalommal vagy bármely más úton elragadta a hatalmat a burzsoáziától, éspedig a kiszajátítás (a nacionalizálás) pillanatától kezdődően, függetlenül attól, hogy ez milyen formában történt, a bürokratizmus ott is jelentkezik, ahol a burzsoázia, illetve egyes frakciói tartják kezükben a hatalmat. A klasszikus burzsoá parlamentarizmus formájában is jelentkezik, a nyílt burzsoá parancsuralmakban is (Spanyolország, Argentína, azelőtt Németországban, Olaszországban), valamint a szocialista államformákban is. A bürokratizmus megkísérli, hogy államkapitalista intézkedésekkel megőrizze — ha már a magántulajdont (a monopóliumokat) nem tudja megőrizni — magukat a tőkés viszonyokat. Ettől a folyamattól nincsenek megkímélve sem a fejlett országok (USA, Anglia), sem a volt gyarmatok (India, Burma, Kína)¹). A jelenkori bürokratizmus különböző formái nem szabad hogy megzavarják a materialista társadalomtudóst, sem pedig az egyes bürokratizmusok ellentétei, sem a bürokratizmus keletkezésékor mutatkozó árapályok, mert a jelenség elméleti lényegét illetően mindez mellékes, bár a forradalmi és demokratikus erők taktikája szempontjából igen fontos és lényeges.

A jelenkori társadalom — a Nyugat burzsoáziája és a keleti bürokrácia — lényegére jellemző, hogy nem annyira a hatalom formái (parlamentarizmus, diktatúra), válnak tarthatatlanná, mint inkább a gazdasági élet irányítása, mind a magántőkés rendszerben, mind a bürokratizmusban államkapitalizmusban²). Az egykori magántőke, a közelmúlt monopóliumai helyett mindinkább az állam, illetve a gazdaság irányításának folyamatában államosított

¹) Ne tévesszen meg bennünket, hogy Franciaország és Olaszország, amelyek ma látszólag — és csakis látszólag — klasszikus parlamentáris országoknak tűnnek, valójában csak forma szerint azok, viszont tartalmukban a parlamenti rendszer válságát élik át, erőteljes, habár rejtett államkapitalista irányzatokkal. A klasszikus parlamenti formákban mutatkozó ellentmondásokban, amikor már az objektív körülmények megkövetelik az áttérést más társadalmi viszonyokra, ebben kell keresnünk annak az állandó és sajátos politikai válságnak az okait, amelyek Franciaországban és Olaszországban jelentkeznek, ahol a konzervatív felépítmény és az alap élő irányzatai között hiányzik az összhang. Nem véletlen, hogy Mandés-France kis politikai csoportja márióholnapra felszínre került Franciaországban, mert nyíltan államkapitalista intézkedéseket képviselt. Valójában megmutatta a kapitalizmus mozgásának objektív folyamatát Franciaországban.

²) Magától értetődik, hogy a hatalom formája végső vonalon a termelés módjából és a gazdaság irányításából alakul ki. De ez csak elméletileg és „végső fokon” helytálló. A gyakorlatban pedig tarkaság van, a valóság eltér az elmélettől, sokféle átmenet és forma mutatkozik...

szerv lép fel irányítóként, habár a szerepe kezdetben nem is okvetetlenül volt az. A hatalom megszerzése és az egész gazdaság irányítása, valójában az egész nemzet életének, egész nemzetek, minden egyén életének az irányítása — íme erre irányul és ebben van a jelenkori bürokrácia lényege, valamint a tőkés rendszer mai szakaszának lényege. (Ténylegesen megszűnik kapitalizmusnak lenni, azonban még nem szocializmus, főként azért nem, mert a nemzeti jövedelemben kifejezett értéktöbblettel, sem a többi anyagi és szellemi javakkal nem a termelők rendelkeznek, hanem valami más erő, amely a válságokból, a háborúból és a forradalomból kerekedett ki, a burzsoázia és a proletariátus osztályharcaiból).

És ha a nyugati országokban formálisan a tőkés tulajdon az uralkodó forma, mégsem a tőkés tulajdon a társadalmi viszonyok spiritus movense, és kizárólagos kerete. Az objektív államkapitalista irányzatok csapásai alatt a tőkéstulajdon ott is mindinkább fikció lesz. A demokrácia (a politikai, parlamentáris demokrácia) itt még lehetséges, nemcsak azért, mert örökségbe kapták és mert még nagy gyarmati extraprofitok vannak, de azért is, mert a bürokráciának (az államkapitalizmusnak) ott még nincs szüksége arra, hogy komplikálja viszonyát a proletariátussal és hogy lemondjon az örökölt demokratikus formákról. A demokrácia védelmében és továbbfejlesztésében pedig a proletariátus jelentős szerepet tölt be. A bővített reprodukció többé-kevésbé még természetes úton folyhat, különleges közigazgatási nyomás nélkül, azonban a bürokrácia zsarnoki, de különösen élősdi irányzatait is felismerhetjük¹⁾.

A fejletlen országokban más a helyzet. A bürokratikus és államkapitalista formák ott múlhatatlanul jelentkeznek, éppen a gazdasági fejlődés követelményei folytán, mert ez csak a fejletlen gazdasági erők politikai eszközökkel végrehajtott koncentrációjával történhet. Habár ezek a formák kezdetben forradalmiak is lehetnek és ezáltal demokratikusok is (mert nem csak a tömegek törekvéseit és akarátát fejezik ki, hanem a termelőerők objektív irányzatát is), mégis elkerülhetetlenül válságba jutnak és reakcióssá válnak, és pedig abban a pillanatban, amikor az objektív folyamat helyébe lépnek, amikor a termelőerők mozgási irányzatát saját mozgásukkal és saját irányzatukkal

1) Ugy tűnik, hogy az Egyesült Államokban a köztársaságpárti csoportok sem mentesek az államkapitalista irányzatoktól (Eisenhower maga sem). A dolgok egyelőre úgy alakulnak, hogy a köztársaságpártiak körében a monopóliumok zsarnoki irányzatai mutatkoznak, míg a demokratáknál, a szabadelvű elemeknél államkapitalista irányzatok. Az államkapitalizmus és a bürokratizmus az emberek fejében mint új valami sarjad, mint szocializmus vagy mint valami felemás békés demokratikus szocializmus. Ez érthető is. Ez lényegében tagadása is a magánkapitalizmusnak (a monopóliumoknak). A tömegek helyzetén valóban közvetlenül javít (foglalkoztatottság, minimális bérek, társadalombiztosítás, tervezés, stb.) Az államkapitalizmus valóban lépést jelent előre és haladást a monopóliumokhoz viszonyítva. Azonban amint állandósul, amint a bürokrácia egyedüli és általános monopóliumává válik (amint ez a Szovjetszövetségben és érdekövezetében történt), az addig lappangó és rejtett, a haladójellegű demokratikus irányzatokkal elnyomott zsarnoki irányzatok az ösztönösség erejével törnek felszínre.

helyettesítik.¹⁾ Miután ez a folyamat az emberek segítségével és az emberek útján történik, szükségszerűen az agyukban is visszatükröződik, az eszmékben. Pl. az első szakaszban forradalmi módon Lenin agyában, a másodikban bürokratikusán, Sztalin fejében).

Habár az államkapitalizmus mindenben és minden iránt totális, mégsem számolja fel sem a külső sem a belső ellentéteket. Ellenkezőleg, új formákban kiélezi azokat.

A külső viszonyokat már az által is kiélezi, hogy az egész nemzet nevében lép fel, nem tűr meg benne egyetlen csoportot sem, amely másként léphetne fel, másként fejezhetné ki magát. Ez a nemzet minden tevékenységére (gazdasági, kulturális, közgazdasági, stb.) vonatkozik. És mert „saját” hazájában gátolja a termelőerőket, ezt a kerékkötést más országok fosztogatásával kell pótolnia. Az elemi erővel növekedő és sokasodó bürokrácia ebbe az irányba kényszeríti a mozgást.

És mert mindenben monopolisztikus, életfelfogását is, mint a legeszményibbet, rákényszeríti másokra. A hatalmi fölényre törekvésnek és az államkapitalizmusnak ma elkerülhetetlen és természetes következménye a hidegháború.

Befelé a régi ellentétek: munkások — tulajdonosok, stb. most új formát öltenek: termelők — irányítók. Az állam teljes monopóliuma a termelőket rabszolgatömeggé teszi, azonban egységes tömeggé, amely tömörebb, mint valaha és olyan döntő szerepe van a termelési folyamatban, hogy objektív erőt képvisel, amelynek végül is ilyen vagy olyan módon, de kifejezésre kell jutnia.²⁾

Olyan kérdések ezek, amelyeket nem ilyen röviden és egy csoportban kellene tárgyalni, habár a nemzetközi fejlődés eddig már többé-kevésbé igazolta őket. Azonban ezek, valamint sok más kérdés is rendkívül fontosak, hogy meghatározzuk a jelenkori bürokratizmus természetét. Már az egyes kérdé-

1) A társadalom mindenkor azt a hatalmi formát fogadja el, amely legkevésbé hátráltatja a termelőerők mozgását. A társadalom számára az a legjobb és a legdemokratikusabb forma, amely legkevésbé fékezi a termelőerőket, amely az adott körülményekben leginkább felszabadítja az emberi munkát, függetlenül attól, hogy a parlamentáris demokrácia formáját, a szovjet rendszer vagy a mi népbizottságunk és a munkástanácsunk alakját ölti, illetve bármely más formát ölt. Ezért ha nem a fentemlített feltételekből indulunk ki, az egyik vagy másik forma előnyéről folyó vita kifejezetten dogmatikus okoskodássá válik, amennyiben nem a hegemonizmus kifejezője — bár readszerint az — amikor valamilyen életmódot másokra erőszakolnak. Különösen a szocialisták között nevetségesek az ilyen viták, mert ezeknek kerülniök kellene ennek vagy annak a formának az általánosítását. Ha pedig uralomra jutnak, akkor még konkrét célt is kellene maguk elé tűzniök, hogyan szüntessék meg fokozatosan a hatalom minden formáját, hogyan történjék ez az átalakulás minél kevesebb fájdalommal, hogy könnyebben, gyorsabban szabaduljanak meg a gazdasági erők minden gazdaságonkívüli politikai és más béklyójától.

2) Amikor Sztalin azt hitte, hogy megszüntette az ellentéteket, valójában akkor kezdte halmozni azokat. Vele ugyanaz történt, mint azokkal, akik nyilatkozatokkal szüntették meg az ellentéteket és meghatározott társadalmi viszonyokat hirdettek ki.

sekre nyert felelet is megvilágítja, hogy a bürokratizmus, illetve az államkapitalizmus világjelenség, és hogy — egészében véve — éppen a bürokratizmus veszélyezteti ma leginkább a szocializmust és a demokráciát, különösen ott, ahol már monopolisztikus helyzetre tett szert, vagy a felé halad.

A mai társadalom már megérett a szocializmusra és — legalább a kezdeti — szocialista társadalmi viszonyokra. Azonban még erőteljesen kell harcolnia értük.

A közgazdaságban (a termelés és ma már a tulajdon társadalmisításával) a szocialista gazdasági formák ma már az egész tőkésrendszert áthatják és hogy a fejlett államok társadalmi viszonyaiban nem jutnak zavartalanul és teljességben kifejezésre, ennek okát nemcsak a magántulajdonban — és az államkapitalizmusban — tehát nem általában a tulajdonban kell keresni, hanem az irányítás módjában, az (állami, monopolisztikus, stb.) bürokrácia kiváltságaiban és a nemzeti jövedelem elosztásában is.

A mai fejlődés, különösen a szovjet övezetben, a legújabb időben rendkívül világosan és minden kétséget kizáróan igazolja, hogy a mostani bürokrácia nem új osztály megjelenése, hanem egy sajátos új réteg, kaszt. Ez kitűnik abból, hogy létét különféle átmeneti és ingatag ellentétre alapozza — fejletlen objektív és szubjektív erőkre, a mai világ széttagoltságára, egyes országok kiválására, a különböző osztályok egymásközi harcára, egyes országok fejlettsége között mutatkozó különbségekre, stb. E mellett a mai termelőerők megkövetelik a termelés anarchiájának megszüntetését, és ez a követelmény is megkönnyíti a bürokráciának, hogy magához ragadja a munkatöbblet elosztásának kiváltságát (ez valaha harc útján történt, a tulajdonosok és a termelők erőviszonyai döntötték el, ami formálisan mindig, végső vonalon a valóságban is a tulajdonos joga volt). A mai bürokrácia új és szükségyszerű történelmi jelenség, — új, mert az osztályok és az osztálytársadalom pusztulásának korszakában jelentkezik és mint irányzat szükségyszerű, ami nem azt jelenti, hogy ez a forma kötelezően jelentkezik minden ország életében.

A bürokrácia a szervezetlen irányzatok kifejezője, olyan irányzat, amely az újban meg akarja őrizni a régit. Olyan irányzatok és formák ezek, amelyek felé objektíve nem törekszik a társadalom, legalább is nem tartósan. Anyagi szüksége nincs rá. Az egész fejlődés általában a monopóliumok ellen irányul, különösképpen a bürokratikus monopóliumok ellen, mint a mult hagyománya ellen. És mert a bürokrácia valódi szerepe csakis a gazdasági élet irányítása, elegendő, hogy a társadalomban a termelőerők és a tudat bizonyos, nem is túl magas fokot érjenek el,¹⁾ hogy a társadalom átvegye a közvetlen irányítást (a közvetlen termelők szervezetei révén) és hogy megmutatkozzék a bürokrácia élődsi szerepe, különösen amikor a szocialista társadalmat veszélyeztető külső és belső veszélyek csökkennek. A bürokrácia, amely mint irányzat, mint mellékkörülmény talán szükségyszerű, azonban kötelezően nem lehet úr a társadalom felett.

Mindezek már ismert megállapítások.

¹⁾ Ez a fok körülbelül akkor következik be, amikor az ipar döntőjelleű szerepet kap a nemzet életében és a munkatermelékenység megközelíti a világot.

Azonban Kelet-Európa népeinek megmozdulása minden különösebb politikai és egyéb szervezés nélkül (ami egyöntetűségüket igazolja), valamint a bürokrácia nyers és alkalmazkodó módszereinek gyors és ügyes kapcsolása, különösen pedig a kiváltságokról való lemondás a tömegek érdekében — mindez felfedi, hogy valami újról van szó, olyasvalamiről, ami nem osztály. Kitűnik, hogy a bürokrácia olyan méretekben is megváltoztathatja saját rendszerét, hogy egy-egy pillanatra úgy tűnik, mintha lényegét is levetkőzné, illetve, hogy lemond a társadalom felett gyakorolt szerepéről. Ezt megteheti, mert nem tulajdonról van szó, nem a tulajdonról, hanem az irányításról mond le és itt a módszerek elég könnyen és gyorsan változhatnak, mindaddig, amíg a rendszer mint egész, nem kerül teljes válságba belső és külső viszonyaiban. Azokban az országokban, ahol végrehajtották, vagy éppen megvalósítják a, nacionalizálást, a bürokrácia és a bürokratizmus uralma rövidesen mint feltartóztathatatlán társadalmi képtelenség és tehetetel nyilvánul meg; tekintet nélkül arra, hogy a nacionalizálás forradalom által vagy más úton történt. A bürokrácia azokban az országokban kapja a legnagyobb lendületet, ahol forradalom volt, mert álcázott és a társadalom számára még szükséges formában jelentkezik — mint a tőkésrendszer és a tőkésosztály elleni harc eszköze, és kezdetben valóban az is volt, mert akkoriban nemcsak bürokratikus önkény volt, hanem túlnyomólag a tömegek forradalmi harcának a szerve.)

A parlamentáris országokban a bürokrácia demokratikus tógával és szólamokkal ékesíti magát. A képviselők, a „szabad toll emberei”, a hivatásos politikusok, a rendőrök és katonák, az államkapitalizmus szerveként, jelennek meg, illetve — mint a bürokratikus irányzat szervei, mint gépezetének részei s e közben azt hiszik, hogy a nép szabad akaratából választották meg őket, illetve, hogy a szabad közvéleményt képviselik.²⁾ Amint ténylegesen olyan állásokba jutnak, hogy lemondanak a társadalmi viszonyok megváltoztatásáért folytatott harcról, akkor elkerülhetetlen jelenség lesz az önámítás, és a társadalomban elfoglalt helyükről téves képzetek születnek bennük.

Mindez a kasztra, arra a rétegre jellemző, amely abból él, hogy másokat munkára „tanít” munkára kényszerít és másokat irányít... Ez a réteg irtózik a testi munkától, de minden alkotómunkától is, amely számára a tétlenség kultusszá válik, és úgy véli, hogy minden egyén elveszett, mind önmaga, mind a társadalom számára, ha nincs beszerezve, „felölelve”, ha nem igazgatják.³⁾

1) Itt nem tértünk ki arra a kérdésre, hogy a bürokratizálódás, valamint a bürokrácia és a forradalmi elemek belső harcának folyamán a forradalom szervei hogyan alakulnak át a zsarnoki államkapitalizmus eszközévé, hanem a folyamatot „tisztán” és egyirányban fejlődőnek tekintjük, a könnyebb megértés kedvéért.

2) Nem lényeges, hogy milyen formában és milyen bürokrácia teszi ezt (tisztán politikai: különböző pártokhoz, hivatásos szervezetekhez tartozik-e; gazdasági: különféle trösztök, bankok, a tervezés szervei végzik-e, stb. vagy állami vagy egyházi bürokrácia). Csak az a fontos, hogy a bürokrácia minden megjelenési formájában hordozója a folyamatnak és a teljhatalomra törekvő irányzatoknak.

3) A bürokratákat a felesleges és a valóságtól elvont munkák kiagyaltása jellemzi, hogy ezzel is igazolják élősdi voltukat.

A burzsoá elméleti emberek és újságírók, akik náluk odahaza sem képesek megérteni az új jelenségeket, még kevésbé a megállapodott osztályformákat, még nehezebben fogják fel a hasonló jelenségeket, ha „kommunista” versenytársokról van szó. Általában nem szívesen beszélnek osztályokról és amikor a Szovjetszövetségről van szó, megelegszenek a legáltalánosabb propagandaszólamokkal (totalitarizmus, rendőr-állam, stb.), mégis, éppen ezáltal suba alatt új osztálynak mutatják be a szovjet és a hasonló bürokratizmust.¹⁾ Ezzel természetesen nem sikerül elrejteniök a tőkés rendszer bűneit. A szovjet bürokrácia ilyen kezelése több tényezőtől ered, közöttük nem utolsó helyet foglal el a sekélyes és útszéli (a legjobb esetben pozitivistá és empirikus) szemlélet, és döntő, igen fontos szerepet kap a szocializmus és a kommunizmus gyűlölete. Ehhez tartozik a mai zsarnoki és hegemonisztikus szovjet megnyilvánulások kihasználása propaganda célokra, mintha ezek a megnyilvánulási formák a kommunizmus és a szocializmus sajátosságai lennének. A burzsoát csak megörvendeztetheti, hogy a proletárforradalom után is megmaradnak, sőt születnek is osztályok, osztályviszonyok, stb. A burzsoá ezáltal voltaképpen megbékél azzal a tudattal, hogy a jelenlegi szovjet (bürokrata, államkapitalista) rendszer tartós lesz, mert ez múlhatatlanul hasonló — igaz forradalom nélküli — jelenségek izét kelti benne, amilyenek nála odahaza is megtalálhatók. Sőt az ilyen rendszer ellen kifogása nincsen, csak annyi, hogy veszélyes versenytársnak tekinti. Hogy a harcos amerikai közírók és újságírók kitaratóan és következetesen gyűlöletet hirdetnek és csak epésen szólnak az ellen a rendszer ellen, annak nem az az oka, hogy vitaformájuk jellege és módja kalandorokra vall, egyenes és durva, hanem az, hogy az amerikai tőkésrendszer világuralomra törekszik, hogy a Szovjetszövetségtől elragadja érdekövezeteit. Az angol, francia és az azonos rendszerek más hasonlószerű bírálatainak következetlenségében, udvariaskodásában és „elmélyültségében”, valamint az amerikai rendszerre pazarolt óvatos dícséreteiben és a kinyilvánított együttműködésében ne keressünk semmi mást, mint azt, hogy ezen országokban a kapitalizmus nehézségbe jutott, ami ezeket az embereket, akik az orosz kancsuka és a cowboy karikásostor közé kerültek, arra kényszeríti, hogy alkalmazkodjanak a körülményekhez, azonban semmiesetre se veszítsék el a kapcsolatot a Nyugat vad, ám gazdag lovasával.

Aminthogy a különféle formákban elmondott állítás, hogy a Szovjetszövetségben osztályról van szó, nem gyengíti lényegesen a szovjet rendszert, mert minden szovjet polgár közvetlen tapasztalatából tudja, hogy ez nem igaz, ugyanúgy a megfizetett szovjet propagandisták és elméleti emberei sem képesek tartósan megszilárdítani a rendszert mondókáikkal, hogy náluk már megvalósult a szocializmus, a demokrácia az emberi szabadságjogok és hogy ez az igazság netovábbja stb., mert minden szovjet polgár közvetlen tapasztalatból tudja, hogy ez nem igaz. Valójában csak az a szocialista bíráló hatásos, amely a szovjet rendszert a bürokrácia uralmának nyilvánítja, amely bürokrácia a társadalom és a termelők fölél helyezte magát éppen azoknak a sajátos ob-

1) Hasonló tétéleket védelmeznak azok az emberek, akiknek hite meg-ingott a szocializmusban.

jektív körülményeknek folytán, ameylekbe Oroszország az Októberi Forradalom után került, valamint az általános és objektív irányzatok következtében, amelyek a kapitalizmusnak a szocializmusba vezető átmeneti időszakában jelentkeznek. Tehát csak az a bíráló határos, amely a jelenlegi bürokráciát kasztnak tekinti, egyszerűen parazitának, mert ezáltal egyben ingatagságát, mulandóságát is megállapítja, ami nem azonos a történelemben jelentkező osztályok mulandóságával és ingatagságával, hanem az osztályharcok és az osztályviszonyok csökkenéseinek ingatag és mulandó voltáról tanúskodik.

Ez az uralom már keletkezésekor is igen drága, pazarló és nem kifizetődő, ahogyan ezt mondani szokás. Ez az uralom sem erkölcsileg, sem történelmileg nem igazolt, mindenképpen csak rövidéletű. Sőt, a bürokrácia már a kezdetben arra kényszerült, hogy szocializmussal, demokráciával, haladó voltával és szabadelvűséggel stb. álcázza magát. Azonban a dolgokat nem lehet sokáig álcázni. Nincsenek természetes közgazdasági funkciói, vagyis a gazdasági élet meglehet nélküle. Gazdaságonkívüli kényszereszközökkel erőszakolja rá magát a társadalomra, tehát politikai eszközökkel, miközben állandóan és műhatatlanul megsérti az objektív közgazdasági törvényeket. A szocializmus számára nem meghatározott közgazdasági rendszer, hanem bürokrácia uralma.

A szocializmus és az állam csak átmenetileg barátok és szövetségesek. A bürokrácia viszont fejleszti az állam és az államhagyományok misztikus dicsőítését, valamint egyéb elméleti és szervezeti formákat, amelyek az öntudat elmaradottságán és a tömegek öntudatának félkezésén alapozódnak.¹⁾ A bürokrácia segítségül hívja a már elpusztult és elfelejtett osztályok szellemét. Mindenkor kommunista és nacionalista. A képtelenségig fejleszti a rangszervezetet, a jegyzőkönyvbe iktatást, a külső fényt, a pompás ünnepeket, a lakomákat, stb. hogy ezzel pótolja belső fogyatékoságait.

A bürokrácia tehát egészen más valami, nem osztály. Személytelen és ezért a véksőkig kegyetlen, ragadozó, falánk, és a régmúlt századokban felgyülemlett sötét ösztönökkel van telítve. Olyasvalami, amiről a társadalom viszonylag gyorsan megállapítja, hogy felesleges és amit más módszerekkel is legyűrhet, mint a tulajdonos osztályokat. Olyasvalami, ami ellen állandóan fel kell használni a szocialista tudatot és a társadalmi cselekvést, de amit a társadalom szül és mindaddig kiveti magából, amíg osztályharc lesz, amely maga is a fejletlen termelőerők teremtménye. A társadalom azonban legyőzhető és le is kell győznie, mert semilyen más erő nincs, amely megváltoztathatná a tulajdonjogi viszonyokat (a már megszüntetett kapitalista tulajdont), nem szüntetheti meg a tényleges társadalmi tulajdont, amely fellázadt a régi, az

¹⁾ Ez nem azt jelenti, hogy a szocializmusnak átmenetileg nincs szüksége bizonyos állami hagyományra, különösen a külvilággal fenntartott kapcsolataiban, éspedig oly mértékben, amennyiben ezek a külső erők veszélyeztetik a nemzeti egyenjogúságot és a szabadságot.

öröklött erőszak ellen, amelyet a bürokrácia gyakorol az új, fiatal és önmagá-bavéve szabad természetre.)¹⁾

Mégis feltevődik a kérdés: mikor, hogyan és milyen feltételek között változik meg a Szovjetszövetségben a bürokratikus rendszer, amelynek tartóssága legalább is látszatra, bizonyos mértékben megszilárdult és rendkívül durva és kegyetlen formákat öltött, agresszivitásával pedig az egész világot veszélyezteti? Az ezekre a kérdésekre adott minden határozott felelet önmagában is értelmetlen, mert a jóslások birodalmába tartozik, hiszen a fejlődés konkrét formáit senki sem láthatja előre. A tudományos elemzés azonban felfedheti az elkerülhetetlen változásokat és azok általános irányát.

Haladjunk tovább ezen az úton.

A jelenkor bürokratizmusa, a múlt bürokráciájától eltérően, nem egy bizonyos osztálynak az eszköze, nem is önálló szerve, amely társadalmilag szükségessé vált, úgyhogy a belső harcok nem semmisíthetik meg (aminthogy a múltban is volt erre példa, amikor az osztályok nem voltak képesek megoldani vizsgálataikat, mert egyensúlyba kerültek). A bürokratizmus a kezdetben valamely osztálynak a szerve (a burzsoázia, általában a szabadelvű burzsoázia egyes frakciói — az Egyesült Államokban; a Szovjetunióban viszont a proletariátusé és a parasztságé), azonban különösen ott, ahol megvalósították az államossítást, — igen gyorsan a gazdaság irányításának alapján függetleníti magát minden osztálytól és a társadalom felett álló és rajta kívüli önálló erővé válik. A bürokrácia osztályeredete az objektív folyamat számára és történelmi jelentősége számára teljesen mellékes. Ez az új erő először úgy jelentkezik, hogy a társadalom bizonyos okok miatt nem képes ilyen vagy hasonló erő nélkül fejlődni, (pl.: szüksége van a közgazdaság centralizált irányítására, a honvédelem miatt, valamint azért, hogy az iparosítás meggyorsítása miatt összpontosítsa minden eszközt és erejét), később pedig fenntartja magát akkor is, amikor már feleslegessé vált, mert a társadalomban rendszerint semmi sem hal el szívesen és ellenállás nélkül, csak kedvetlenül adja át helyét az új élet formáinak.

A következő dolog is korunk bürokratizmusát jellemzi: az objektív folyamat már a kezdetben is minden osztálytól és egészében véve a társadalomtól is független erők irányzatát fejlesztí. A bürokratizmus így objektíve is olyan erővé válik, amely szembehelyezkedik az egész társadalommal.

1) Ezért nem valószínűek és kudarcra vannak ítélve mindazok a tervek, amelyek a Szovjetszövetségben és valószínűleg az ellenőrzése alatt álló más országokban is vissza akarják állítani a régi — tőkés és nagybirtokos — tulajdonviszonyokat. Irreálisak azok a tervezők is, akik azt remélik, hogy ha szolgálatukba állítanak a bürokráciának egyik vagy másik frakcióját, úgy lényegesen megváltoztathatják a társadalmi viszonyokat is. Igaz, ezt különböző támadó vállalkozásoknál fel lehet használni, azonban a tulajdon lényegét nem változtathatja meg. Sőt még a Szovjetszövetség megszállása sem változtatna lényegesen ezen a téren, kivéve ha teljesen kiirtanák az orosz népet, ami viszont nemcsak kivihetetlen, de erre nem is gondol senki a nélkül, hogy saját létét ne veszélyeztetné. A tőkés tulajdon pusztulása általános és elkerülhetetlen történelmi valóság.

Azáltal, hogy nem egy osztály eszköze, hanem különböző osztályokból ered (amennyiben ezek még léteznek), azonban mindenképpen különböző rétegekből, foglalkozásokból, stb. ered, a bürokrácia sajátos réteget képez, amelyet nem az azonos tulajdonformák védelme egyesít, sem pedig az azonos életmód (ami az osztályokat jellemzi, hanem az igazgatás azonos módja, a kiváltságok és a parazitizmus azonos forrása. A bürokraták fizetése azonban nem egyforma, jogaik és kiváltságaik sem azonosak, mert ez a ranglétrától függ. Minél magasabbra kapaszkodni — ez a cél, ez az egyetemes serkentő erő, ez az eszménykép és ez ihleti őket.¹⁾ Éppen ezért nem tömör a bürokrácia, ezért ingadozó, telítve van belső ellentétekkel, sőt a szegény bürokraták és a gazdag bürokrata nagyurak ellentétével is.

A bürokratikus rendszerben csak úgy emelkedhet fel valaki, ha a politikai életben és a politikai harcban fontosabb szerepet tölt be, — az uralkodó politikai csoportban az uralkodó politikai pártban elfoglalt tényleges helyzete szerint. Miért van ez? Azért, mert a tulajdon nem az az erő többé, amely jó életet, megbecsülést, tekintélyt és dicsőséget biztosít, mert a tulajdon nem magántulajdon többé. Mindezt csak a hatalom adhatja most, az emberek és javaik irányításának öröklött és szerzett joga biztosítja ezt, ami lényegében politikai viszony, politikai cselekmény.²⁾

Az irányítás nemcsak úgy maradt meg, mint az életben szükséges politikai forma, hanem olyan formaként is, amely az emberek monopolista kizsákmányolásává és elnyomásává fajulhat. Röviden: a társadalmi szükségességből, a tőkésrendszer ellen vívott politikai harc folytán, — a politikai gépezet teljeshatalmú úrrá válhat. A bürokrata monopolista uralomra törekvő irányzatok legfőbb forrásai a politikai szervezetek és a politikai gépezet, éppen azért, mert

1) A mult nagy gondolkozói közül többen észrevették, hogy a hatalom könnyen és gyorsan megrontja az embereket. Ez igaz. Különösen ma, amikor a hatalom egyre inkább különféle kiváltságok legfőbb forrásaként jelentkezik. A hatalomszomj olyan erős, hogy ha az egyes hivatalok nem is jövedelmeznek úgy, mint bizonyos termelési ágak, mégis sok esetben a hatalmat választják! Mert társadalmi tekintélyt jelent és annak lehetőségét is, hogy a jövőben a ranglétrán emelkednek. A hatalomszomj (pontosabban: a hivatalok érdemtelen megkaparintása, vagy a társadalmi szükségét sutbavágva, a hivatások „kiagyaltása”) objektív erkölcsi szempontból alacsonyabbrendű a parlarnál, a családnál, sőt a rablógyilkosságnál is, mert ezek csak egyeseket tesznek szerencsétlenekké, amazok pedig a társadalom egészét.

2) Ebből erednek a cselszövészek, az elgáncsolások, a kibuktatások, a karrierizmus, a könyöklés, egymás előretologatása, a jóbarátok, a rokonok és az „érdemes harcosok” szorgalmazása, amit elkerülhetetlenül megfelelő „erkölcsi” és „eszmei” magyarázatok követnek, — ez a bürokráciának nemcsak természetes, hanem elkerülhetetlen életmódja is, amint kasztzá alakul, amint elenyézik a kapitalista magántulajdon és a klasszikus kizsákmányoló osztályok szerepe.

Valaki feltette a kérdést: hogyan történik a bürokrata kaszt megújítása? Felszentelt világába csak korlátolt számú új embert vesz fel, „a legkipróbáltabbakat”, a leghűségesebbeket (ez már magában is korlátozza számukat). A tisztségek száma szintén korlátolt. Ezáltal önmagába zárkózik, ha nem is teljesen és nem a születés joga szerint újhódik meg, hanem különleges felavatással — az irányítók körébe történő felvétellel.

ezek a hatalom forrásai, és mint az emberek feletti uralkodás és ezáltal az emberek kifosztásának egyedüli lehetséges formájaként maradtak fenn.

A bürokrácia tárcákra, szakmákra oszlik; minden bürokrata védi és „birtokolja” munkakörét, járását vagy köztársaságát, ami sérthetetlen övezete, mint a „hitbizomány”, ezt, igaz, nem az uralkodó adományozta neki az udvarnak tett hűséges szolgálataiért és nem is az áru tulajdonjogán szerzett meg (a piacon, a vetélytársak elleni harcban), hanem kizárólag „egyéni” „szorgalommal” és „verejtékkel” szerezte, a kaszt keretében, a kasztért és annak érdekeiért végzett gyakorlati politikai és „eszmei” munkával. Habár ezek az intézmények, körzetek, stb. egymás között harcolnak a kiváltságokért és habár egyes munkakörök fontossága és az erőviszony is eltolódik ebben a harcban —, ebből nem lehet arra következtetni, hogy a rendőrség fontosabb, mint a párt, vagy a gazdasági bürokrácia fontosabb, mint a katonai bürokrácia, stb. Bármennyire szétmorzsolódott is és bármennyire ingatag a bürokrácia, mégis egészet képez. Különböző politikai áramlatok, a munkakörtől és a kerületektől függetlenül is csoportosulnak és harcot vívnak egymással, háttérbe szorítják egymást, aszerint, hogy melyik csoport mit képvisel — új vagy régi bürokratikus irányzatot-e (mert vannak konzervatív és vannak „haladó” bürokratikus felfogások is). A leszámolások gyorsan történnek és minden „nyárs-polgári” és „idealista” aggályok nélkül. Ez természetes is, mert az osztályviszonyok maradványai, közönséges élősdiék harcolnak egymás ellen.

A demokratikus és szocialista irányzatokkal szemben a bürokratizmus egységes, amennyiben távol tudja tartani és „tisztán” megőrizni a bürokráciát a haladó népi elemektől, habár múlhatatlanul szüksége van a progresszivitás és a népiesség álarcára, már származása miatt is. És éppen ez az, amitől a bürokrácia nem mentesítheti magát, mind az említettek, mind monopolista természete miatt, mind pedig az elért teljes monopóliuma következtében, s ezért monopóliumán keresztül, annak kereteiben kezdődhet meg a bürokrácia széthúzása. A társadalomnak lélekezethez kell jutnia, kiutat találnia az ellentmondásokból és ezt ott találja meg legelőször, ahol ez a legkönnyebb, az uralkodó réteg „árnyalati eltéréseiben”.

A bürokrácia mindenkor vezér utat, valamilyen központi figura vagy intézmény után kutat, hogy az mint „szocialista” vagy más egységként felsorakoztassa a társadalommal szemben. Nem fél attól, hogy ez a vezér őt magát is pályávára kötheti. Ilyesmire is szüksége van, gyakorlati és eszmei indítékokból is. A múlt kultuszainak felelevenítésén kívül a bürokráciának szüksége van a „vezér”, a „lángész” kultuszára is. Természetesen nem az egyszerű, tényleges, társadalmi, nemzeti vezérek és lángelmék kultuszára, hanem olyanokéra, akik a kaszt számára valóak, viszont a nemzet és a társadalom számára koholtak; olyanok, akik a bürokráciában is azt a képzetet keltik, hogy éppen ő (az állam!) a legfőbb hatalom, a társadalom eszményképe a kiszákmányolás és az elnyomatás ellen folytatott szabadságharcban. S ezért sen-

ki jobban nála nem tud vaklármával, behízélgéssel, stb. elgáncsolni és kiforgatni igazán jó és nemes szándékot.¹⁾

Amint már kidomborítottam, a bürokrácia nem létezhet és nem képes fenntartani magát, ha nem termel ki saját szocialista, haladószellemű stb. illúziókat. A bürokrácia fenntartja ezeket az illúziókat, azonkívül, hogy szüksége van monopolista ideológiára is — ami viszont a társadalomban elfoglalt monopolista helyzetéből ered. Ezek azok az okok, amelyek miatt nemcsak szembeszáll minden tényleges szabadsággal, de önmaga is lemond a szabadságról, a vélemény és a bírálat szabadságáról is. Ezeket a dolgokat szintén bürokratáknak, az ezekkel a dolgokkal megbízott felelősöknek engedi át! Ideológiáját — amely alapján véve csakis prakticista és spekulatív pótléka különféle idegen eszméknek, aminthogy a bürokrácia is osztálypótlék — csak egyének teremthetik meg, mint minden más ideológiát is és, szabály szerint, ezek az emberek válnak a bürokrácia valódi vezéreivé.²⁾

Már létezésének első napjától sejtí, hogy olyasvalami, ami nélkül lehet a társadalom. Igazi „vremenscsik”, amint azt az oroszok mondanák. Mihelyt letűnőben van a történelem porondjáról, tevékenysége főleg kegyetlen kilengésekben, durva testi élvezetekben és különféle mértéktelenségekben jut kifejezésre és fizetett talpnyalói, a legalávalóbb tollforgatók és piktorok mindenkor készek arra, hogy hamut hintsenek fejükre, ócsároljanak és hízélegjenek.

A bürokráciánál senki jobban nem becsüli le az emberi szabadságot. A bürokrácia azt hiszi, hogy a nép számára a legfontosabb, sőt egyedül fontos dolog, hogy enni adjanak neki! Állandóan az anyagi termelőerők fejlesztésére törekedik.

1) Mindenfajta kellemetességgel halmozza el a vezért, — tekintet nélkül arra, hogy azok valóban az övéi-e vagy a társadalomé, abban a reményben, hogy egy napon mégis csak megkaparintja és — ezáltal erkölcsileg igazolja saját gyalázatos cselekedeteit. Miután a jelen körülményekben egyetlen magasrangú tisztségviselő sem dolgozhat a kényelem minimuma nélkül, sem bizonyos reprezentatív szerep nélkül (különösen a külvilág felé), éppen ez, ez az objektív szükségszerűség válik a bürokrácia kiváltságainak forrásává.

Nálunk például az ifjúsági szervezet vezetősége villát tartott az Avala lábánál, amit azzal magyarázott, hogy a beszámolóik készítése miatt is szükség van rá. Akkor is, ha ezek a beszámolók a bölcsesség netovábbját tarták volna fel az emberiség megmentésére, ekkora képtelenségeket és ehhez hasonló szörnyűségeket csakis bürokraták agyalhattak ki, akik már beívódtak a naív forradalmárok testébe, megkaparintották az emberi munkát, amelyet nemcsak megfizetniük, de még mérniük sem kellett. Ezeknek a forradalmároknak a következők nemzedéke már olyan „forradalmi” lenne, hogy az ilyen kiváltságokat természetadta jogának tekintené és minden bírálatot megbélyegezne, a szocializmus eretnekségének nyilvánítaná és az emberi társadalom elfajzásának.

2) Nem tagadom, hogy amikor leírom ezeket a sorokat, borzongás jár át — nehogy ezek a sorok, akár töredékeiben is, bürokrata ideológiává váljanak. Vigasztal az a meggyőződés, hogy a bürokrácia rovására valamennyire bírálatot is mondok s e közben nem félek attól, hogy ezzel alááshatom saját, esetleges bürokratikus eszméimet is. Ehhez az „önbírálathoz” és szkeptikus megjegyzéshez még a következő megjegyzést vagyok kénytelen fűzni: a bürokratizmus nálunk egyetlen jelentősebb elméleti emberre vagy befolyásos politikai harcosra sem tett szert.

téséről fecseg, mint a szocializmus egyedüli céljáról. Soha nem volt képes megérteni, hogy a szabadság is lehet, és ténylegesen az is, a leghatalmasabb termelőerő, a leghatalmasabb anyagi erő, mert az emberekből az új megalkotóit faragja, új embereket alkot és felrázza a szunnyadó erőket.

A bürokrácia teljhatalma elkerülhetetlenül a rendszer teljes válságához vezet, az élet minden területén bekövetkező válsághoz.

És habár a bürokrácia sokkal több szívósságot, kitartást, sőt tömörséget és rugékonyságot mutat, mint korunk osztályai, mert mindig újfent a népből merít és mert ha ellentmondó érdekekkel is, de egybe van kötve vele, mégis — történelmi szempontból — gyenge, állandóan retteg létéért, habár hamisan áltatja magát erejével, és nincsenek gondolkodói, írói és ideológusai, akik ki-tűnnének gondolatuk mélységével, lelkierejükkel és alkotóképességükkel. Ellenkezőleg, mindaz, ami a bürokrácia kebelében mint bátor, merész, szellemileg termékeny és eredeti, mindaz, ami új dolgokra képes és amit új ihlet vezérel — tudósok, akik csendben fedik fel a természet és az ember „titkait”, költők, akik új ritmusokat zokognak és zúgatnak, festők, akik a természet lel-kének még nem látott formáit és árnyalatait ecsetelik — mindannyian a bü-rokrácia ellen fordulnak, még akkor is, ha illúziók miatt és a keserű betevő falat miatt kénytelenek a leghétköznapibb szavakkal egekig magasztalni ural-mát. Az egyszerű emberek nyomban, ösztönszerűen és titokban gyűlölik, mert mindennapi életükből számúzi a szabadságot. A szerelmesek, akik kitalálták a szerelmi örületet, és a gyerekek új játékokat — beleütköznek a szerelemre és a játékra vonatkozó előírásaikba, amelyeket mint a társadalom lelkiatyja, önmaga megszilárdítására teremt. A bürokrácia elkerülhetetlenül egyedül ma-rad a színpadon, teljes póreségében agyonzabálva magát, tompán, kegyetlenül és kíméletlenül áll a tömeg előtt, amely tökéletesen átlát rajta és elképed azon, hogy valaha is az emberi társadalom eszményképe és vezére lehetett.

A bürokrácia ideológiájának lényege csak a szubjektív idealizmus va-lamely új formája lehet, ez valójában egy új vallás, amely igazhitű előítéletek színvonalára süllyedt. De mert kénytelen a tudományra hivatkozni, a szov-jet esetben pedig a materializmusra és a marxizmusra, a bürokrácia dogmát csinál minden eszméből, amint hozzányúl. (Soraiban idézetgyűjtők jelentkez-nek, amit felhasználnak minden helyzetre, minden új gonosztett és áruslás igazolására.)

A bürokrácia szubjektív idealizmusa nem annyira az eszmében, mint in-kább a gyakorlatban rejlik, a valóság és az iránta elfoglalt viszony mérlege-lésének módszerében. Miután kisajátította azt a kiváltságot, hogy a társada-lom nevében gondolkozzék és beszéljen — mert már a társadalom nevében ő határozza meg, mire kell fordítani a társadalmi eszközöket — számára az is természetes, hogy a társadalom érdekeit, kívánságait és szokásait saját ér-dekei, kívánságai és szokásai szerint kezelje. A bürokrata természetesnek ve-szi, hogy saját véleményét objektív realitásnak tartsa, az objektív realitás velejének, hogy ő fejezi ki a társadalom, a dolgozó nép, valamely vidék, in-tézmény, stb. legfőbb és egyben legmélyebb érdekét és véleményét. Számára természetes, hogy döntéseit a társadalom határozataiként értelmezzék. Ter-mészetesnek veszi, hogy a társadalom engedelmességgel tartozik neki, mert

hisz „feláldozza” magát érte.¹⁾ És éppen ebben rejlik a bürokrácia szubjektív idealizmusa, amely a valóságban eszmei szerepének túlértékeléséhez, általában az eszmék dogmatizálódásához vezet és minden bürokratában kiváltja „szerény” személyiségének és szerepének túlértékelését.

Szüksége van, hogy a dogmatizált ideológiát fizetett hirdetőkre bízva, akiknek a tekintélye nem kisebb az egykori papok tekintélyénél. Iskolák nyílnak az új „materialista” papok számára (pl. a Szovjetszövetségben), ezeknek az embereknek egyedüli feladata az ideológia hirdetése. A bürokrácia hevesen harcol a lélek, a tudat irányításának társadalmi kiváltságáért is, mert e nélkül nem irányíthatja a testet — az emberek munkáját sem. Mindez valójában torzképe és elfajulása annak, ami valaha demokrácia, humanizmus, forradalom, haladás, haladó mozgalom és új ideológia volt.

A bürokratizmus beivódik a forradalmárok vérébe, bőrébe. Akik nem vetik alá magukat és nem találtak más demokratikus és szocialista utat, azokat eltiporják és lezüllesztik, azok a győzedelmes bürokrácia tehetetlen áldozataivá lesznek.²⁾

1) Korunk bürokratáját lélektanilag ez teszi hasonlóvá a múlt mindazon zsarnokához, akik egyebeken kívül leleményességükkel és „áldozatkészségükkel” törtek a magasba. A szerbknél például ilyen volt Milos kenéz, aki mindig úgy érezte, hogy zsarnoki uralma érdemeinek szentesített jogából eredt és sehogyan sem értette meg, hogyan követelhetik meg tőle is, hogy tisztelben tartsa a törvényt.

2) Ezek közé tartoznak a trockisták, valamint a többi ellenzéki csoport is a Szovjetszövetségben. Trocki tulajdonképpen konzervatív forradalmár volt, aki — a bürokratizmus felfelé ívelésének időszakában — dogmatikusan ragaszkodott az Októberi Forradalom és a forradalmi formák iránti képzelt hűségese állásponhoz. Már ebből is kitűnik, hogy lényegében a bürokratizmus más válfaját — „internacionalista” — válfaját képviselte. Megrekedt ott, ahol Sztalin kezdte, vagyis a forradalomnál, a forradalom programjánál, életformáinál és az általa teremtett hatalmi formáknál. És éppen ezt a formát használta fel Sztalin kezdődő bürokratizmusa számára. A forradalomban is fogamzik és születik bürokratizmus, amikor a forradalmi vezérkar, — a párt kezében elkerülhetetlenül összefonódva az élet és a munka minden formája. A Trocki—Sztalin vita, amely a körül folyt, hogy ki marad hű Lenin hagyatékához, ki erkölcsös és ki nem, ez a vita tisztán dogmatikus jellegű. Sztalin ritkábban folyamodott idézetekhez, az erkölcsi kérdésekben pedig nem értékelte sokra az „előítéleteket”, úgyhogy még a legdühödtőbb és a legmeszszerebbre tekintő ellenfeleit is megdöbbenetette.

Sztalin az új — a bürokratizmus megteremtője volt, amely a szükségyszerűségből született, a tőkésrendszer és a hűbériség romjain, Trocki viszont a már elavult forradalmi jelszavakhoz és formákhoz tartotta magát. Habár látta a tényeket és irodalmi szempontból igen elevenen tárta fel azokat, Trocki sohasem tudta felfogni a bürokratizmus lényegét. Nem állíthatott szembe Sztalinnal semilyen valóban új és valóban szocialista, demokratikusabb programot s ezért a többi ellenzékkel együtt, meglepték és eltiporták.

Az a tény, hogy Sztalin az ellenzéket a történelemben eddig még nem tapasztalt eszközökkel és módszerekkel semmisíti meg, az csak rendszerének természetét fedi fel, de nem igazolja Trocki és társai utopizmusát. Sztalin vádemeléseinek módszere alapjaiban a következő: mindenelőtt — a vádlott eltért a tantól, később áruló, kém, stb. Kezdetben maga köré tömöríti és felsorakoztatja az igazítható bürokráciát, azután megfélemlíti és fejtelenné teszi az ingadozókat, az opportunistákat, valamint mindazokat, akik úgy vélik,

Korunk államkapitalista bürokráciájának nemcsak szilárd ideológiája nincs, de nincs szilárd és tartós nemzetisége sem. Valójában éppen ez a bürokrácia a „hazátlan kozmopolita”¹⁾, amivel saját országában a humanistákat és az internacionalistákat vádolja. A nagyorosz eszme és a hasonló nacionalista nagyállamisági eszmék és gyakorlat csak formák, amelyekben a bürokrácia mozog és él, miközben kihasználja a nemzeti és egyéb előítéleteket. De nem ez a lényege. Orosz ember-e Sztalin? Sztalin georgiai! Mégis ő volt a nagyorosz bürokratizmus ideológusa, mert mint bürokrata és nem mint orosz, az adott körülményekben csakis ez lehetett, — a nagyorosz eszme nélkül, anélkül, hogy az orosz bürokráciára támaszkodott volna, nem szilárdíthatta meg a bürokratizmus rendszerét sem. A bürokrata nacionalizmus a burzsoá nacionalizmushoz fűződik, valamint a feudális állami hagyományokhoz, azonban ezekkel nem azonos.²⁾ Ezért képes arra — bár nem szűnik meg bürokratizmusnak és sovinizmusnak lenni —, hogy elárulja a nemzeti érdekeket és ezt szocializmussal, internacionalizmussal, felsőbb célokkal és más egyébbel igazolja (például Kelet-Németország kormánya, valamint más csatlós kormányok), ugyanakkor lángoló nacionalista, a dolgozó nép érdekeinek, történelmének a „nevében”, a szocializmus védelmének, stb. nevében.

A bürokrácia nacionalizmusa és nagy államisága lényegében nem más, mint történelmi mez, amit a burzsoáziától és más osztályoktól kölcsönöz, hogy eltakarja mindinkább megmutatkozó pöröségét. De nemcsak ezt róhatjuk terhére. Az emberi történelem minden letűnt osztálya kibőftette magából a bürokráciát — a fáraóktól kezdődően a proletariátusig és a bürokrácia mint utolsó osztálymaradvány nem lehet más, mint ezen osztályok aljának sűrített kivonata.

Az osztályviszonyok véglegesen kihálnak és elvesznek a társadalomban. Ez lassú és kínos folyamat. Legcsúfosabban a bürokrácia révén pusztulnak el az osztályok és ez a pusztulás olyan formákban történik majd, amelyek a

hogy még az ilyen szocializmussal is jobb megbékélni, nehogy árulóként eltiporják őket. Egyedül a jugoszlávok, éppen azért, mert új antibürokratikus és szocialista útra találtak, állhattak ellen ennek a szörnyűséges és inkvizíciós módszernek a nélkül, hogy zavarba ejtette volna őket. A vezérlő objektív okokon kívül ez esetben szubjektív okok is közreműködtek. Tito mindig következetes forradalmár volt, ami már magábanvéve is a bürokrácia tagadása, függetlenül attól, hogy a bürokratizálódás folyamata bürokratákká változtatja az egykori forradalmárokat is, illetve egy részüket — azt a részt is, amely számára csak a fegyveres harc jelent forradalmi folyamatot —, bürokratákká teszi őket, vagy bürokrata szokásokat kényszerít rájuk és elringatja őket a bürokrata formákban, mintha azok szocialista formák lennének.

1) A XVIII. század kozmopolitizmusa az emberi gondolkodás bátor és nagy vívmánya volt. Visszaszerezte és átadta Európának a keleti kultúrák fényét és nagyságát. Megkezdte a népek között fennálló szellemi határok lerombolását. (Ebben a tekintetben Herder például jóval fölötte állt sok németnek, akik bár szellemileg nagyobbak voltak nála, de sohasem tudtak konkrét kérdésekben kikecmeregni a német vidékiesség kereteiből.)

2) Ezt szem előtt kell tartanunk, nehogy a sovinizmus csak a burzsoázia elleni harcban vezessen bennünket és szem elől tévésszük a bürokratizmus elleni harcot sorainkban.

legélénkebbek, a legmaradibbak és a legszivósabbak voltak minden letűnt osztály pusztulásának korában.

Ez a kissé dagályos bürokrataellenes szóáradatunk azonban csak falra-hányt borsó maradna, ha nem mondanánk meg: ki és mi a bürokrácia? Milyen réteg? Kikből tevődik össze? Hol van a gyökere? Hogyan keletkezik? Miért túrik az emberek? Valóban olyan ostobák a többezer éves harc után, amit az erőszak, az igazságtalanság, a fosztogatás és a kegyetlenség ellen folytattak?

Az osztály többé-kevésbbé szabatos meghatározásától eltérően — legalább is egyelőre — lehetetlen végleges választ adni erre a kérdésre. A bürokrácia fogalmát körülírással világosabban tudjuk meghatározni, mint definíciók útján. Mégpedig több oknál fogva, de leginkább azért, mert a jelenkor bürokráciája kialakulófélben, mozgásban lévő, éspedig olyan mozgásban lévő jelenség, amely meghatározott feltételek között mint elkerülhetetlen társadalmi szükségesség jelentkezik és jelentkezik — habár rövid tartamú (amennyiben az államkapitalizmus is mint elkerülhetetlen forma jelentkezik, habár néhol igen rövidtartamú és túlnyomórészt csak forma, viszont más körülmények között már a társadalmi fejlődés legnagyobb akadályává válik).

Például a hivatásos munkás-politikusok a hatalomért vívott harc (a forradalom) előtt és a harc idején, habár szellemükben és cselekedeteikkel az önmegtartózkodás és az áldozatkészség példaképei, tehát éppen ellentétei a bürokratizmusnak, mégis magukban hordozzák a bürokratizmus csíráját, mégpedig azért, hogy a politika (tehát: az emberek vezetése és irányítása) az egyedüli foglalkozásuk, hogy lemondtak a testi munkáról, vagy olyan szellemi munkáról, amely elősegíti a testi munka fejlesztését, tökéletesítését, vagy megkönnyítését (idetartozik a nevelői, a műszaki, a valóban művészi, tudományos, stb. munka). Hasonló a helyzet a párt centralizmusával is, amikor a forradalom idején minden fonalat a kezében összpontosít. Azonban a társadalom számára az említett feltételekben ez és az ilyen „bürokratizmus” mindennél fontosabb, olyasvalami, ami nélkül nem indulhat el és nem alakulhat át. Másképpen áll a helyzet, amikor a társadalom elérkezik odáig, hogy meg lehet hivatásos politikusok nélkül, vagy legalább is azok nagyrésze nélkül, vagy központosított irányítás nélkül. Ekkor a hivatásos politikai munka és a párt (és az állam) központosított szerepe — a bürokratizmus forrásává válik, olyan erővé, amely gátolja a társadalom fejlődését. Azonban nemcsak a forradalmi proletár-pártok járnak így, hanem azok is, amelyek lemondtak a forradalomról és a hatalomért vívott harcot kizárólag békés formákban kívánják megvalósítani. Más formákban, de ez történik a burzsoá pártokkal vagy csoportokkal is, amelyek harcolnak vagy most térnek át az államkapitalista formákért vívott harcra. A nagyszámú szakszervezeti-, párt-, parlamenti- és egyéb fizetett bürokrácia, amelyre a proletariátusnak és a népnek szüksége van a tulajdonosok ellen vívott harcban és amelyet azért fizetnek, hogy kizárólag ezzel a harccal foglalkozzék, idővel, az államosítás után, úgyszólván máról-holnapra önálló erővé, a proletariátuson felülkerekedő hatalommá válik, — „vezeti” és „tanítja” a proletariátust, most már nemcsak a burzsoázia ellen vívott osztályharcban, de további életében is arra tanítja, hogy mély tisztelettel hajbókoljon a „vezérek” és „tanítók” valamint az azok-

nak kikiáltott élősdi „vezéri” és „tanítói” jogai előtt. A kapitalizmus pusztulása és államkapitalizmussá történő átalakulásának folyamata, néhol ilyenféle, másutt pedig másfajta szubjektív erők szül, amelyek majd ezt elvégzik, de a lényeg, a társadalom (a proletariátus) és a gazdaság számára, egy és ugyanaz marad; fennmarad a kizsákmányoló viszony, ami abban jut kifejezésre, hogy a termelőknek nincsen döntő szavuk az értéktöbblet, illetve — a társadalmi termék felosztásában, mert ezt a bürokraták, a szakértők, az ideológusok és természetesen legtöbbször a politikai mozgalmak és a politikuskok kisajátítják és megtartják maguknak.¹⁾

Az eddig kifejtettekből az következne, hogy a politikusok, pontosabban szólva: bizonyos politikai pártok és mozgalmak lennének, meghatározott körülményekben, a bürokratizmus alapvető szubjektív erői, gócpontjai, forrásai és hordozói. Azonban belőlük erednek — mert nem szakadhatnak el társadalmi alapjuktól — a bürokratizmus tagadásának, a bürokratizmus elleni harcnak első elemei is. Ez érthető is. A haladás, a demokrácia, a szocializmus, a forradalom és hasonló nagy és szép dolgok nevében lépnek fel és mert egyben mint élősdi erők is megnyilvánulnak, a proletár politikusok és általában a demokratikus politikusok, vagy a pártok egészükben véve nem kerülhetik el, hogy ellentmondó helyzetbe ne jussanak — illetve, hogy mindaddig szükségesegek a társadalom számára míg tart az osztályharc (politikai harc), viszont feleslegessé, teherre és élősdiékké válnak, amint eltűnik vagy gyengül az osztályharc, vagy annak egyes formái.

A munkásmozgalom vagy párt, különösen hatalomrajutásakor, okvetlenül ellentmondó helyzetbe kerül még akkor is, ha a legdemokratikusabb, a legforradalmibb és a legkövetkezetesebb módon kitart a szocializmus és a munkástömegek érdekei mellett. — Egyrészt az osztályellenség nyomása és a régre való visszatérés veszélye következtében fenn kell tartania és meg kell szilárdítania a hatalmat, — másrészt pedig le kell mondania a hatalomról (a további demokratizálódás érdekében, ami nélkül nincs és nem is lehet szoci-

1) Rendszerint a rendőrséget tartják a bürokratizmus és a bürokrata irányzatok legfőbb tényezőjének. Ez természetesen nem így van, habár a fentemlített irányzat, a rendőrségnél tűnik ki legvilágosabban és jut kifejezésre a legdurvább formákban, mert nyers erő alkalmazásával tartja fenn a rendszert. A rendőrség ebben az esetben is végső fokon csak a politika eszköze, illetve a szervezett politikai erők (a párté, a pártoké, az államé, stb.). Ugyanebbe a csoportba tartoznak, csak más (szellemi) szerepük van a társadalmi szervezeteknek is. Tehát, amilyen az uralkodó politika és amilyenek az uralmon lévő politikai szervezetek, végső fokon olyan rendőrség, a bíróság is, stb. Ez nem jelenti azt, hogy az uralkodó politikai csoport és a politika bizonyos körülmények között nem tulajdonít a rendőrségnek stb., nagyobb gyakorlati jelentőséget, mint a „tiszán” politikai szervezeteknek (pártnak). De ez csak a túlsúlyban lévő hatalmi formát tünteti fel, (a Szovjetszövetségben a rendőrséget, Jugoszláviában a pártét), azonban nem tagadja, hogy mind az egyik, mind a másik esetben a párt tartja kezében a tényleges hatalmat (illetve a Szovjetszövetségben csak egyik frakciója, amely túlnyomórészt, miután a végsőkéig bürokratikus a rendőrségre támaszkodik és kénytelen is rá támaszkodni), mert a párt is részét képezi — mégpedig alapvető részét — a hatalmi gépezetnek, illetve politikájának anyagi erőt képezi a párt is és a gépezet is.

alizmus és ami tulajdonképpen a tényleges szocialista fejlődés megnyilvánulása). A hatalomnak egyrészt tehát meg kell szilárdulnia, másrészt el kell halnia (demokratizálódnia). Ez az ellentmondás — amely különben egyetlen tulajdonos osztályra vagy pártra sem jellemző — azt mutatja, hogy milyen könnyen túlsúlyba kerülhetnek a bürokratikus irányzatok (a szocializmusra és a demokráciára kedvezőtlen körülmények következtében) és a szocialista viszonyok megrekedését eredményezhetik az államkapitalizmus formájában, és hogy milyen bonyolult, finom és nehéz munka a demokratikus és szocialista folyamat tudatos ösztökélése. Ez az egész folyamat és kérdés a gyakorlatban még azáltal is szövevényesebbé válik, mert a szocializmusért folyó harc szakaszonként, ellentmondásokon át történik. És mert az emberek, a mozgalmak, mint az objektív folyamatok tudatos hordozói, mindig csak koruk termékei, megtörténhet, hogy az egyik szakaszban megértik a progresszív folyamatot, és hordozóivá lesznek, míg a másik szakaszban ennek nem okvetlenül kell így történnie, és ezáltal legalább is elősegítik a megrekedésre törő irányzatokat.

Előrehaladni az említett ellentmondásos helyzet (a hatalom megszilárdítása — elhalása) ellenére, sőt éppen ennek keretén belül, megrekedés nélküli mozgást végezni szakasról-szakaszra — ebben rejlik ma a szocialista következetesség, forradalmiasság, demokratikusság és politikai képesség.¹⁾

Az eddig elmondottakból az következik, hogy a szocializmusnak, a szocialista mozgalomnak és minden igazi szocialistának megbékélhetetlenül meg kell békélnie azzal a ténnyel, hogy a bürokratizmus fenyegető veszélye mindaddig fennáll, míg osztályharc, állam, politika; és politikusok lesznek a világon²⁾.

Tehát nem az a probléma, hogy a bürokratizmust máról holnapra megszüntessük, hanem hogy a társadalom demokratikus intézményekkel biztosítsa magát a bürokratikus uralmával szemben, hogy lehetővé váljék a minél

1) Manapság sokat beszélnek arról, hogy Jugoszláviában a történelemben egyedülálló eset történik, — a politikai vezérek, illetve — a kommunisták, a kommunista párt önmaguk mondanak le a hatalomról. Ez igaz is, meg nem is. Tény az, hogy egyrészt lemondanak a hatalomról (például a gazdaságban, a közoktatásban, stb.), másrészt erősítik a hatalmat (az igazságszolgáltatásban, a választó szervekben, stb.). Azonban mégis egyedülálló eset a történelemben és pedig azért, mert elsősorban történik, hogy a hatalom, az állam megkezdi elhalását. Lehetséges, haladó és szocialista cselekedet lemondani a hatalomról, de csak annyiban, hogy ez a hatalom ne kerüljön mások kezébe, csak amennyiben senki sem férkőzhet hozzá (semilyen más osztály, vagy párt). A hatalomról való lemondás minden más esetben egyenlő az opportunizmussal és az árulással. Ugyanúgy, ahogyan a hatalom megtartása — ha nem fenyeget veszély, hogy másvalaki kezébe ragadják — nem más, mint bürokrata zsarnokság vagy legalább is arratörő irányzat.

2) Addig viszont minden bizonyonnyal lesz bölcsészet is, hogy tudományként tolmácsolja a világegyetem lényegét. Mert mindaddig míg lesznek, akik bizonyítják az egy-isten kizárólagos létezését, reális kizsákmányoló osztályrédek céljából, addig minden bizonyonnyal szükség van azokra is, akik bizonyítják a világ kizárólagos realitását, hogy védekezzenek és felszabaduljanak a kizsákmányolás alól. A materializmus, mint filozófiai rendszer akkor szűnik meg, amikor majd egy szép napon minden ember, ha nem is gondol rá, materialista módon fog gondolkodni.

zavartalanabb demokratikus fejlődés. Ez pedig azt jelenti, hogy az igazi szocialistának, amikor hatalomra kerül (ma pedig már akkor is ha nincs is hatalmon) — állandóan harcolnia kell, nemcsak az osztályellenség, hanem a bürokratizmus ellen is, tehát — fokozatosan eltüntetni a hatalmat ezzel pedig önmagát is!... A burzsoázia és a proletariátus osztályharcának kibontakozásával és lecsendesedésével a bürokratizmus még harciasabb teremtménnyé lesz, amely képes lesz a történelem során tapasztalt legsúlyosabb, legkifinomultabb és leghamlettibb harcokra. Mert a küzdelem lefolyása olyan bonyolult és annyira kiéleződik, hogy ellentmondásokat vált ki nemcsak egyes politikai és társadalmi mozgalmakban (nálunk: a kominformizmus jelentkezése 1948 után, most pedig a „kommunista”-nyárspolgár-karrierista-bürokrata feltűnése), hanem ennek a gigászi drámának minden aktív résztvevőjében és minden egyénében is. Ennek a drámának a gyökerei visszanyúlnak a múltba, álmai és szavai pedig előre mutatnak. A szocialista tenger nemcsak kékség és tündöklő napsugár, — elképzelhetetlenül hatalmas vad viharokat is rejteget. Ezek a viharok mindent megérintenek — a távoli látóhatárt és a rejtett kikötőket, az emberi lélek minden kis zugát.

A szocializmus, az állam, a demokrácia, stb. elméleti, de gyakorlati kérdései körül is topoghatunk hosszadalmasan, de mihelyt a bürokrata vagy burzsoáz veszélytől való küzdelem kérdésére bukkanunk, ez a védelem vagy pusztaszólam vagy tehetetlenségé válik, amennyiben nem követik alaki és tényleges demokratikus intézkedések (mert ezt a kettőt nem lehet elválasztani egymástól).²⁾ A szocialista demokrácia halálhozó a bürokrácia és a burzsoázia számára is.³⁾

A demokrácia valóságát csakis tudományos, materialista „méterrel” mérjük és egyedül ezzel mérhető, ugyanis — azzal, hogy milyen mértékben jut kifejezésre a tömegnek, az osztálynak társadalmi helyzetéből és történelmi

1) A bürokratizmus a szocializmus elleni harcban szívósságot és formagazdagságot juttat majd kifejezésre. Meggyőződésem, hogy a bürokratikus bírálókat azok ellen a forradalmi szocialista erők ellen Jugoszláviában, amelyek felvették a harcot a szocialista demokráciáért, a jövőben „a szabad bíráló”, „a demokrácia” stb. „nevében” fog lebonyolódni, úgy hogy az elnyomott és elfojtott bürokrata elemek a burzsoáz maradványokkal fognak majd össze és egybeolvadnak velük. Már most is látható, hogy főként éppen a bukott „kommunista” bürokraták juttatják kifejezésre igazi természetüket — nyárspolgári felfogásukat, nyárspolgári szokásaikat, ideológiájukat, és jellemtelenségüket. A bürokratizmus voltaképpen kaput tár az opportunisták és osztályát vesztett nyárspolgár előtt.

2) Az a tény, hogy például nekünk Jugoszláviában harcolnunk kell a törvényesség tiszteletbentartásáért, ahelyett, hogy a törvények éreztetnék hatásvukat, ahogy meghozták őket, ez a tény egymagában is arra vall, hogy demokráciánk még nem konszolidálódott, hogy politikai és adminisztratív, valójában bürokratikus tényezők hatnak, a törvények mellőzésével és azok ellenére.

3) Nem foglalkoztam alaposabban és külön a demokrácia kérdésével. Megemlítem viszont, hogy az egyéni szabadságok problémája sorsdöntő jelentőségű a szocializmusra és a szocialista demokráciára, de általában a demokráciára nézve is. Ezt a kérdést Kardely elvtárs már hangoztatta és fel is ölelte munkáiban.

szerepéből eredő érdeke, a politikai és más vezérek szubjektív szerepével ellentétben, vagy — másszóval — mennyire fejezi ki a vezérek szubjektív szerepe az osztály objektív érdekét. Csakis azzal „mérhető” — hogy ki milyen mértékben érvényesíti jogát, a munkatöbblet felosztásában. Minden más a kizsákmányoló osztályok elcsépelet szép meséje, úgyhogy a bürokráciától, eklektikán és hamisítványon kívül, e tekintetben sem hallhatunk semmi újat.

Sötétség és csend honol a Dunától a Sárga Tengerig terjedő beláthatatlan térség felett, ám a síma felület alatt az emberiség történetének felgyülemlett viharai és szenvedélyei tombolnak.

A kapitalizmus és annak társadalmi maradványai¹⁾ ellen vívott harc időszakában, az ellenzék és az ellenzékiek minden fajtájának megsemmisítése Sztalin zupás őrmester-papnövendék agyában és követőinek agyában, sőt mi több ellenségeinek is csakis a kapitalizmus végének tünhetett, továbbá annak bizonyítékául, hogy már felépült a szocialista társadalom. Mivel Sztalin materialista, még hozzá vulgáris, szubjektív materialista volt (ha ilyen egyáltalán létezhet), minden ellenséget azonosított a valósággal (a kapitalista világgal, helyesebben: a kapitalizmus visszaállításának veszélyével, tekintettel, hogy ez a veszély igen valószerűnek látszott, mert a munkásosztály gyenge volt és fennállt a kapitalista országok ostromzára, ami ellen küzdött és küzdenie kellett. Nem tartotta fontosnak, hogy szubjektíve milyen az illető, hanem csak azt, hogy kit képvisel objektíve (vagyis — ellensége-e a kapitalizmus ellen folyó kínos és súlyos harcban). Ezen az objektív alapon követte el Sztalin és gépezete minden ocsmányságát és elérte, hogy a tömegek mégis támogatták, habár a sokféle hamisítványokkal sem tudta őket meggyőzni arról, hogy tisztességes és jó célt szolgál ez a véres munka. Mindannyian hitték azonban, hogy ez mégis szocializmus, ha súlyos és kegyetlen is, — de szocializmus.

Az emberi tudat természetesen csak részben tükrözi az objektív folyamatokat, senki sem képes átfogóan megérteni korának és harcainak értelmét és jelentőségét.

Az, hogy Sztalin és társai milyen mértékben tudták felfogni a valóságot, annak nincs különösebb jelentősége, jöllehet ma már többé-kevésbé matematikai pontossággal ez is megállapítható, annak ellenére, hogy a hamisítványok tömkelege volt munkásságának legkiterjedtebb de egyben leghálátlanabb műve. Hiszen amikor az államkapitalista valóság és a bürokrata önkényuralom végérvényesen úrrá lett a nagy ország felett (a második világháború idején), a „szocialista” valóság megteremtőjének, hite, ha kelleklenül is, de szintén megingott lényegét illetően (ami legutóbbi elméleti munkájából is látható: „A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetszövetségben”). Az eszmék, a jelszavak, a kormányzás módszerei, a politikai és eszmei harc módszerei, az ellenféllel való leszámolásra alkalmas kifogások stb., mindez kezdte felmondani a szolgálatot, az új — már kialakult bürokratikus valóságban, habár igen hatékony volt amíg ezt a valóságot létrehozta, míg ez a valóság is fejlődött és újat

1) Akkor kellett tulajdonképpen megoldani a demokratikus szocialista fejlődés igen bonyolult problémáját.

jelentett. Nemzetközi síkon mindez szintén erőteljes kifejezést kapott — a még tegnap érvényes módszerek, az „érdekövezetek felosztása” az „erőviszonyok kialakítása” stb. egyszerre veszítettek hatékonyságukból, sőt abszurdumnak bizonyultak. A véletlennek tulajdonítható-e a számtalan kudarc külső síkon és a háborgások bent az országban? S minél tovább tartott ennek a valóságnak emberi megtestesülése (Sztalin és uralkodó áramlata) annál jobban mélyült el a válság minden területen, — mert személyi hatalomról, egy olyan hatalomról volt szó, amely totalitárisabb volt, minden más hatalomnál a történelemben.

Ez a diktatúra még Sztalin életében elkerülhetetlenül megingott önmagában és elkezdte az egész rendszert, még pedig nem azért mert Sztalin sokáig élt, hanem a belső válság miatt és mert képtelen volt ezt külső kalandokkal „megoldani”. Ezért nem véletlen, hogy az utódok marakodni kezdtek, bár még ki sem hiült a pótolhatatlan halott teteme, de nem a vagyonért, mivel az elhunytak vagyona nem is volt, hanem közvetlenül a hataloméért (a pártban és az államigazgatásban) — a rendszer alapvető ereje körül, ezután pedig a kormányzás, az uralkodás rendszere felett.

A külföldi megfigyelő, amennyiben felfogta a hatalom jelentőségét a szovjet rendszerben, Sztalin épületének aláásását (nemcsak a párt és a kormány csúcsaiban történt személyi változások révén) a hataloméért vívott harcnak tekinthette, habár ilyesmi magában véve képtelenség, a hataloméért más okokból harcolnak, mert a hatalom meghatározott szándékok és irányzatok¹⁾ eszköze. A naív kommunisták és a hasonló közönség szemében ezek a változások a még nagyobb központosítást és éberség szükségét tükrözik, mivel eltűnt a központi, a legéberebb figura. Nyomban megmutatkozott azonban, hogy Sztalin halála objektíve egy kis sztalinista ellenes udvari puccs, amitől a szerencsétlen diktátor egész életében a legjobban félt.

Mint egyetemes rendszer, a bürokratizmus nem tarthatta fenn magát tovább a Szovjetszövetségben, új emberek után kellett kutatnia, akik gyorsan hozzákezdének mindannak eltávolításához, ami a központi személyiség, a diktátor halálával irányomta bélyegét a rendszerre és mozdulatlansága folytán továbbra követelte jogait és kiváltságait (a rendőrfőnökök, a Kreml és Moszkva katonai parancsnoksága és mások), abban a hiszemben, hogy Sztalint védve és támogatva, támogatják és őrzik az államot, a szocializmust, az Októberi Forradalom vívmányait és más egyebeket.

Felszínre tört egy bizonyos, már a sztalinizmus kebelében megfogamzott politikai áramlat, amely frakció áthatotta a totalitáris rendszer minden területét és szektorát. Központja a párt és a pártgépezet. Egyedül a párt lehet a központ, már csak azért is, mert az évek óta tartó nevelés következtében minden szovjet polgár, nemcsak a kommunisták, természetesnek veszi, hogy a párt dönt mindenről de leginkább azért, mert éppen a párt, a hatalom alap-

1) S így a szovjet kormány új intézkedései is, habár a rendszer fenntartására irányulnak, a trockizmus, buharinizmus, sőt mi több a „titoizmus” új-jáeledésének tűnhetnek az ortodox sztalinisták szemében. Sztalin szemében pedig úgy tűnhetne, mintha bekövetkezett volna az, amitől legjobban félt és mintha legközelebbi munkatársai hitszegőknek bizonyulnának, akárcsak bűnpereinek dajkameséiben.

vető eszköze, olyan központ amelytől függnnek a funkciók és ahonnan kifutnak a szálak!).

Adott feltételekben — habár már kaszttá vált és bürokratizálódott — a párt a legdemokratikusabb forma, mert más nincs, a párt mindent átfog, úgy hogy a legnagyobb objektivitás látszatát kelti és az állam egyetemes érdekeit képviseli.

Másként nem is lehet. A kapitalista magántulajdon és a társadalmi önkormányzati szervek híján, egyedül a politikai szerv játszhat központi és központosító szerepet, többek között azért is, mert már meghatározott (látszatra szocialista) ideológiát szívott magába²⁾. S ez a szerv a párt.

Mindaz ami Oroszországban történik egyedül a frakciók pártharcának az uralkodó kaszton belül folyó harcnak tekinthető, de egyben olyan harcként is értelmezhető, amely eredményeképpen tagadja a Sztalin típusú személyes diktatúra módszereit, stílusát s eszméit is, mert az ilyen típusú diktatúra kiélta magát és abszurdumként hatott már Sztalin idejében is. S az, hogy Sztalin tanítványai és munkatársai képviselik a tagadást, természetes is, mert nem azt örökölték, ami személyében őt illeti meg, (személyes diktatúráját), hanem csak a rendszert, amelyet csak úgy rendezhetnek, hogy abban, mint objektív tényben, megtagadják azt, ami szubjektív volt (Sztaliné), ami már nem is létezik többé csak mint maradvány.

Hogy milyen mértékben vannak tudatában ilyen eljárásaik objektív jelentőségének ez esetben mellékes.³⁾

S ezen a ponton téveszthet meg bennünket Maljenkov meséje a kollektív vezetés előnyéről a személyes vezetéssel szemben. Ez csak egy harci forma, amelyet Sztalin személyes diktatúrájának elemei és maradványai, valamint bárki személyes diktatúrája ellen kell alkalmaznia, mivel Maljenkovnak nincs és nem is lehetett bármilyen lényeges előnye a többi utóddal, mivel

1) Már régóta van szó Sztalin bonapartizmusáról a legkülönbözőbb formákban. Ez csak részben helyes. Helyénvalóbb lenne pártbonapartizmusról beszélni, amely először az uralkodó kaszt keretében alakult ki és csak később terjesztették ki az egész társadalomra. Sztalin parancsolt a pártnak, de mindig úgy, hogy a felülkerekedő áradatra és a pártbürokrácia áradatszerű hangulataira támaszkodott. Szétzúzta Lenin párt-demokráciáját, de mindig számolt a bürokratizált párt hangulatával, mert tudta, hogy ez mindennek az esze és a szíve (mármint a kaszté). Csakis erre a kasztra hallgatott és egyben formálta és befolyásolta is, szemében kizárólag az képviselte „a nép szavát”. A Szovjet-szövetségben a jelenlegi körülmények között bonapartizmus, vagy katonai diktátor nem törhet felszínre, ha előzőleg nem biztosítja magának a párt és a pártcsúcsok támogatását.

2) Nem az ideológia hívja elő a szerv létezését, működését és sajátosságát, hanem fordítva: az ideológia fejezi ki a pártot, mint meghatározott társadalmi irányzatú társadalmi (most bürokrata, egykor forradalmi) erőt. S ha ez az erő már megvan, akárcsak ideológiája is, akkor ez az ideológia kölcsönhatásában szintén hat erre az erőre.

3) Valamint a következő dolog: a fejlődés kezdeti ideológiai formája, a sztalinizmus tagadása a szovjet körülmények között csakis visszatérés lehet a Leninhez. Az antisztalinista valóságot antisztalinista dogmatikus formában kell bújtatni, de a Szovjetunióban ez egyelőre, csak a „nem revidiált”, „tiszta” leninizmus, „tiszta” elmélet képében lehetséges.

az elhunyt élvezettel szegte fejét a felszínre bukkanó embereknek. Maljenkov kénytelen síkra szállni a kollektív vezetés mellett, szubjektív és objektív okoknál fogva, — mert tekintélye csakély és mert az egyszemélyes uralom rendszere, amelyben egy személy „döntött” és „tudott” mindent, zsákutcába vezetett.¹⁾ Teljesen érthető, hogy Maljenkov idegesen és nagysietve a kollektív vezetés híve lett, a Szovjetszövetség egyedüli tényleges egyéniségének halála után. Ezzel azonban még nem szüntették meg a bürokratizmust, hiszen egyenlő mértékben érvényesülhet személyes vagy kollektív vezetéssel is, másrészt viszont természetes és lehetséges, — bürokratikus, de más rendszerben is — hogy egy személy főszerepet töltsön be a közösségben (pl.: Tito Jugoszláviában, Churchill a konzervatív pártban stb.) mert ez még nem mondja meg, hogy milyen a társadalmi rendszer. Maljenkov kollektívizmusa — mint szocialista elmélet, vagy gyakorlat a szocializmus irányába, nem megy tovább — Sztalin antikollektívizmusánál. Ezek csak formák. Maljenkov a körülmények következtében (a túlélt egyéni diktatura miatt) az előbbire kényszerült, míg Sztalin az utóbbira²⁾.

Maljenkov tehát kénytelen nagy garra kiállni a kollektív vezetés mellett, korlátozni és háttérbe szorítani azokat, akik egyéni diktaturára törekednének. — Ez már arról tanúskodik, hogy a Szovjetunió bürokratikus rendszerében az egyéni diktatúra rendszere zsákutcába jutott. S ha az ilyen típusu rendszer újból felülte fejét, ami aligha hihető, akkor csak a sztalini rendszer torzképe lehetne és igen gyorsan megbukna³⁾. A rendszer (a hatalom és a tulajdonjogi viszonyok) fenntartásának érdekében fel kell áldozni a sztalinista egyéni diktatúra elemeit, amelyben a rendőrség igen kimagasló szerepet játszott.

Ez a helyzet ma a Szovjetszövetségben és érdekövezetében.

1) Amíg személyiség alkotta a rendszert és maga is annak hatása alatt formálódott, addig érthető volt, de képtelenséggé fajult nyomban miután állandósult a rendszer és mint olyan hatni kezdett. Ekkor a személyiség már zavarja, mert szubjektív beavatkozásaival kényszerít gyakorol már kialakult objektív szükségleteire.

2) Mondhatnók, hogy Sztalin és Maljenkov egyszerű, majdnem szerény emberek (nem úznek luxust magánéletükben). Ez számos diktátor közös jellemvonása (ilyen volt Hitler is). Sztalin egyedül a jó konyhát és a jó itókat szerette. Habár Sztalin magánéletében egyszerű és szerény volt, a politikai és közéleti munkában nem hogy bírálatot, de még személyére kedvezőtlen véleményt sem tűrt meg. Egyéniségének ezen ellentmondásából kibújik a munkásmozgalomból született korszerű „szocialista” bürokrata jellege: a hatalom megtestesítőjének bálványozása személyében, — és emberi voltának személytelensége. Voltaképpen ezek korunk fanatikusai és jósai egyszemélyben.

3) Ezenkívül Sztalin szívósan, kitartóan, az eszközöket nem válogatva küzdött a hatalomért. Azt, hogy az eszközöket nem válogatta meg, azt erkölcsileg és ideológiailag Oroszország objektív nehézségeivel indokolta, ami ma már képtelenség lenne. Ma már szemmel látható gonoszletnek, erőszaknak és csalásnak minősítenék, ha a hatalomra törő utat Sztalin módszereivel és eszközeivel valószínűsítenék meg. Ezen az úton indult el Beria is, de Beria nem volt Sztalin, hanem csak halvány mása és torzképe. S ezért Beria elmozdítása nem váltott ki és nem is válthat ki lényeges ingadozásokat a Szovjetunióban.

Ezzel azonban éppen azt bomlasztják, amit meg akartak óvni, — a rendszert. Rombolják ideológiai formáit, megingatják a szilárdságába, állandóságába és „helyénvalóságába” vetett hitet — mert éppen azt rombolják le, amit Sztalinnal és Sztalin bálványozásával tökéletesnek, szilárdnak és „következetesnek” szentesítettek. A szovjet bürokráciának éppen arról kell lemondania, ami sajátosságaira és nemcsak az ő sajátosságaira vonatkoztatható: a vezérről, az ideológusról, a központi figuráról, aki körül felsorakoznak (szabályszerint az egyén körül, kivételesen pedig kollektív figura körül). Személyes diktaturájával Sztalin már a kezdet kezdetén előre aláásta a bürokratikus rendszert.

Igazolódott, hogy Sztalin halálával lezárult a szovjet bürokratizmus, de általában a „szocialista bürokratizmus” egy korszaka. Hanyatlóban van a szocializmus „mindentudó”, „mindenható” és „csalhatatlan” vezéreinek kora.¹⁾ Ezzel kezdetét veszi az új korszak²⁾. De milyen korszak? Ez csakis a bürokratikus rendszer fokozatos gyengülésének korszaka. Még pedig nemcsak a Szovjetszövetségben, azonban ott is. Mert a Szovjetunióban belső és külső síkon olyan viszonyok uralkodnak, hogy alapját, „a társadalmi tulajdont”, csakis a felépítményén eszközölt változtatásokkal őrizheti meg és fejlesztheti. Az viszont, hogy Maljenkov kénytelen eltemetni a bürokratizmus sztalinista formáit, amit talán abban a reményben tesz, hogy általában fenntarthatja a bürokratizmust, csak bizonyítékul szolgálhat arra nézve, hogy ő sincs — mint sokan mások a történelemben — mindvégig tudatában a körülötte zajló objektív folyamatnak, amelyet neki vagy másvalakinek — oly mindegy — szubjektíve is képviselnie kell és megtestesítenie egy bizonyos fázisban.

A mai világban, melynek része a Szovjetszövetség is — az ellentétek (különböző rendszerek, történelmi hagyományok, osztályok stb.) harcában, ellentétes utakon — mind nagyobb erőre kap a népek egyesülésének folyamata. Senki sem élhet többé elszigetelten, egyetlen nemzet elszigetelt sorsának fogalma nem létezik többé, ami nem zárja ki, a sajátos, nemzeti utakat a fejlődés során. Most már számra és területre való tekintet nélkül sajátos (szocialista) utat követhetünk, de azzal, hogy ne szigetelődjünk el a többi országtól és a fennálló ellentétek szövevényében folyó harctól, természetesen a haladó erők oldalán. A bürokratizmus és a kapitalizmus ellen folyó küzdelem

1) Nekünk jugoszlávoknak ilyen típusú vezérünk sohasem volt. Egyes tendenciák, hasonlóan a legelevenebb bürokratikus tendenciákhoz, mindenáron ilyen figurát akartak csinálni Tito elvtársból. Külsőségekben meglehetősen messzire jutottak ezen az úton. Ez azonban nem Tito ügye volt, aki minden körülmények között forradalmi népvezér maradt, akit szoros és bensőséges személyes kapcsolatok fűznek a néphez és gondjaihoz-bajjaihoz.

2) Még Hume is szemünkre vethetné, hogy szubjektív ismerveket alkalmazunk, még pedig nem azért, mert valaminek a vége az új kezdetét jelenti, hanem azért, mert a „vég”, a „kezdet”, stb. csak számunkra kategóriák és nem az objektív realitás számára. Azt is tudjuk azonban, hogy nem lenne igaza, bármilyen mély és eredeti lenne is szkepticizmusa. A társadalmi realitások ugyanis attól függetlenül váltják fel egymást, hogy milyen színben tűnnek fel előttünk és meglátjuk-e őket egyáltalán. Gyakorlati ellenőrzéssel megállapítható viszont, hogy helytállóak-e és milyen mértékben helytállóak következtetéseink.

fokozatosan világméreteket ölt, tekintet nélkül a forma-tarkaságra, (még a bürokratikus és a kapitalista formákra is). Mi több, tekintet nélkül az egyes mozgalmak közötti belső különbségekre, manapság már megvannak a feltételek a munkásmozgalom egyesítésére. Ezen felül lehetőségek adódnak arra, hogy a munkásmozgalom általános gyarmatellenes és demokratikus fronttá fejlődjék¹).

Nem tarthatja fenn magát többé sokáig egyetlen egy magábazárt rendszer sem — bármilyen legyen is, anélkül, hogy ne lázítaná fel maga ellen az ország összes haladó erőit, de a külföldet is. Még Ázsiában sem képzelhetők el elszigetelt rendszerek. Oroszország nem az az Ázsia többé, mint ami volt, akkor, amikor Sztalin elzárta a külföld elől, nehogy olyan maradjon. Sztalin egy olyan rendszert teremtett, amely — elzárkózott a külföldtől, befelé pedig az orosz nemzettel határolta el, és hozzákapcsolta, valamint bürokráciájához, szokásaihoz és életformájához. Az egész életet szabályokba, sablonokba és előírásokba zárta. A szocializmus „névében” sokkal magasabb és vastagabb falakat emelt, mint amilyeneket bármikor emelhetett volna a feudális és cári Oroszország a burzsoá és demokratikus Európa ellen. Valamikor régen az Októberi Forradalom idején, a kapitalista világ elzárkózott a „bolsevik ügynököktől”, védekezett ellenük, de idővel másként fordult a helyzet. Így elzárkózni csak egy önmagával megelegetett és öntelt kaszt képes. Erre azonban kényszerült is. Ez volt talán az adott helyzetben egyedüli módja annak, hogy Oroszország (mint független ország) de a kaszt is fennmaradjon. Elszigetelésben manapság csak meghalni lehet, önmagunkat marcangolva — élni azonban nem.

Habár a Szovjetszövetség egykor joggal támasztott igényt arra, hogy a szocializmus melegágya²), amikor kezdett elzárkózni és menekülni a kapitalizmussal való nyílt harctól, amikor az állammal védelmezte a „szocialista államot”, s nem a szocializmussal és a szocialistatársadalmi viszonyokkal mind az államot, mind a szocializmust, — akkor fennakadt társadalmi viszonyainak s rövidesen a gazdasági fejlődésének menete is. A Szovjetunió Sztalin személyes diktatúrája alatt egy ideig mint államkapitalizmus, illetve — bürokratizmus fejlődött, ami viszonylagos ipari fejlődésben jutott kifejezésre, fokozatosan halmozta az ellentéteket: a bürokratizmus és az egyéni diktatúra, valamint a szocialista közgazdasági alapok (az államosított termelő eszközök és a társadalmisított termelési folyamat) között; az ideológiai monopolizmus és az új eszmei formákra irányuló törekvések között; a bürokrata nagyorosz nacionalizmus és a nemorosz népek között (a második világháború után pedig a leigázott Kelet-Európa népei között is); a formailag tökéletesített parlamentarizmus és a párt- és államapparátus valóban teljes önkénye között, a töme-

1) De ezek csak objektív feltételek. Az ilyen mozgalomhoz vezető út hosszú és megerőltető. Küzdelem lesz ez sok ellenség és számos megkövesedett előítéletté vált, elavult egykor szocialista, demokratikus és forradalmi, most pedig „szocialista”, „demokratikus” és „forradalmi” ideológia ellen.

2) Annak ellenére, hogy minden, úgy ezen a forradalmi, szocialista és hasonló központ elkerülhetlenségére vonatkozó állításban is, a jelen feltételek között szintén a hegemonizmus és az antidemokratikusság csírái rejlenek.

geknek a munkatermelékenység és az életszínvonal fejlesztésére irányuló törekvései, valamint az iparosítás és a kiéheztetés szubjektívista tervei és a tömegek jogfosztottsága között; a bürokrácia és a kolhozokban uralkodó rab-szolga viszonyok között; a nagyorosz bürokrácia agresszív imperialista terjeszkedése és az amerikai kapitalizmus között; az agresszív vállalkozások (pl. Koreában) és a békeszerető emberiség között; az egy helyben topogó bürokratizmus és a szocialista elmélet és gyakorlat fejlődése (pl. Jugoszláviában) között... stb., stb. Egyik kudarc a másikat követte. Egyetlen jóslatuk sem állta meg helyét, az élet mindig igen gyorsán megcáfolta őket. Sztalin „lángeszze” végül is ravasz és primitív önkényuralmi rutinként nyilvánul meg, amely mint minden rutin megfeneklik a számára idegen helyzetekben... S ha „a nagy kicsi”¹⁾ valóban Oroszországot akarja megmenteni s nemcsak befoltozni az egész rendszer kirívóbb réseit, azt egyedül úgy teheti meg... ha nekilát és kifelé, valamint befelé sok mindent megváltoztat. Oroszországban esetleg azt hiszik, hogy megőrizhetik érintetlenül a rendszert — és felszámolhatják a sztalinizmus maradványait (amely kifelé mint agresszív politika, befelé pedig mint a bürokratikus nyomás állandó kiélezése jutott kifejezésre), de ez valójában kivihetetlen, mivel az amit sztalinizmusnak nevezünk és amit alatta értünk, nemcsak egy egyén vagy egy fogalom, vagy csak egyéni diktatúra, hanem egy társadalmi valóság, mégpedig a bürokratikus valóság vejeje, magva. a rendszer legjobb, legerősebb és legtehetségesebb sarja. (A sztalinizmus egyben eszme is és megtestesítője is a bürokratizmusnak.)

Igy van ez valóban!

A sztalinizmus rombolásával kezdődött el a bürokratizmus rendszerének megdöntése is, mivel a kettő elválaszthatatlan egymástól. Oroszországban megátkozzák majd Sztalint és művét, mégpedig utódai, akik még nem fogták fel micsoda örvénybe taszította és veti őket a bürokratizmus. A rosszat, a már megöregedett „vezér és tanító” „hibáiban” és szenilitásában, a mentséget pedig a hibák orvoslásában és a személyes diktatúra elemeinek kiküszöbölésében vélik felfedezni... Erre számtalan bizonyítékot hozhatunk fel, mind külső mind belső síkon.

A reális „kollektív vezetőség” az irreális Sztalinnal ellentétben, látja a gazdasági válságot, valamint azt, hogy a rendőrség — a rendszer őrének — teljhatalma és garázdálkodása, veszélyezteti magát a rendszert, stb. Nem állítja magát azzal, hogy a jelen helyzetben kiterjesztheti rendszerét. Igyekszik gyorsan helyrehozni a dolgokat érdekövetében, de a régi kipróbált bürokratikus módszerekkel. Más módszert nem is alkalmazhat. Egymás után buk-nak meg a kelet-európai kormányok, sorjában beismerik hibáikat és elátkoz-zák azt, amit még tegnap istenítettek. De már ez is ellenkezője annak, amit esetleg el akartak érni — ellenkezője a bürokratizmus és az orosz hegemonia megszilárdításának, s ez már bátorítja a tömegeket, azt az érzést kelti bennük, hogy ez a rendszer sem örökkévaló, hogy változik és változnia kell, ha másképp nem — hát önnönmagából, lassan, kínos vajúadásban, a tömegek hallat-

¹⁾ Szójáték: „velikij Malyenkov” = „nagy Malyenkov” (Malyenkov a malyenkij-ből — kicsiből ered).

lan szenvedései közepette, de mégis... A demokratikus folyamat elindul, mégha bürokratikus formába, bürokratikus mezbe öltöztetve is. Utat tör magának, mindegy hogy hogyan, de utat tör. Mindegy az is, hogy a vezetők tudatos akaratából, vagy a tömegek áradatszerű nyomásának és az objektív valóság következtében... Az élet a leghatalmasabb és egyedüli erő, soha senki sem igitza le...

Kelet-Európa (Németország, Csehszlovákia stb.) dolgozó tömegei (és a maguk módján a „matyuska” Oroszország tömegei szintén), vérükkel pecsételték meg a bürokratikus sztalinista uralom végének kezdetét. Megnyitották a tűzhányó kráterét, amely fölött már bomlófélben vannak a véres és bonyolult bürokratikus társadalmi viszonyok szövedékei. A tűzhányó nem nyugszik, rettegésbe ejti a különben is gyáva és fejvesztett bürokráciát¹). De tévednek mindazok, akik azt hiszik, hogy máról-holnapra kitör és porrá zúzza az egész rendszert. A szovjet rendszer manapság szétesőben van, nem ihleti a forradalom, sem szervezett forradalmi erő. Ennek oka részben a rendszer természete (a Szovjetszövetségben nincs magántulajdon és a tömegek nem lázadnak ellene, mint olyan ellen, hanem a felépítmény, azok ellen a viszonyok ellen, amelyek szemmel láthatóan nem állnak összhangban a tulajdon általános nemzeti — államosított jellegével). De az adott heyzet folytán is. Ezenfelül ma minden forradalom Oroszország imperialista feldarabolását eredményezné. Ez az, amivel egyetlenegy nemzet, még a kis nemzetek sem értenek egyet, a forradalom pedig sohasem „értett egyet”, mivel éppen a forradalom jelképezi a népek ifjúságát és szabadságát. A tömegek passzív és aktív ellenállása aláássa az egész rendszert, oda vezet, hogy még az uralmon lévők szemében is abszurdumnak tűnik. Irreális a Nyugat, ha arra számít, hogy a tömegmegmozdulások az egész rendszer bukásához vezethetnek — ehhez nincsenek meg sem a külső, sem a belső lehetőségek²).

Meddő dolog és neveléses azt hinni, hogy a Nyugat különféle kapcsolataival, propagandájával és hasonló eszközökkel „forradalmat” idézhet elő. Ez a nyugati beavatkozás és nyomás-gyakorlás csak fékezheti a bürokratizmus széthullásának folyamatát. Mert mihelyt felüti fejét a régre való visszatérés veszélye, — a Nyugat nyomásával csak a régít kínálja és kínálhatja (mivel régi összeköttetéseiről, érdekeltségekről, profitokról stb. álmodozik) — újból erőre kap az adminisztratív nyomás és erősödik a bürokratizmus — a tömegek pedig és objektív érdekeik támogatják ezt a jelenséget, mert nem kívánják és nem kívánhatják a visszatérést a régi kapitalista viszonyokra. A bürokratizmus tulajdonképpen a kapitalizmus — szocializmus viszályából ered, tekin-

1) Sztalint rendszerint igen bátornak tűntetik fel. Minden bizonnyal igen bátor volt, de a politikában meg sem közelíti például Titot — aki olyan egyenes és merész, aki nyíltan éppen az erősebb ellen lázadt fel. Sztalin az a tipikus politikus volt, aki lesben állva vár, sajátos típusa az opportunistának, aki szívós védekezésében — és kész váratlanul lesujtani, amikor teljesen biztos a sikerben. Ezért támadt így Jugoszláviára is — így kellett tennie — melleleg azt hitte, hogy Jugoszlávia gyenge.

2) Így történt, hogy az eszmei és gyakorlati értelemben vett legnagyobb ellenforradalmárok áhítják a forradalmat (valójában — az ellenforradalmat) Oroszországban.

tet nélkül arra, hogy milyen formát ölt ez a veszély (a Nyugaton túlnyomórészt gazdaságát, a Keleten túlnyomórészt politikait).

Ahhoz, hogy nyilvánvaló és tudatos változás kezdődjön Keleten, még sok mindennek kell történnie. Az alap és a felépítmény közötti ellentmondásoknak jobban ki kell domborodniuk az egész felépítményben, külön pedig az ideológiában; a felépítménynek abszurdummá kell válnia, az uralkodó kasztnak szét-esnie, szétbomlania, önnönmagát — önnönmaga és mindenki előtt — feleslegessé és értelmetlenné kell tennie póre kegyetlenségével és parazitizmusával.

Ez pedig a vég.

De most még csak az elején vagyunk. A kezdet megközelítően pontos értékelése viszont, rendkívül fontos, mert a különböző álláspontok gyorsíthatják vagy lassíthatják a bürokratizmus bukásának folyamatát.

Alaptalan lenne és egyben ostobaság, ha azt hinnők, hogy a bürokratizmus bukása a Szovjetúnióban jugoszláv formákban és utakon bonyolódik le. Hogy a bürokratizmus már ott is tarthatatlan a jelenlegi, tulajdonképpen szocialista közgazdasági alapon, az már önmagában is világos. De azt is be kell látni, hogy nem fog ugyanazon az úton lebonyolódni, mint Jugoszláviában. Mégpedig főként a következő okokból: először ott már egy rég kialakult, már bomlásnak indult bürokratizmusról, míg Jugoszláviában fiatal, kiforratlan bürokratizmusról volt szó, s természetes, hogy az előbbi hevesebben védekezik, mert „szocializmusként” bevesődött a bürokraták, de mások felfogásába is, úgy hogy koponyáikban minden változás árulásnak tűnik majd. Heves, erőszakos, kíméletlen viszályok várhatók; másodsor a Szovjetszövetségben hiányzik a forradalmi együttes, amelynek gyökerei közvetlenül a forradalomba nyúlnának vissza, hogy onnan merítsék szokásaikat és hagyományait, mint Jugoszláviában, és természetes, hogy ott egy meghatározott csoport nem válik egykönnyen sem tudatossá, sem bátorrá, hogy eszmeileg felkészülten új utakat egyengessen; harmadsor, miután egy kialakult rendszerről van szó és mivel a folyamat abban indult el, nyelvezete, ideológiája és módszere csakis bürokratikus lehet¹⁾, illetve — dogmatikus. Ezek szerint minden igen álcázott formákban bonyolódik majd le, a tömegeknek tett engedmények, ame-

1) Béria ellen emelt vádak tartalma és közzététele többé-kevésbé azonos a 15 évvel ezelőtt a trockisták és buharinisták, vagy a Slánsky, Rajk és mások ellen emelt vádakkal. Most ő, akárcsak Sztalin sok más uszályhordozója kénytelen kiinni a méregpoharat, amelyet oly sokszor készítettek másoknak. Az, ahogyan Bériát megvádolták, szintén Sztalin rutinjának maradványa. Különben ez az egyedüli nyelv, amelyet a bürokrata közönség, amelyhez a „kollektív vezetőség” szól, meg tud érteni, megérthet és megszokott. Ezek a külsőségek vezettek félre egyes közírókat a Nyugaton, de nálunk is, úgy hogy Béria eltávolítása és Sztalin ellenfeleinek eltávolítása között hasonlóságot fedeztek fel. Pedig fordítva van: Sztalin akkor tüntette el ellenfeleit, amikor a bürokrácia felfelé ívelt, Maljenkov, amikor a bürokratizmus válságát éli. Sztalin a zsarnokság ellenzékét semmisítette meg, Maljenkov pedig a bürokrata zsarnokot. Ez a különbség azonban még jelenti azt, hogy Maljenkov nem harcol a hatalomért. Maljenkov is harcol a hatalomért, de csak úgy kaparinthatja meg, ha rombolja a bürokratikus rendszer sztalinista pilléreit, habár sztalinista módszerek segítségével, de az adott rendszerben ez az egyedül érthető és lehetséges mód.

lyekre egyes csoportok kényszerülnek az egymásközötti harcban, „szocialista” demagógiától hemzsegnék majd; negyedszer, Jugoszláviában az antibürokratikus fejlődés, harcba szállt egy nagyhatalom hegemoniája ellen is, ezáltal a tömegek is könnyebben tömörültek a bürokratizmus, mint idegen ügynökség ellen, ami viszont nem érvényes és nem is lehet érvényes a Szovjetunió tekintetében; ötödször, és ez a legfontosabb a Szovjetszövetség (és benne Oroszország) nagy világhatalommá lett, bürokráciája már megízlelte az imperialista térhódításokat és minden szovjet kormány arra fog törekedni, hogy legalább megőrizze ezeket, nehogy hirtelen elveszítse ezeknek a rétegeknek a támogatását; ez a törekvés a kormány, a bürokrácia, de a tömegek tudatában is hamisan, de meggyőzően jelentkezik ugyanakkor abban tényleges színben is, (amennyiben tart és fokozódik a Nyugat nyomása) mint szükségszerű védelem az esetleges összeesküvések és más imperialista hatalmak támadásával szemben¹).

Ezek szerint: a szovjet bürokrácia ezideig ellenálló és majdnem mentes minden kapitalista bírálattal és mindazokkal az irányzatokkal szemben, amelyek Kelet-Európában vissza akarják állítani a régi állapotokat és ilyen lesz a jövőben is, de gyengének bizonyul minden tényleg szocialista, tényleg demokratikus, békeszerető és antiimperialista bírálattal szemben, (mint például a szocializmust és az egyenjogúságot védő Jugoszlávia bírálataival szemben). Az imperialista nyomás, de a kompromisszum a nagy orosz imperializmussal (amely csak ideiglenes) sem gyorsíthatja meg a bürokratizmus bukásának folyamatát és nem járhat lényeges eredménnyel.

Abszurdumnak tűnik, de mintha éppen ez lenne a helyzet: minél gyakrabban ütközik meg a Szovjetszövetség a tényleg demokratikus és békeszerető irányzatokkal, annál tehetetlenebbé és sebezhetőbbé válik — külső és belső síkon. Ezt bizonyítja a szovjet kormány hadjárata Jugoszlávia ellen. De nemcsak Jugoszlávia esetében, hanem mindig, amikor a szovjet hegemonista bürokrácia a tényleg demokratikus és békeszerető erőkre ütközik. Tehát csak az a politika helyénvaló és hatékony, amely fokozza a véderőket a szovjet agresszív bürokráciával szemben, míg ugyanakkor szemmel láthatóan nem fenyegeti agresszióval a Szovjetuniót. Magabazárkózva, egyedül a védekező világgal szemben, nem tudja többé elviselni az elzárkózást és kénytelen változni. Csakis objektív alapon a saját javára, a belső és külső szocialista, demokratikus és békeszerető erők javára változhat — mert tulajdonképpen ez az egyedüli változás s nem az, amely valamilyen imperialista törekvések javát szolgálja.

1) Ezzel kapcsolatban minden igazságtalan nyomás-gyakorlás vagy az a politika, hogy kihasználják Oroszország mai belső gyengeségeit igazságtalan engedmények kicsikarására, csak fékezi a bürokratizmus széthullásának folyamatát és fokozza a bürokratikus irányzatokat. Egy agresszív és kihívás nélküli támadás csak felsorakoztatná a bürokrácia mögött a hatalmas orosz nemzetet, — és talán nemcsak az orosz nemzetet, hanem a szovjet területek többi népét is. Nem véletlen, hogy Sztalin Hitler támadása idején egyetlen szóval sem védte a szocializmust a Szovjetunióban, mert tudta, hogy az oroszokat könnyű mozgósítani a haza védelmében az imperialista támadással és fosztogatással szemben, de annál nehezebb a rendszer védelmében.

Ez a valóság. Akár szép, akár visszataszító, mégis — ilyen.

Magától érthetődik, hogy a jugoszlávok nem bírálhatják semilyen más szemszögből a Szovjetuniót, mint az eddigiből, azaz szocialista szemszögből. Mind elméleti, mind gyakorlati síkon. A szabadok és függetlenek szemszögéből, akárcsak eddig. Ezen a síkor győzedelmeskedett Jugoszlávia is és a szocializmus is. Ezekben a pozíciókon kell megmaradnunk. S mint ahogy mondtam, nemcsak azért, mert ez a bíráló hatékonyan bizonyult a nagy orosz imperializmussal szemben, hanem mert hatékony fegyver is a szocialista valóságért vívott harcban, az országon belül; mégpedig csak azért, mivel minden más bíráló a kapitalista irányzatok újjáélesztését és a bürokratikus tendenciák erősítését jelentené hazánkban, de máshol is szerte a világon. Ki kell tartanunk ennél a bírálóknál egy másik, új világ miatt is. A népek a kapitalizmusból a szocializmusba vezető úton már haladnak ez új világ felé, habár diktatúrákon, háborúkon, forradalmakon, rabláson és erőszakon keresztül, de mégis — haladnak.

Ez az út egy olyan világ felé vezet, amelyben a tényleges szabadság és az emberiség igazán szabad társulásának első cselekedete csakis bármely ország, bármely mozgalom, párt vagy személyiség eszmei, politikai, anyagi hegemóniájának és monopóliumának megszüntetését képezheti. Ez a világ még távol van, csak a tudat és a valóság láthatárain létezik. Azonban már megfogamzott a régi világ kebelében, mind Keleten mind Nyugaton. Míg rothad a régi, új csírák és új erők törnek fel. Sarjad már az új világ ezen a jugoszláv sziklán, amelyről szikrákat csíhol a minden oldalról jövő súlyos ütés... A pörölycsapások zuhataga nem képes szétzúzni a sziklát, de fel-felgyúlnak a kipattanó szikrák...

POST SCRIPTUM

„A vég kezdete és a kezdet kezdete”-című cikkem már sajtó alatt volt, amikor kezembe került a „Pravda” augusztus 9-i száma Malenkovnak a Legfelső Szovjet ülészakán tartott beszédével.

Malenkov első jelentősebb nyilvános fellépése a hatalom átvétele után hosszabb kommentárt érdemelne, habár lényegesebb észrevételeket nem igen fűzhetnék már ismertetett megállapításaimhoz.

Az elképzelt kommentár lényegét azonban mégis papírra vetem.

Úgy látszik a történelem mégis megismétlődik, mégpedig mint bohózat az egykori drámának. A formájában és tartalmában is sztalin módszer, amely alól Malenkov egy milliméterre sem tudott kibújni, habár az élet mást követelne tőle, nemcsak a rendszer társadalmi és szellemi korlátoltságát illusztrálja, hanem jelentősebb képviselőinek társadalmi és szellemi korlátoltságát is. Malenkov azt a látszatot keltette, mintha megszárdítaná a bürokratizmust, mert a bürokrácia különben nem értette volna meg, s mégis sok tekintetben változtatnia kellett a sztalinizmuson éppen ennek a bürokráciának nevében. Sztalin a nehézipart jelenti — a sajátos, elsődleges felhalmozást. Jóllehet Sztalin közben felszámolta a forradalmat — bárkinél is jobban növelte és kibővítette Oroszország hatalmát és nagyságát. Legfőbb feladatként Malenkov most a könnyűipar fejlődését tűzi ki, amit természetesen a széles tö-

megek szükségleteivel indokol. Igen szerény feladatok ezek — céljuk fenntartani a rendszert és biztosítani az eddigi térhódításokat. Nem tart igényt „új” elméleti „újdonságokra”. Előre látható, hogy uralmát nem övezi majd dicsfény. Előde másként festett, még akkor is, ha nem viselte a fényes generaliszsimuszi egyenruhát, hanem ugyanazt a „sztalinkát” (sztalin-bluz), amelyben Maljenkov kezdi meg pályafutását. Napóleon Bonaparte véget vetett a forradalomnak és a francia burzsoázia császára lett, de olyan császár, akivel a burzsoázia is torkig volt. Őt a mindenben szerény Lajos Fülöp és végül III. Napóleon (a kis Napóleon) követte. Habár Oroszország még nem jutott el III. Napóleonig, mégis valahol a polgár-királynál, a mindenben szerény bürokrata cárnál tart.

Maljenkovnak van érzéke az apró gyakorlati kérdésekhez és az olcsó demagógiához.

Legfőbb és úgy látszik egyedüli tulajdonsága az empirizmus.

Mintha valóban azt hinné, hogy a világ olyan naív és ostoba, mint ahogy azt ő elképzeli. Ez rövid észre valli!

Külpolitikai kérdésekben nagylelkűen bókol egyes népeknek és államoknak: a dicső olasz nép, a francia nagyság megújrodása, olyan nagy állam mint India stb. A koreai kudarc, amely Észak-Korea lakosságát 9 millióról 3 millióra csökkentette, szavai nyomán fennséges győzelemként tárul elénk. Mi több, a Jugoszláviával való viszony normalizálását „észrevétlenül”, a látszatra hasonló görög probléma megoldása mellé állította és az érdemet természetesen a szovjet kormány kezdeményezésének tulajdonította, habár ez esetben, legalább is ami Jugoszláviát illeti, az egyik legnagyobb történelmi győzelemről van szó, még pedig olyanról, amelyet nem nevezhetünk egyik állam győzelmének a másik felett, hanem az új társadalmi viszonyok és az új eszmék diadalának a régi viszonyok és eszmék felett, tehát olyan győzelemnek, amely előtt, hasonlóan a küzdelemhez magához, nem lehet szemet hunyni, sem el-kendőzni. Bár nyilvánvaló, hogy a közszükségleti cikkek termelésének fokozására irányuló szükségletek nem tulajdoníthatók sem Maljenkov, sem bárki más tudatos akarátának, hanem a gazdasági és társadalmi szükségletnek, a tömegek felé mégis buzdító, de egyben leereszkedő ígéretekkel harangozzák be a könnyűipar fejlesztését. A nehézipar sem erőltethető a végtelenségig, ha nem vetnek számot az alapvető „nyersanyaggal” (vagyis — az emberekkel). Ahhoz, hogy az emberek termelhessenek, mindenek előtt a munkaerő újratermelését kell biztosítani. Hasonló a helyzet a kolhozokkal is...

Maljenkov nem látja, hogy az egész rendszer már a tönk szélén áll. Csak a kézzelfogható nehézségekre reagál, még pedig rutinizott „bolsevik” határozottsággal. A bürokratizmus válsága azonban egyre nő és őt is túlnövi. Abban a reményben, hogy megőrizheti és átalakíthatja az egész rendszert, kénytelen antisztalinista módon reagálni a válságra, ami egyelőre a társadalom kebelében érlelődő új objektív folyamat vak eszközévé teszi. Maljenkov nem képviseli és nem is képviselheti az újat, még arra sem képes, hogy szétfeszítse ezeket a bürokratikus kereteket, hát még ahhoz, hogy szétzúzza őket. De miután a mindennapi élet készíti a sztalinizmus — a bürokratizmus életadó nedvének — rombolására, kénytelen egyengetni az utat az új előtt. Elindítja a

válságot, s már el is indította. Malyenkov egy átmeneti forma, sztalinizmus kicsiben, hanyatló sztalinizmus. A bürokratikus mezőből már kivirít a demokrácia.

Nem leplezhető többé a Szovjetunió bürokratikus rendszerének válsága, amelyet a jugoszlávok már régen jeleztek. Világosan megnyilvánul a rendszer képviselőinek szavaiban is. Malyenkov síránkozik az árú gyenge minősége, a rentábilis vállalatok rovására élő számtalan ráfizetéssel dolgozó üzem miatt a kolhozokban folyó pazarlás és garázdálkodás felett stb. Van is neki miért! Azt hiszi, hogy kiküszöbölheti az apparátus tökéletesítésével az éberség, a felelősség stb. fokozásával a bajokat. A probléma voltaképpen a rendszerben, a bürokratikus vezetésben rejlik. Letartóztathatja akár az emberek tizeit, százait, ezreket és milliókat is — ha ma ilyesmi egyáltalán még kivihető, — de a problémát tényleges munkásirányítás nélkül nem oldhatja meg.

De az ilyen bűnös gondolatok távol állanak tőle. Hát még a tettek!

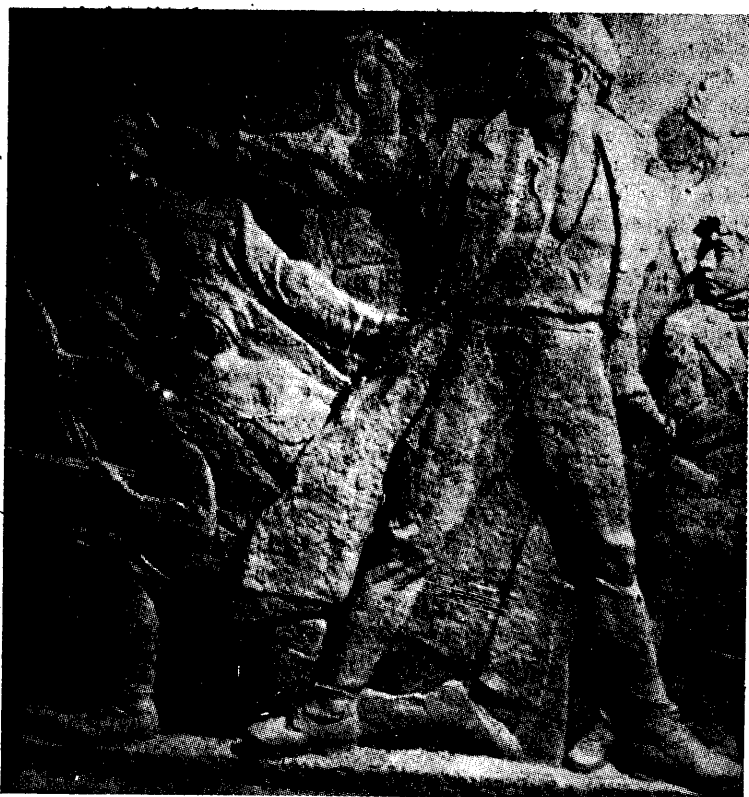
Az igen gondosan és pontról-pontra összeállított beszédben a legnevetesegebb, amikor Malyenkov „demokráciásdit” jászik és kijelenti, hogy „a kormány szükségesnek tartja jelenteni a Legfelsőbb Szovjetnek, hogy az Egyesült Államok a hidrogén bomba gyártása terén sem monopolisták,” habár mindenki előtt világos, hogy ezt a kormány az Amerikai Egyesült Államoknak és tömbjének, nem pedig a Legfelsőbb Szovjetnek jelentette be; mellékesen mondva önmagát bátorítja, mint amikor valaki az erdőben hangosan füttyűrészt.

Hogy a szovjet bürokratizmus milyen mélyre süllyedt a szubjektív idealizmus mocsarába, az legjobban abból látható, hogy Malyenkov a győzelem alapjául a társadalmi fejlődés törvényeinek tudományos felismerését veszi. De mi történjék azokkal, akik nem tudják, illetve nem olvasták ezeket a törvényeket? Ezek szemmel látható, hogy halálra vannak ítélve. S az, hogy mégis élnek, e szerint a „filozofia” szeriént, a pusztá véletlennek, vagy csodának tulajdonítható! Tulajdonképpen minden a fejetetején áll: mivel ismerjük a fejlődés törvényeit, tartsuk csak magunkat azokhoz és minden rendjén lesz! De éppen a társadalmi fejlődésre szüntelenül érvényes, hogy a gyakorlatból mérítsük törvényeinket — tehát — a társadalom állandóan változik, ezzel pedig a gyakorlat és az ismeretek is.

A Legfelső Szovjet fent említett ülése szintén a már hagyományossá vált egyhangú unalomban folyt le. Másképp nem is történhetett: amint valami nincs és nem is lehet, és úgy tesz mintha az volna, ami nincs és nem is lehet (vagyis a parlament). A szónokokat kiválogatták. Bériának szándékosan nem szenteltek jelentősebb figyelmet, azonkívül, hogy egy grúziai (hogy a „nyilvánosság” lássa, hogy Béria még saját nemzetében sem eresztett gyökeret), a grúziai nép „nevében” kiöntötte a „gruz nép elkeseredését” az „imperialisták ügynöke”, egyébként az élen, aki 15 évig helyettesítette Sztalint az állambiztonságban. És hogy mint mindig, ez alkalommal is úgy tűnjön, hogy minden réteg egységesen támogatja a kormány költségvetési javaslatát, a „kulturmunkások nevében” felszólalt a banális és savanykás Nikoláj Tihonov is, a Jugoszláviáról szóló versek költője — míg Jugoszlávia divatban „volt” és Jugoszlávia rágalmazója, amikor Jugoszlávia „kiment” a divatból! Tihonov a szokásos módon megállapította, hogy a szovjet irodalom és általában a kultúra, a nagy teljesítmé-

nyek ellenére sem elégíti ki a szovjet polgár magasszínvonalú követelményeit. Követelte tehát a kulturtrégerektől, tanulmányozzák jobban az életet, a valóságot stb. de az egyszerű embereket is, mert istenem Sztalin nincs többé, hogy őt tanulmányozzák és az ő révén az egyszerű embereket, a népet is. Azt pedig, hogy miképpen tegyék ezt — azt nem mondja meg — mert nem is mondhatja, mert azok ott fenn is mondják, de egy szóval sem, hogy miképpen. Ebből a rügyből, amely a forradalom elleni nyárspolgári tiltakozásnak indult, nem nyílhatott virág annak ellenére, hogy a bürokraták bőségesen öntözték az egyszerű emberek eszközeiből. A régi és elavult figurán kívül, amely szerint a költségvetés számjegyeiben a kommunizmus költészete rejlik — most sem tudott mást mondani. Hogy csicseregne az amerikai Tihonov, az amerikai számjegyek alapján, csak ha a bürokraták megfizetnék érte. Valóban a költő méltó gazdájához!

Az élet, a gondolat és a költészet elfonnyadása ...

Almási Gábor

Padéji emlékmű (részlet)

EGY REGÉNY REGÉNYE

(Moszkvai naplójegyzetek 1935-től 1937-ig)

5. AZ „EUROPE” FOLYÓIRAT ÉS TOVÁBBI BARÁTI LEVELEK VILLENEUVE-BÓL

Hamarosan rá kellett jönnöm, hogy nincs okom ennek az „eredménynek” különösképpen örülnöm. A „Monde” ezidőben már a francia kommunista párt hetilapja volt és szépirodalmi közleményei általában annyira kívül estek mindennemű esztétikai mértéken, hogy még azok az intellektuéllek se olvasták, akik magukat kommunistáknak vallották. Igen jelentőségteljes mint tény, és nem kevésbé jelentőségteljes mint egy már akkor is baljóslatúan egészségtelen állapotnak a tünete, hogy írók és művészek, noha kommunistáknak vallották magukat, tiltakoztak volna ellene, hogy ezt a politikai állásfoglalásukat úgy értelmezzék, mintha szolidaritást vállalnának a párt védnöksége alatt és áldásával megjelenő irodalmi termeléssel. Aragonnak ezidőben „Hourrah Oural!” (Hurrá Urál!) című hosszú verselménye, majd ugyanilyen című verskötetet íróknál, akik egyébként kommunistának vallották magukat, nem kevesebb és nem kevésbé gúnyos kommentárokat váltott ki, mint nem-kommunista vagy kommunistaelenes értelmiségiek körében. Anélkül hogy ezen a helyen a dolog elemzésébe foghatnék, úgy hiszem, nem felesleges megállapítani: még a spanyolországi események, a Front populaire Moszkvából felidézett katasztrófája és a moszkvai perek előtt a kommunista párthoz csatlakozó francia intellektuélleknek a párthoz való viszonyában az első hasadást a párt vagyis a Szovjetunió esztétikai politikája váltotta, illetőleg mélyítette ki. Az volt a paradox helyzet, hogy a magukat a párttal azonosító intellektuéllek elitjének a szemében legkevésbé se volt ajánlólevél, sőt bizonyos értelemben bizalmatlanságot váltott ki, ha valaki, mint én, regénye tárgyául politikai témát választott. Ezt a bizalmatlanságot az akkori évek szovjet irodalma, mint a hivatalos francia pártirodalom is, állandóan csak igazolta és növelte. Ennek következtében az „Optimisták” kilátásait Franciaországban semmiesetre se befolyásolta kedvezően a tény, hogy Barbusse „Monde”-ja belőle egy szemelvényt feltűnő betűkkel tett a kirakatába.

Más volt a helyzet az „Europe” című folyóirattal. Munkatársainak a törzse ép azokból a francia írókból, kritikusokból és publicistákból került ki, akik nem ismerték el, hogy kommunistának lenni és meghajolni a moszkvai esztétikai — s nemcsak esztétikai — törvények előtt egyet jelent. Nem vállaltak önként moszkvai bilincseket sem. Akkor Párisban még lehetséges volt, hogy egy folyóirat, mely nemcsak Gorkij „Klim Számgin életé”-ből, hanem Trockij emlékirataiból is közöl részleteket, mely nemcsak a francia kommunista párt akkori reprezentatív írójának, Paul Nizan-nak, de az emigrációban élő orosz Zamjatin írásait is közli, mely nemcsak Romain Rolland, de az Oroszországban akkor bebörtönözött Victor Serge-t is szóhoz juttatja — ez az „Europe” akkor, Guéhenno szerkesztése idején még a hivatalos „L’Humanité”-nak, a „Monde”-nak s az Aragon szerkesztette „Commune”-nek szemében is a kommunista párthoz közel álló folyóiratként szerepelt, sőt ha később már nem is, de 1935-ben még a Szovjetunióban is megtalálhattam az ottani könyvtárakban a rendkívül kisszámú külföldi folyóirat között, melyet a határon átengedtek.

(Jean Guéhenno, az „Europe” főszerkesztője, testi megjelenésében mindig Babits Mihályra emlékeztetett, kívül életemben először és utóljára a Fővárosi könyvtár igazgatójának, Dienes Lászlónak a lakásán találkoztam Budán, a proletárdiktatura idején egy nyári délután. Ültünk együtt a verandán hattagú társaság — Dienes László és bátyja Kálmán a feleségeikkel és még egy számomra ismeretlen sovány, keveset beszélő, kicsit félszeg, kopottas ruhájú ember, láthatóan félretaposott cipősarokkal. Csak akkor tudtam meg, hogy ez Babits Mihály, mikor estefelé, Dieneséktől együtt mentünk el s egy darabon együtt haladva folytattuk a proletárdiktatúra s általában a proletariátus politikai akciójának erkölcsi és humanisztikus jelentőségéről való beszélgetésünket. Helyesebben: én folytattam, mert Babits a félretaposott cipőjében csak elgondolkodva haladt mellettem. Mikor elváltunk, csak akkor mondott egy szót, mely megmaradt emlékezetemben. Tétova mosollyal tette meg ezt a rá annyira jellemző kijelentést: „Sajnos, nem hiszek nagy időkben, sőt már nagy emberekben is alig. S hogy így van, ezt még soha jobban nem sajnáltam, mint ép ma, egész délután.”)

Mint a Guéhennóval való közelebbi ismeretség, mondhatnám barátság előttem nyilvánvalóvá tette, az „Europe” folyóirat arculata tökéletesen tükrözte főszerkesztőjének a sose véglegesen le nem küzdhető kétségeit, praktikus politikai döntésre való benső képtelenségét, olyan embernek a melankólikus ellenmondásait, akit egész szellemi alkata szemlélődésre predestinál, de olyan korban él, mely az aktív gyakorlati politikai küzdelemben való részvételt mindenkire, tehát őrá is személyes kötelességként kényszeríti rá. Mindíg elemében van, ha az embertelent, a rosszat, a rútat kell megvádolni, támadni és megbélyegezni, de viszont tétovázó, szinte kényszeredett és sohasem teljesen egyetértő és sohasem boldogan lelkes, hogy ha arról van szó, hogy bármivel is, ami politikai valóság, hívő szolidaritást vállaljon. Egyszerűen azért, mert a politika, míg csak van és míg csak lennie kell, csak a humanizmus megvalósításának útja és harci eszköze, de mint pillanatnyi valóság, mindig szükségképen ellenétben van a saját immanens céljának a látomásával, azzal, aminek a megvalósítására törekszik. A történelem kíméletlen törvényeire, amint azok a gyakorlatban, szemük előtt manifesztálódnak, az ilyen emberek úgy reagálnak, mint valami őket érő durva sérelemre és örökös nosztalgiajuk — örökös, mert szükségkép mindig nosztalgia marad — találni egy olyan pozíciót, ahonnan tevékenyen kapcsolódhatnak bele azoknak az erőknak a harcába, melyekkel — belül — nem tudnak nem ellenzéként állni szemben még akkor sem, ha felismerik, hogy pillanatnyilag viszonylagosan a történelemnek a leghaladóbb erői.

A mondottak után tán nem szorul további magyarázatra, hogy Guéhenno számára az „Optimisták”, melynek témájáról őt Rolland tájékoztatta, már azért is rendkívül érdekesnek látszott, mert egy meghatározott történelmi távlatból ép az ő vagy övéivel rokon problémákat mutatott be egy, a forradalmi időktől meglepett, forradalmi követelményekre és helyzetre fel nem készült nemzedék történelmi szerepén keresztül. Ezenkívül, több mint egy évvel azelőtt, hogy velem megismerkedett, ő mint az „Europe” szerkesztője, kerülő úton Budapestről rendkívüli, valóban megrázó dokumentumhoz jutott: a magyar proletárdiktatúra politikai rendőrfőnökének — az „Optimisták”-ban Kovács elvtárs néven szereplő — Korvin Ottónak búcsúüzenetéhez, melyet az a siralomházban közvetlenül akasztófán történt kivégzése előtt 1919-ben írt és

csempészett ki. Guéhenno a kéziratot „*Journal de prison*” címmel folyóirata első cikként közölte. („*Europe*”, 1933 november 15.) A történelmi okmány élére mottóul a vérbíróság elnöke és Korvin Ottó párbeszédéből a következő idézetet nyomatta ki:

„Az elnök: Talán bizony emberszerető indítékok voltak azok amik önt vezérelték?

Korvin Ottó: Ön előtt ez különösnek tűnik. Igen.”

Mindjárt, mikor először találkoztunk, Guéhenno erről a dokumentumról beszélt, melyről én se tudtam addig, de amely nemcsak hogy megegyezett a képpel, melyet az „Optimisták”-ban Korvin Ottóról és harcostársairól festetem, hanem mint történelmi dokumentum most utólag valósággal bizonyította és hitelesítette az én regényem történelmi hűségét. És megerősítette annak a magyar proletárdiktatúráról való megállapításnak helyességét, melyet Romain Rolland az „Optimisták” olvasása alapján oly éleslátóan formulázott meg hozzám intézett levelében.

Guéhenno, aki úgy értesült Rollandtól, hogy az „Optimisták” szerzője a regényébe bőségesen épített bele önéletrajzi elemeket, az első beszélgetésünk során azzal az ötlettel áll elő, hogy ahelyett hogy az „Optimisták”-ból közölne részleteket, nem volna-e helyesebb, ha megírnám az „Europe” számára életrajzomat s azon keresztül adnék kerek és összefüggő képet az 1918-as Károlyi forradalomról, valamint a magyar proletárdiktatúráról, ahogy azt én élttem át. Guéhenno maga egész sereg embert ismert s mint mondta, maga is egy közülük, akik Korvin Ottó börtön-naplójából jutottak az első hiteles híradáshoz a magyar forradalom vezető embereinek szelleméről. A magyar proletárdiktatúráról a Tharaud testvérek fehérgárdista-antiszemita pamfletje még mindig az egyetlen francia nyelven megjelent „forrásmunka”. S azonkívül, hogy politikailag és emberileg fontos tanúságtétel volna, életrajzom felkeltethetné a kiadók édeklődését is az „Optimisták” iránt. Ami a terjedelmet illeti, az „Europe” korlátlanul rendelkezésemre áll.

Azonnal ráálltam s nem immel-ámmal, hanem lelkesen, sőt mondhatnám, boldogan. Egyszerűen azért, mert először történt, hogy íróként feladatot kaptam. Először szólítottak fel, hogy írjak meg valamit, amit csak én tudok megírni s először hallottam, hogy ez nemcsak nekem, hanem másnak is fontos. S ha ma elolvasom, amit akkor negyven gépelt oldal terjedelemben, nálam szokatlanul gyorsan megírtam — „*En face du juge*” (Szemben a bíróval) a címe ennek az önéletrajznak, mely voltaképp nem más, mint vallomások egy egész életről, a gyermekkortól egész a megírás napjáig — amit ebben az intenzív írásban ma legjellemzőbbnek találok, az a heves, buzgó akarat, hogy az adott keretben s egyszerre magamról s lehetőleg mindenkiről és mindenről mindent megmondjak. Aki ezt írta, az ki volt éhezettve. Már nagyon régóta éhezett emberre, és most, hogy végre alkalom kínálkozott, hogy olvasóhoz férközzék, ezt a kiváltságot a felelősség emelkedett tudatában és a kivételes pillanat áhítatával igyekezett megszolgálni. (Mellesleg, meggyőződése, hogy az írónak mindig evvel a benső magatartással kellene munkához fogni és munkájához viszonylani.)

Közben, mielőtt még elkészültem volna az önéletrajzzal, első írásom, mely az „Europe”-ban megjelent — 1935 március 15-ikén — abból az alkalomból íródott, hogy Rákosi Mátyást Budapesten rögtönítélő bíróság elé állították. És hogy azonnal nyomdafestéket láthatott, amit erről mondani akartam, hogy volt nyilvánosság, melynek színe előtt tanúskodhattam, tiltakozhattam és tiltakozásra szólíthattam fel a megbéklyózott igazságért és egy — mint cikkem-

ben írtam — elsikkasztott nép sorsa ellen, ez is bizonyíték volt számomra, hogy ime, valami meglepő nagy változás történt a sorsomban: helyet kaptam azok között, akiknek nem sorsuk a gyűlöletes némaság inkognitója, mert írott szavukkal résztvehetnek a gondolat ébresztéséért való harcban, ami harc az emberért, vagy legalább is feltétele az emberért való harcnak. S ez szép volt, jó volt s még szebb s még jobb lett volna, ha közben nem múlnak a hetek, sőt hónapok anélkül, hogy Arosev elvtárs a legcsekélyebb életjelt is adná magáról s anélkül, hogy az „Optimisták” kézírata csak egy lépéssel is közelebb kerülne ahhoz az ígéret földjéhez, melynek neve: kiadó. Néha megint csak, hála Romain Rolland barátságának — közben úgy látszott, hogy egész közel a megvalósulás. Így Villeneuve 1935 január 30.-i kelettel Rolland feleségétől levelet kaptam, férje megbízásából írta s a levél mindjárt első mondatában, de mindvégig is szinte duzzad a biztos reményektől.

Kedves uram,

könyvének van-e német kiadója? — Tegnap meglátogatott bennünket egy zürichi könyvkereskedő (volt neki két vállalata Németországban is, Berlinben és Hamburgban, minthogy azonban zsidó, túl kellett rajtuk adnia) aki most kiadóvállalatot alapít. Elsőnek férjem egy könyvét fogja kiadni, utána Hermynia zur Mühlen kéziratát. — Úgy látszik van pénze és lévén közel húsz esztendeje könyvkereskedő, a könyvpiacot alaposan ismeri. — Terve, hogy csak jó könyveket adjon ki és lévén antifasiszta, fontos neki a könyv tendenciája. — Beszéltem neki az ön regényéről megmondván, hogy ez a legjobb könyvek közül való az utolsó években és hogy rendkívül csodálkoznék, ha a könyvnek nem volna sikere. — Ő megkért, írjam meg önnek, hogy küldje el neki a német kéziratot. — Tehát, ha még nem volna német kiadója, ime itt van egy. — Mindenesetre tanácsolnám, hogy vele csak a német kiadásra kössön szerződést — fenntartva magának a többi nyelven való kiadás jogát. — Hasonlóképp, ha van francia kiadója, tartsa fenn mindenesetre a németnyelvű kiadásra való jogot. És az orosz nyelvűre, mert biztos, hogy SSSR-ben ki fogják adni a könyvét.

Ennek a német kiadónak a címe: Menzel Simon, Dianastrasse 3. Zürich. (Itt Romain Rolland kézírásával a cím ki van egészítve:) Humanitas-Verlag.

Ha elküldi a kéziratot neki, hivatkozzék miránk.

Kívánok önnek kitartást — ha még volnának némi nehézségek, mielőtt minden akadályt elhárít útból — és sok szerencsét. Szívélyesen

Marie Rolland.”

Ez a levél jóakarató gyakorlati tanácsaival akkor sem hathatott volna rám időszerűtlenebbnek, ha a különböző nyelvű kiadások jogának fenntartása helyett arra intett volna, hogy legyenek körültekintő és előrelátó a gépkocsivásárlásnál én, akinek a földalatti villamosvasútra való jegyváltáshoz szükséges hetvenöt centime volt az állandóan időszerű probléma! A szovjet nagykövetségben közben ismertek már mint a rosszpénzt, de Arosev elvtárstól még mindig semmi hír. A Romain Rolland itt következő, ugyancsak Villeneuve-ből, 1935. március 28-ikáról keltezett levele feleslegessé teszi, hogy részletezzem az

„Optimisták” és a szerzője akkori körülményeit. Ebből a válaszból világosan látszik az is, mit írtam én a levelemben.

„Kedves Sinkó Ervin,

kértem Guéhennot, hogy az „Europe” haladéktalanul előlegezze önnek, amivel tartozik. Guéhenno azt válaszolta nekem, hogy foglalkozni fog a dologgal és hogy körülbelül kétszázötven frankról van szó. — Minthogy tartok tőle, hogy késlekedhetnének a kifizetéssel, engedje meg, hogy ezt a kis összeget én előlegezzem. Ugyanezzel a postával írok a Societé. Générale-nak, hogy ezt fizesse ki önnek. Meg fogja kapni, azt hiszem szombaton.

Írtam Potemkin nagykövetnek is (feleségem pedig Arosevnek) hogy sűrgessem a vízumokat és a szovjethajóval való ingyenes utazást.

Értesítsen engem állandóan a helyzetéről és ne halassza utolsó percig, hogy hozzám forduljon, ha valamiben segítségére lehetek.

Barbusse-nek is fogok írni, de azt hiszem, hogy meg kell várni, míg a cikke megjelenik a „Monde”-ban.

Nagy érdeklődéssel olvastam az „Europe”-ban az ön tragikus expozéját a szerencsétlen magyar nép helyzetéről — és nagyon szívesen fogom elolvasni az ön „vallomásait”, melyeket az „Europe” számára készül megírni.

Mennyire szeretném, ha már feleségével együtt Moszkvában tudhatnám önt! Ki tudja, tán egy vagy két hónapba se telik s Európa lángban áll.

Igen szívélyesen az öné

Romain Rolland

U. i. Ne siessen a szóbanforgó kis összeget nekem visszaadni, ha hasznát veheti ebben a pillanatban.”

Ez után a levél után elküldtem Rollandnak az „Europe”-nak már átadott önéletrajzom másolatát. Három nappal az után, hogy a kéziratot postára adtam, Villeneuve-ből már jött is a válasz. Ez a válasz, valamint a többi ezidőből való levél, már az „Optimisták” és szerzőjük moszkvai kalandjaiba kapcsolódik bele s azokkal folytatódik.

„Kedves Sinkó Ervin

Kellemetlennek találtam volna, hogy Guéhenno öntől élete összefoglalásának a megírását kérte ahelyett hogy regényének egy fejezetét közölje — ha ez a kívánság nem eredményezi a mi számunkra azt a szép Vallomást, melyet enélkül ön talán késett volna megírni.

Ez az írás szívbemarkoló monológ, mely sok szívhez fog utat találni. A lelkiismeretnek ez a nagy küzdelme a kellő pillanatban kerül nyilvánosságra. Véleményem szerint hivatva van, hogy sok más lelkiismeretben találjon visszhangot, meg fogja számukra világitani a fájdalmas szükséges utat.

Őszintén gratulálva küldöm vissza kéziratát. Legyen meggyőződvé szívélyes együttérzésemről.

Romain Rolland

U. i. Nekünk, feleségemnek és nekem, úgy tűnik, hogy az átmenet a tisztára keresztényi és tolsztoji lelkiállapotból a forradalmi akció végleges igenlésekhez kissé hirtelen és túl rövidre van fogva. Legáltalább is az olyan olvasóra, aki sietve és nem elfogulatlanul olvas, a tolsztoji benyomás dominánsnak hathat — annál is inkább, mert évekkkel az összeomlás után és még az emigrációban is jelen van. Talán nem látható elég elevenen a tényeknek az a szörnyű elvetemültsége (fasizmus, fehér terror) amely bennünket a forradalmi akcióhoz való csatlakozásra kötelezett. — Nincs többről szó, minthogy a szöveghez ép csak egy árnyalatnyit fűzzön hozzá.

Feleségem kér, hogy tegyem önnek a következő indítványt:

Az az ötlete támadt, hogy az ön Vallomásainak másolatát elküldje Moszkvába egy nagyon jó orosz fordítónak. Azt megkérné, hogy juttasson el egy példányt Gorkijnak, akit én erről előre értesítenék. (Gorkij nem olvas franciául) Gorkij érdeklődése az ön számára igen hasznos lehetne SSSR-be való érkezésekor.

Közölje velünk, van-e kifogása ez ellen a terv ellen. Ha nincs, akkor arra kérnénk, küldje el nekünk Vallomása egy másolatát vagy pedig a kefelevonatot, amint az az „Europe” nyomdájába kerül.”

Rolland a levelével együtt visszaküldött kéziratomat mindenütt, ahol úgy tünt neki, hogy a fordítás nem eléggé francia, maga ki is korigálta és, természetesen, ezekkel a korrekciókkal került is az a nyomdába.

Most már tehát Rolland nem érte be azzal, hogy ő legyen az „Optimisták” egyedüli szószólója Moszkvában, hanem tervszerűen még Gorkijt is meg akarta nyerni pártfogójuknak. Ezek után igazán minden okom megvolt rá, hogy úgy gondoljak az „Optimisták” szovjetoroszországi kilátásaira, mintha nem is lehetőségek, hanem kész valóság volna, melyhez már csak egy hiányzik: Arosev elvtárs Voks-jának a beutazási engedélyt jelentő meghívása, illetőleg, hogy ez a meghívás végre megérkezzék a Szovjetunió párisi nagykövetségére. S nemcsak én gondoltam, hogy így van, hanem Rolland is, aki most már még az eddiginél is nagyobb energiával tett meg minden tőlle telhetőt, hogy ezt az utolsó akadályt is — úgy látszott, hogy utolsó — elhárítsa az „Optimisták” útjából. Ezidőben a levelezésünk oly intenzívvé válik, hogy mielőtt még az egyik levélre felelhettem volna, már megjön a következő is. Így két levél egymásután, egyik 1935. április 9-i s a másik ugyane hónap 10-i kelettel. Ezúttal mind a kettőt Rolland felesége írja, maga Rolland pedig a saját kezeirásával csak egy-egy mondatot szűr bele a szövegbe.

Az április 9-i levél azzal a közléssel kezdődik, hogy Rolland sürgetésére Potemkin nagykövet azt írta, hogy sajnos mindeddig semmi hír Moszkvából az én vízumomra vonatkozóan. És ezzel kapcsolatban Rolland felveti a kérdést: nem volna-e lehetséges Kún Bélát kérni meg, hogy sürgesse Arosev ígéretének a megvalósítását. „Magától értetődik — írja szószerint — mindenkinél nagyobb súllyal esne latba Kún Béla szava.”

Ez pontosan ugyanaz az elképzelés, mellyel két hónappal később magában Moszkvában találkoztam, amikor már nem a vízumról, hanem az „Optimisták” kiadásáról szóló szerződés aláírásáról volt szó. És mint ahogyan az események megmutatták, csakugyan Kún Bélán múlt az „Optimisták” sorsa — csak ép másképp mint Károlyi s másképp mint Rolland, egész másképp mint bárki is képzelte. De erről majd később.

Rolland felesége ebben a levélben tudatja, hogy már választ is kapott attól a moszkvai egyetemi tanártól, akit ő jól ismer s akit az én, az „Europe”-ban megjelenő önéletrajzom fordítására kért fel. Az elfoglaltsága miatt csak a jövő hónapban készülhetne el a fordítással. Rolland felesége tehát úgy határozott, hogy ő maga fogja és pedig egy hét alatt elkészíteni a fordítást s ilyen módon Gorkij még ebben a hónapban kézhez kaphatja az orosz szöveget. Ezzel kapcsolatban ezt írja:

„Természetesen, nem tudhatom biztosan, hogy mint fog hatni SSSR-ben — ez attól függ, hogy milyen pillanatban olvassák, az olvasó hangulatától és egész sereg más körülménytől. De minthogy az „Europe”-ban fog megjelenni, ezt az írást ismerni fogják SSSR-ben, ahol a folyóiratot a főváros minden nagy könyvtára rendszeresen kapja. Tehát nincs másról szó, mint arról, hogy Gorkij is olvassa. És az én nézetem szerint számítani lehet rá, hogy ez az írás őt megragadja — noha persze semmit se lehet biztosra venni. Mindenesetre Rollandnak ezekben a napokban úgyis levelet kell írnia neki; írni fog önről és erről a kézíratról. Az ön regényéről is.”

Hogy mennyire magukévá tették az „Optimisták” ügyét Villeneuve-ben, arra vall ennek a hosszú levélnek következő részlete:

„Egyébként az a véleményünk, hogy a cím (Optimisták) nem nagyon jó; vajjon ön nagyon ragaszkodik-e hozzá? — A cím sokszor dönti el, hogy van-e sikere egy könyvnek vagy sem — amennyiben vonzóan vagy elriasztóan hat. „Optimisták” kissé elvontnak, kissé túlságosan „ideológikusnak” tűnik. — Végül is, ha önnek kedves, maradjon meg mellette.”

Ez a megjegyzés is nyilván Rollandnak a feleségével való megbeszélései eredménye. A levél szélén ugyanis Rolland kézírásával a címre vonatkozóan még ez az ellenérv: „Főleg, ez a cím nincs összhangban annak a kornak a tragikus szellemével, melyet ön leír.”

Ezt a tanácsot nem fogadtam meg; mint válaszomban meg is írtam, az „Optimisták” cím lényegesen hozzátartozik a regény egész elgondolásához. S ma az azóta elmúlt évek szörnyű súlyú történelmi tapasztalatai után még inkább úgy vélem, hogy ennél a címnél jobban ma se tudnám kifejezni az akkori idő tragikumát, nagyszerűségét és poétikus egyszerűségét úgy a szereplő emberek hibáiban, mint erényeiben. A levél utolsó passzusa még egy hírt közöl:

„Menzel, a kiadó, írt, hogy sajnós, az ön könyve az ő számára pillanatnyilag túl terjedelmes. Neki nagyon tetszik és sajnálja, hogy nincs módjában kiadni. — De bátorság! Biztos vagyok benne, hogy a végén minden sikerülni fog!”

„A végén”, ez számomra csak egyet jelentett, azt, hogy majd a Szovjetunióban. Az egyetlen kívánság, mely minden más kívánság valóráválásának s annál is többnek látszott, már csak az volt, hogy végre mégis egyszer megérkezze a majd mindenért kárpótló szovjet vízum. A rövid levél, amit Rolland felesége a következő napon, április 10-én írt, újabb biztatást jelentett:

„Most kaptunk értesítést Arosevtől, a Voks elnökétől. Minden tőle telhetőt meg fog tenni, hogy siettesse az ön ügyének elintézését. Kétségtelen, hogy rövid időn belül meg fogja kapni a választ.

Ismeri ön Alfred Kurellát? Azt hiszem, hogy az ön könyve és az ön életrajza neki is tetszeni fog. — Ha volna egy német másolata az ő számára (az a példány, mely Menzelnél van s melyet an-

nak, ha nem adja ki, vissza kell önhöz juttatnia) azt hiszem, hasznos lenne, ha Kurella is olvasná. Ő jelenleg Dimitrov titkára. A napokban írnom kell neki egy film tárgyában, melyen ő most dolgozik s amely miatt bizonyos kérdéseket intézett Rollandhoz. Akarja-e, hogy szóljak neki önről?"

6. A MEGVALÓSULT ÁLOM: ÚTBAN MOSZKVA FELÉ

Alig hiszem, hogy bárki is nagyobb lelkesedéssel, megilletődöttebben és már előre is mindenért olyan hálásan indult volna útnak a Szovjetunió felé, mint az „Optimisták” szerzője. Vártam, rettenetesen vártam a vízum érkezésére és tán ép ezért, mikor április utolsó napján a párisi szovjetnagykövetség titkára Divilkovszki közölte velem, hogy nyitva áll előttem az út a szovjetek országába, mindaddig nem tudtam elhinni, hogy mégis nem merül fel még újabb akadály, míg csak az útlevelemben csakugyan bele nem nyomták a sarlókalapácsos címerű vízumot és kezembe nem adták a megfelelő pecséttel és aláírással ellátott, a Vitebszk nevű szovjet kereskedelmi gőzös kapitányának címzett levelet, melyben írva állt a rendelkezés, hogy ez a hajó feleségemmel együtt Rouenban utasként a fedélzetére fogadjon és díjmentesen Leningrádba szállítson. De ekkor, hogy mindez már kezemben volt, első dolgom volt, hogy megírjam Villeneuve-be, túláradó szívvel megköszönve ezt és mindent — és leírva azt, amit az indulásnak és felindulásnak ebben a nagy pillanatában magamban magamnak mondtam: méltónak kell lennem és méltó leszek a bizalomra és barátságra, mellyel Romain Rolland ajándékozott meg.

S mintha ez is az emelkedett hangulatot, mely csak az élet nagy fordulónál hatalmasodik el az emberen, valósággal ünnepvé akarta volna tenni, egy órával azelőtt, hogy feleségem és én Páriszt elhagytuk, megérkezett Romain Rolland búcsúlevele, egy utolsó lelkes és egyben szorongó baráti szó.

Ezt a levelet újabb kötelezettségnek éreztem és ma már tudom: ennek a levélnek része volt benne, hogy évekig, egész 1949-ig hitszegésnek, a villeneuve-i öreg ember emlékével szemben elkövetett árulásnak tekintettem volna, ha nyilvánosan csak egyetlen egy bíráló szóval is fordulnék szembe a Szovjetunióval.

„Villeneuve (Vaud) Villa Olga 1935. május 1.

Kedves Sinkó Ervin,

Remélem, hogy ez a pár szavam még Párisban éri. Feleségem és én boldogok vagyunk, hogy végre megkaptuk a vízumot SSSR-be. Örvendezzünk együtt! Félre minden nyugtalansággal! Félre kell tennie elszántan mindazt a kétséget és tépelődést, ami az ön energiáinak egy részét megbénította. Most a nagy építés országába megy. Foglalja el helyét az építők között. Térjen ki következetesen a vitatkozók elől! Óvakodjék attól, hogy politikai pártcsoporthatóságok és az ő meddő vitáik közé keveredjék! Mindez ebben a pillanatban hiábavaló és veszedelmes. Ami számít, az a pozitívum, az építő munka.

Szeretnénk, ha odaát ismeretséget kötne azzal az emberrel, aki az építő munka legjobb megénekelője volt és az ma is: Ilannel (Ilja Jakovljevic) — igazi neve szerint J. Marsak — a minden nyelven népszerű „A munka epopeája” című könyv szerzőjével —

mely könyv második kötetét (még nincs franciára fordítva) most olvassa fel nekem a feleségem — ez a második kötet még izgatóbb mint az első — „A hegyek és az emberek” című — és azt a gigantikus munkát írja le, mely tíz év óta formálja és teremti újra SSSR földjét. — Amikor ezer és ezer ember így elfoglalva, egy hősiességig fokozott képességgel azon van, hogy a föld arculatát átalakítsa, nem volna-e szájalmas, felhánytorgatni némely politikai tévedést vagy némely súlyosabb hibát, amik egyesek gyöngeségeinek következményei — ahogy azt a pártcsoportok politikusai teszik elvakult szenvedélyükben? Én azt hiszem, hogy SSSR-ben dolgozni kell a lehető legtöbbet s együtt a dolgozókkal, építeni együtt az építőkkel — és elfordulni, hosszú időre, minden negatív kritikától. Ez nemcsak helyesebb, de új erőt is ad a szellemnek.

Szeretettel szorítom meg a kezét és új életük alkalmából, kérem, adja át feleségének a legjobb kívánságainkat. Időről időre értesítsen életük folyásáról! — És ki tudja, nem fogunk-e egy napon odaát találkozni.

Híve

Romain Rolland

U. i. Guéhenno írt nekem az ön önéletrajzáról, ugyanazzal a megbecsüléssel és ugyanazzal a rokonszenvvel, melyet olvasása mibennünk váltott ki.

Ilin címe: Leningrad, Prospekt 25. Oktjabra, 146, log. 7.

Alfred Kurella a Hotel Lux-ban kell hogy legyen, Tverskaja, Moszkva, a szobája számára nem emlékszem.”

Ehhez a búcsúlevélhez Rolland felesége is mellékelte egy levelet, melyben közölte, hogy még nem fordíthatta le az én írásomat „Szemben a bíróval” s minthogy utazom, leghelyesebbnek látja, hogy elküldje fordításra Boris Alekszandrovics Grivcovnak, Moszkva, Granovskaja 11. 27. Megkérte, hogy az a fordítást annakidején adja majd át Gorkijnak, akinek Rolland egyébként már írt rólam. Rolland felesége mintha még nagyobb aggodalmat árult volna el ebben a levélben, mint a férje. Mintha valósággal féltene és félne attól, hogy mi lesz most, hogy megvalósul az álom és szemtől-szembe kerülök a szovjet valósággal. Mintha úgy vélte volna, hogy csalódásokra kell engem előkészítenie, nehogy azok tulságosan meglepjenek.

„Természetesen, kétségtelenül nehézségekbe fog ütközni” — írta — „tévedésekbe, visszaélésekbe. Ne hagyja magát megingatni a rossz által, amit majd lát...”

S a végén utóiratként: „Írjon nekünk, amint megérkezett és elhelyezkedett s közölje a címét. Talán a nyáron Moszkvában leszünk mi is. De *erről ne szóljon senkinek*”.

Akkor főleg ez az utolsó mondat foglalkoztatott és örvendeztetett meg. A feltűnő aggodalmat Panait Istrati esetével magyaráztam, aki szintén Rolland párfogásával került ugyancsak előbb az „Europe” folyóirat nyilvánossága elé, aztán Moszkvába s aki, visszatérve Európa, keserűséggel és dühvel írt könyvet adott ki a szovjetunióbeli élményeiről.

Én azonban nem úgy mentem a Szovjetunióba mint Panait Istrati vagy később André Gide; nekem megvolt a politikai iskolázottságom, megvoltak a politikai tapasztalataim; tudtam, hogy egy forradalmi átalakulás, a világ törté-

nelmében eddig a legnagyobb, mely hozzá még Európa civilizatórikusan legelmaradottabb birodalmában tört ki és van még mindig folyamatban, nem játszódhatik le az evangéliumok légkörében és idillikus formák között. „Szemben a bíróval” című írásomban, melynek kefelevonatát elutazásom előtt korrigáltam, elég világosan megfogalmaztam, hogy miért tartom kötelezőnek a Szovjetunió mellett való feltétlen állásfoglalást, a Szovjetunió valóságának és útjának feltétel nélkül való igenlését.

„A proletárforradalom” — így hangzik ez írás befejező passzusának egy része — „a kapitalizmus döglétes levegőjében nevelkedett embereket kapja örökségbe. Minekünk nincs szükségünk hazugságra s forradalmi írónak lenni nem azt jelenti, hogy úgy kell tennünk, mintha a forradalmat gyönyörűnek vélnénk. A forradalom céljai a gyönyörűek és minden forradalomnál gyilkos a mai társadalom. Mi a forradalom céljait akarjuk s ezért akarjuk mielőbb s minden következményével a forradalmi erőszakot... A feloszló kapitalizmus minden nappal elviselhetetlenebbé teszi az életet. A pusztuló kapitalizmus szükségszerűen a fasizmus és egy új világháború felidézése által próbálja meg a maga megmentését. A forradalom, amennyiben megelőzné a háborút, meg tudná semmisíteni; de ne áltassuk magunkat, minden ok megvan a félelemre, hogy a proletariátus nem lesz képes megakadályozni az új háborút. Annál inkább szükséges és kívánatos, hogy az egymással küzdő nacionalizmusokkal szemben erősen és világosan domborítsuk ki a proletárforradalomnak nemcsak gazdasági céljait, hanem emberségi és erkölcsi eszményeit is. Ma a nemzetközi proletariátus minden emberi értéknek nemcsak elrendelt örököse, hanem egyedüli védelmezője és egyetlen mentsvára”.

Ez volt az én felfogásom s ép ezért egészen megokolatlannak és feleslegesnek véltem a villeneuve-i búcsúlevelekben kifejezett aggodalmakat és intelmeket. De volt még valami, ami miatt ezek szükségtelennek látszottak előttem. Oly sokáig éltem objektív elszigeteltségben, oly régóta éltem már úgy, hogy a fehér papír, melyen tollam hegyéből betű betűre kerekedett, volt, ha volt, az egyetlen közeg köztem és a világ között — köztem és aközött a világ között, melynek küzdelmeiben mióta csak eszem tudom, minden szenvedélyemmel résztvettem — annyira kibírhatalannak éreztem már a monológot mint életformát, hogy nemcsak az „Optimisták” kiadása, hanem ép annyira amiatt is életem nagy döntő szerencséjének éreztem, hogy kijuthatok a Szovjetunióba, mert ott egy óriási közösség aktív tagjaként fogok élni, ép mint ahogy Rolland írta, együtt építve az építőkkal, együtt lelkesedve a lelkesedőkkel. Ez volt az, amit buzgón akartam, amire készültem s amire egész lényemmel szomjúhoztam. Így indultam a Szovjetunióba.

(Folytatása következik)

Láz

Voltam már híres hadvezér is,
tízezer ágyú állt mögöttem,
hegy és völgy, és falu és város;
és öltem, öltem, öltem.
És nőtt a szobrom ország fölé.
Magas sziklán állt, vén hegy alatt;
millió árva gyűlött érte,
s az iskolákban tanítottak.

Aztán, mert senkit sem szerettem,
és mert csak nőtt, csak nőtt a férfikedvem:
ezer meztelen, forró asszonyt
ezer éjszaka vetköztettem.
Selyempárnákkal járt a szolgám,
járt éjszakáról-éjszakára;
s ha meguntam az ezer asszonyt,
belevarrattam ezer zsákba.

Ezer könyvet is írtam akkor,
ezer verset, regényt és drámát;
száz nyomda ólma ömlött egyre,
hogy könyveimet kinyomtassák.
Európában és Amerikában,
a Déli Sarkon és Tibetben
már nem olvastak senki írot,
csak engem, engem.

Voltam király, vörös palástban,
napsugár bujkált koronámon;
ezer miniszter, herceg, hóhér
csúszott élém hason és hátton.
Országomban nem volt szegény,
csupa gróf volt, főpap, gyáros;
arany kocsimon ezer kocsis,
s kocsim előtt ezer táltos.

Bevettem a tengert is
búzával és csirkecombbal;
füge nőtt a jéghegyeken,
s ömlött a bor és a bordal.

S egyszer zúgva és zokogva
jött a népem palotámba . . .
— Felséges Úr, nem bírjuk már,
fulladunk a boldogságban.
Se arany, se bor, se béke;
nem is király az a király,
ha nem kell szenvedni érte,
ha nem muszáj halni érte.

Gál László:

Tulipán az asztalomon

A tulipán
vörös száját kitátja.
Piros tulipán;
sárga váza.

Mit jelent a váza?
Uvegtemetőt.
S mit szólna, ha szólna,
halála előtt?

Piros szájában
fekete íny;
piros tulipán,
fekete kín.

Bőölű föld,
jóízű eső, —
mi is az élet?
Mi is az élet?

Talán a kés,
amely levágta?
Vörös száját kitátja
a hervadó tulipán.

IDŐTLEN MESÉK SZERELEMRŐL, JÓSAGRÓL, BOLDOGSÁGRÓL

1.

A szerelemhez három dolog kell

Dániel lázasan magyarázta:

— Mert kérlek ezt így kell. A nőnek csak szemtelenség imponál. Leszorítani az ellenállásukat kérlek és elkábítani csirkeagyukat. Hogy ne is tudjanak gondolkozni. Mert a nő, mihelyt gondolkozik, máris veszedelmes. Tempó kérlek, szemtelenség kérlek...

Az aránytalanul nyurga, sömörös arcú Dániel egészen beleszédült tulajdon, ritkán buggyanó ékesszólásába. Felemelte a poharat és egyetlen hajtásra itta ki. Éjfél régen elmúlt és a ligeti kioszk cigányai hallatlanul hamisan, érzelmes Strauss-melódiákat rözögtek.

— Körülbelül, — mondotta a negyven év körüli, aki szemben ült Dániellel és egy pohár világos sör sárga tükrébe bámult — igen, körülbelül így áll a dolog...

— Mit körülbelül? — pattant fel Dániel, hogy belesápadtak a pattanásai. — Biztos! Konkrétumokra hivatkozhatnék kérlek, konkrétumokra. Nem is hiszed, micsoda nőkről...

Felfortyanó mozdulattal kapott a hajába.

— Igen, a libuskák... — kockáztatta meg a negyven év körüli — nem mondom, néha a libuskák is jól jönnek. Megédesíthetik a keserűmandula-ízű napokat. De mégsem ezek az igaziak. Mennyi gyönyörű nő szaladgál, finomak, illatosak, üveghangúak. Rádmosolyognak, talán bele is néznek a szemedbe, aztán mennek tovább. Egy ilyen mutass nekem, aki megáll egy szóra az elméleted mellett!

— Nincs különbség — heveskedett Dániel. — A hercegnő épp ugyanolyan mint a kenyereslány, az öltöztető nő épp mint a primadonna. Árnyalati különbség az egész.

Most érezte, hogy okvetlenül elő kell rukkolnia azzal a kalanddal. Meleg és ernyesztő nyári éjszaka volt, abból a fajtából, amikor a sömörös és rajongó Dánielnek elengedhetetlen szükségét érzik, hogy kiöntsék túlszűfolt kamaszlelküket. Olyan ez, mint az asztmásoknál a fulladás keserves pillanatai, amikor hápogva és könyörgésre lendült karral kell megfogni egy-egy falásnyi finom levegőt.

— Éppen legutóbb volt ilyen esetem... — kezdte.

Amikor kimondta rögtön lelkifurdalást érzett. Eszébe jutott, hogy megígérte Editnek a diszkréciót, ebben a kis kalandban, amelynek alanya és tárgya a kalapszakmában működött. Dánielnek ez volt

az első »esete« és a kábító siker szédítő távlatokat rajzolt fantáziája elé.

— Ennivaló nő — csettintett és arra gondolt, hogy most már ügyis mindegy. Ha már elkezdte végigmondja. Igaz, hogy tegnap lovagias hallgatást fogadott Editnek.

— Egy hete ismertem meg. Hivatalnoknő...

— Utóvégre is — nyugtatta meg háborgó lelkiismeretét — nem mondhatom be a kalapskatulyát, mert oda a hatás.

— Az egész irodát ő vezeti, kérlek — folytatta hangosan. — Szóval meglátom az utcán. A nő csak megy, nem néz se jobbra, se balra. Tetszett. Csatlakozás. Bemutatkozás. Persze rám sem néz, úgy veti oda, hogy nem köt utcai ismeretséget.

— Ne legyen kegyetlen — mondom neki — nem veszi észre, hogy már egy hete vagyok a nyomában, mint az árnyék...

— Erre aztán felnézett. Az árnyék határozottan meghatotta. Így aztán sikerült megütni a kellő hangot. Megdicsértem a lábait és külön fejezetet szenteltem zergebokáinak. Másnap randevú, harmadnap találka, negyednap légyott. És így tovább. Szemtelenség kérlek.

Dániel ebben a pillanatban ragyogott az önelégültségtől. Közlelőbb hajolt és intim részleteket mesélt el a negyvenév körülnek, aki elismerően csettintett.

A csodálat csodálatosan jól esett Dánielnek és jótékonyan megtermékenyítette képzeletét. Félkettő felé már egy nyaraló híres primadonnával való ismeretségéről tárt fel epizódokat, majd egy közismert szépasszony kegyeit részletezte.

— Többet persze nem mondhatok a dologról — jelentette ki titokzatosan — csak annyit szögezhetek le kérlek, hogy minden csak a módszertől függ. Ahogy Montecuccoli mondaná, ha élne: szemtelenség, szemtelenség és szemtelenség.

— Nagy kujon vagy Dániel — ismerte be készségesen a negyvenes.

Dániel diadalmas mosollyal nézett körül. Rajtuk kívül még egy társaság sütkérezett a diszkrét holdvilágban. Két férfi és egy nő. Borospoharak álltak előttük és a nő néha sóhajtvá hunyta le a szemét az érzelmes zenétől.

— Például ez is! — bolondult meg most Dániel. — Szép, finom és illatos. Megmutatom neked, hogy kell dolgozni...

— Ne bomolj, Dániel...

De Dániel már nem hallgatott rá. Lázasan firkált valamit egy képeslap margójára.

...félórája csodáлом magát. Gyönyörű. Könyörgöm, írja meg, melyik a kedves nótája...

— Látod? — mutatta meg. — Ez a kezdet.

Pincért hívott és a lapot odaküldte a nőnek.

— Csak diszkrétén — vágott a szemével a pincér felé dévajul. — A választ feltűnés nélkül hozza vissza.

— A nő először megdöbben — magyarázta. — Azután csodálkozik. Végül mosolyog. És a mosolygó stádium már félsiker. Imponálni kell nekik kérlek, meg kell fagyasztani a vért az ereikben. Orvátamadni kell... kérlek!

A pincér odavitte az újságot. A nő éppen kacagott s kacagás közben ivott. Ezt nagyon ügyesen és tetszetősen tudta csinálni. Amikor a képeslapot meglátta unott mozdulatot tett:

— Köszönöm, már láttam.

A pincér mozdulatot tett, amellyel a hölgy figyelmét fel akarta hívni a ceruzával írt sorokra. Odatolta eléje a lapot és feltűnés nélkül elfordult.

Dániel feszülten követte a mozdulatait.

— Most felháborodik — kuncogta részegen. — Első stádium.

A nő elolvasta az üzenetet és alig észrevehetően elmosolyodott.

Ránézett Dánielre, kicsit kíváncsian, kicsit kacérul, majd szó nélkül odatolta az újságot a mellette ülő férfi felé.

De ezt Dániel már nem látta. Dániel ebben a pillanatban már virágot vásárolt. Valószínűleg a harmadik stádium számára. Három szál piros rózsát vett.

Amikor felnézett, egy férfi állt előtte. Szúróstekintetű férfi említésreméltó bicepszekkel.

— De kérem... — hebegte Dániel, miközben erőtlenül igyekezett elkapni az arca felé lendülő szőrös balkezet.

— Pimasz — szólt nyugodtan a jelentékeny bicepszek tulajdonosa, miközben fáradhatatlanul ütlegelte Dánielt.

Az ütések egyre hullottak Dániel elboruló szemére. Egy pillanatra még látta a piros virágokat porosan és eltaposva egy székláb alatt, azután nem érzett többé semmit, csak az ököl fájdalmas csapásait, az ökölét: a negyedik dologét, ami a szerelemhez kell.

2.

MAKKDISZNO

Locsarek, a hamiskártyás ezen a pénteken is késő délután ébredt, mint minden nap. Álmosat nyújtózott, dűnnyögve dörzsölte meg szemhéját és gyűrött, bevérzett tekintetét legelőször az éjjeliszekrényre vetette, ahol a verejtékes bankók és a csorba ércpénzek heverték. A tegnapi hozam.

Locsarek egyszerűen, sőt bizonyos száraz üzletiességgel hozamnak nevezte mindennapi jövedelmét, melyet a Murillóhoz címzett gyanús jellegű kávéházban nyert össze gyanútlan vidéki lókereskedőtől, továbbá szenvedélyesen kártyázó facér ingatlanügynököktől. A pénzt szabályos hamiskártyázással nyerte, cinkelt lapok és kiöregedett sipistafogások segítségével, mely fogásokra talán ötven évvel ezelőtt taníthatták a nagyreményű kezdőket az egykori hamisjáté-

kosok. Locsarek néha, az önvád kínzó óráiban kénytelen volt bevalani magának, hogy ezekkel a szakállas trükkökkel bizony nem mehetne messzire a Murilló kávéháztól; mindenütt lefülelnék velük mint egy kezdő zsebtolvajt.

— Mehetnék állami kezelésbe vagy három évre — konstataulta ilyenkor rezignáltan, de öt perc múlva már el is felejtette vagy híg bölcseségekkel nyugtatta meg háborgó lelkiismeretét:

— Öreg vagyok már ahhoz, hogy új fogásokat tanuljak. Hagyjuk a teret a fiataloknak, a Murillóban már csak jók lesznek ezek is...

Olyan volt ilyenkor, mint egy fáradt vidéki körorvos, aki évtizedek óta Hoffmann-csöppekkel kúrálja a betegségek legkülönbözőbb fajtáit és akinek minden átmenet nélkül a sebészeti kutatások legújabb eredményeivel jönnek. Mert ugyan mi köze van Locsareknek a legújabb eredményekhez? A kártyalapok jól bevált cinkjeleit húsz év óta ismeri és alkalmazza; ebből nősiült, ebből rendezett be kétszobás lakást, ebből telik a mindennapi cigarettára, ebből viszi a feleségét vasárnaponként moziba és ebből fedezi a kávéházi üzemköltségeket: a feketét, a virsliket, valamint a kártyapénzt, amely a Murilló kávéházban oly gyalázatosan magas.

Mindebből kiderül, hogy Locsarek voltaképpen nyárspolgári kedély volt. Szerette a rendet, a jó ebédet, a családi békét, sőt a feleségét is. Szerette a délutáni alvást és a zavartalan emésztést, szóval szeretett mindent, ami a kispolgári élet nyájas nyugalmához tartozott. Néha félig viccesen, félig elkeseredetten ki is fakadt:

— Tulajdonképpen mégis csak pályátévesztett vagyok. Hivatalnoknak kellene lennem. Vagy kereskedőnek.

A szoba áporodott sötétjében vágyakozón csillant meg a szeme:

— Talán fűszeresnek... Szegfűszeg, mazsola és ánizs... Gyufa és korlátolt italmérés... Mesesok dió, hámozott mandula, rizs...

— Füge — tódította ilyenkor a felesége, aki szelíd és passzív asszonyosság volt, — füge és nullásliszt.

— Ostornyél!

Locsarek sovány, érzékeny, hegyes orra mohón szimatolt a sáfrány elfutó álomillata után. Kéjelegve markolt a fehérszájú liszteszákba és a félálom borús fellegeibe andalogva motyogta:

— Szabad szolgálnom, kérem alásan?... Félkilót a nagyszeműből... igenis...

Sokszor aludt el ezzel.

A tavasz se sok változatosságot hozott életébe. Délutánonkint a Murilló kávéház füstjében fuldokolta össze a napi megélhetést. A kávéház elé kirakták a viharvert leándereket és ilyenformán Locsarek is tudomást vett a kikeletről, mely egyébként simogató, déli nap-sugár alakjában is bemutatkozott neki. Ekkoriban már némi értetlenséggel nézegette a makkász fázó öregemberét és lemosolyogta a kártyalap szigorú, zordon feliratát.

— Tél!

— Hogy lehet ilyenkor fázni! — nyújtózott el a vedlett kávéházi bársonyon és szeretne volna lesegíteni a télikabátot a kuporgó makkdisznóról.

És egyszer délben, ebéd után a felesége félrevonta és sokáig halkán beszélt hozzá. Locsarek arcán kisütött a nap, amíg hallgatta és minden látható ok nélkül kétszer arconcsókolta asszonyát.

— Fiu vagy lány? — kérdezte vidáman és kinézett az emeleti ablakon.

Túl a tűzfalon csak talajukat vesztett, szürke városi fákat és foltozott palatetőket látott, de mindebből gyönyörű gondolatai támadtak. A lichthófból savanyúkáposzta bűze szállt fel a harmadik emeletre, a szag beáradt a nyitott ablakon, ám Locsarek szórakozott élvezettel szívta be a messziről jött illatot.

— Orgona, — jelentette ki meggyőződéssel — orgona!...

— Délután veszek neki egy csokor orgonát — határozta el magában. Ránézett az asszonyra és előre nagyot ujjongott az ajándékozás gyönyörűségétől.

Fennhangon azonban csak ennyit jelentett ki:

— Ha lány lesz, Rózsának fogják hívni. A boldogult nagyanyja után.

A felesége pirulva intett beleegyezést.

Egyébként nem történt semmi említésreméltó, csak éppen Locsarek jelent meg napról-napra nagyogóbb arccal a kávéházban és viccekkel fűszerezte a hamisjátékot. A lócsiszárok és ingatlanközvetítők nevettek a vicceken, noha azok avultak voltak. Otthon is megváltozott. Nem kesergett többé a fűszer- és csemegésbolt megvalósíthatatlan álmain.

Csak a feleségét becézte naphosszat. Az asszony sápadó mosolylyal nyugtázta a gyöngédséget és még nagyobb boldogsággal iktatgatta Locsarek ingébe a gombokat. Gyönyörű volt minden, az ég, a föld, Ödön a himlőhelyes nappali fizető; minden, amihez köze volt.

— Lány... — sóhajtott néha a hajnalba nyúló játszmák során Locsarek, míg a partnerek csodálkozva pillantottak szórakozott ábrázatába.

— Tessék? Bemondott valamit?

— Semmit, semmit — motyogta ilyenkor zavartan és gyorsan megkérdezte:

— Ki játszik ki?

Magában pedig valóban bemondott valamit. Pirosból az örömet, makkból a büszkeséget, zöldből a reménységet. Kézből az egészet.

Negyed- vagy ötödnapra történt, hogy Locsarek virággal a gomblyukában jelent meg a Murilló leanderei alatt.

— Gratuláljanak nekem, uraim — fordult a lócsiszárokhoz, aztán magához intette Ödönt a himlőhelyes nappali fizetőt is:

— Lehet gratulálni Ödön. Családi öröm ért.

Ödön gratulált és hozta a kártyát. A partnerek helyet foglaltak a zöld asztalnál és maguk elé tették a pénzt.

— Ki oszt? — kérdezte üzleti hangon Locsarek, de amikor leosztottak, nem nyúlt mindjárt a kártyához. Kinézett a nagy ablakon át az utcára, ahol villamosok veszett zenekara csörömpölt, autó szírenák ugattak és egymást gázolva siettek ismeretlen cél felé az emberek.

— Rózszi — súgta Locsarek, a hamiskártyás és gyorsan kikapott egy kövér könnyet a szeméből. A könnyet gyorsan beletörölte a szivacsba és feketét rendelt dupla cukorral.

— Rózszi, Rózsika... Úgy fogják hívni, ahogy a nagyanyját...

Felvette a kártyákat. A cinkjelek ismerősen tapadtak az ujjaihoz, de ráismerő érintése valahogy mégis lesiklott most az apró pontocskákról. A piros alsó jóságos szakállas embere mintha szemrehányóan nézett volna fel rá és a makkdisznó fázékony öregura megvetően fordított hátat.

Locsarek ujjai idegenül, értetlenül tapogattak el a cinkjelek mellett.

Életében először becsületesen játszott.

3.

A férfi, a nő, meg a talizmán

A régiségkereskedés mesze volt; kívül a városon, nagyon csendes és valószínűtlenül szűk utcában. Hortensie azonban nem tudta ezt, hiszen ez lesz az első látogatása a boltban, amelyről csak a langyos borzongások éji óráiban álmodozott néha. Az »F 1« villamossal érkezett; egészen a végállomásig jött a kocsival, ott leszállt és bizonytalan léptekkel, meg valami magyarázatlanul maradt rosszérzéssel tipegett tovább a lucskos kövezeten. Néha bepillantott a retiküljébe: még egyszer megnézte a címet és egyenkint vizsgálgatta a házszámokat.

— Kérem szépen — szólított meg egy kékzubbonyos embert, — messze van még a Hilárius-féle régiségkereskedés?

— Hilárius, Hilárius... — a kékzubbonyos tanakodva pillantott körül. Szeretett volna szolgálatára lenni az elegáns dámának, akiről huszonöt lépésről levetett, hogy nem ebbe a proletárkerületbe való.

— Ki tudja? — gondolta tiszteletteljesen — hol is lakhat ez a habfehér hölgy. Biztos a harmadik kerületben, vagy talán a negyedikben.

— Arra tessék menni — emelte fel a karját végre és jobbra mutatott egy keskeny köz felé — második sarok, kérem.

Hortensie megköszönte és megindult. Az ajtó előtt még rendbehozta kissé az arcát, púdert vett elő és rúzsrudacskát, amellyel gondosan húzott néhány piros vonalat alsóajkán.

Pál ott állt a pult előtt és a fehérhajú, házisapkás, de meglepően fiatalos arcú régiségkereskedővel beszélgetett.

— Például ez a darab is — mutatott a kereskedő egy aranyos színben csillogó lapocskára, — talán el se hiszi, hogy a legértékesebb darab az egész üzletben.

Pál hitetlenül nézte. Rokokólábú, törékeny üvegszekrényekben ódon ékkövek izzottak és méltóságteljes amforák sorakoztak katonás glédában. Szobrok és serlegek hallgattak a polcokon, sápadt, előkelő elefántcsont hevert garmadában a pulton és a nyitott pénzszekrényből csodálatos színekben villanó topázok kukucskáltak ki.

— Ez az aranylapocská? — kérdezte Pál.

— Ez. Az »Élet Forrásának« nevezték 1670 körül Granadában és varázserőt tulajdonítottak neki.

A kereskedő óvatosan emelte tenyerére az »Élet Forrását«. Penészessárga aranylap volt, négyszögletes és alig nagyobb mint egy rendjel. A fakult sárga felületből finoman cizellált domborulatban emelkedett ki Szűz Mária palástos képmása. Gyönyörű munka volt, ezt minden figyelmes szemlélő megállapította. De varázserő?

— Azt tartották Granadában — folytatta elgondolkozva a kereskedő, hogy minden tulajdonosa százötven évig él.

Az ódon boltban táncos kedvvel imbolygott körbe a félhomály. A penészes aranylap, mint valami lidércfény csillant meg benne és Hortensie, aki észrevétlenül lépett be a boltba, a háttérből látta, hogy Pál ujjai vágyón szaladnak végig a talizmán domborrajzán.

— Érdekes — mondta halkán a fiatalember — ez mennyit érhet most... pénzben?

— Ezt nagyon nehéz meghatározni. Az ilyen dolgoknak mindig a gyűjtőszendvedély határozza meg az értékét. A múlt héten például egy angol volt itt. Gyűjtő! Első látásra ötvenezer sillinget ígért érte. Nem adtam oda.

A kereskedő széles mozdulattal mutatott körül a helyiségben. Egyetlen gesztussal felölelte a raktárt, a köveket, és a hallgatag szobrocskákat, amelyeknek olyan a csöndjük, mint az örökkévalóság.

— Annyi minden van itt, nézze!... És neki éppen ez kellett. Nem adtam. Két okból. Először is: pillanatnyilag nincs szükségem ötvenezer sillingre, azután pedig — ne nevéssen ki — tudja... én is szeretnék százötven évig élni!

Hortensie a háttérből döbbenetesen nézte a régiségkereskedőt. Legalább hetvenéves lehetett. És a szeme... nos, a szeme egy harmincéves fiatalemberé volt.

Hilárius folytatta:

— Az arannyal való foglalkozás előbb-utóbb megkeményíti a szívet. És nekem sok aranyom van itt köröskörül. Nem szégyenlem megmondani azt sem, hogy kemény szívű vagyok. Irigy is. Igen. Nem vette még észre, fiatalember, hogy az arannak és az irigységnek ugyanaz a nemzetiszíne? Hogy mindkettő sárga...

Pál csak most vette észre Hortensiet, aki állt az ajtóban és a talizmánt nézte.

Kezet csókolt és feltündöklő mosollyal invitálta be a régiségbolt melletti kis lakásba. Pál évek óta bérelte ezt a zugot az öregembertől, aki rengeteg szabadidejében gyakran hívta be lakóját a régi boltba és misztikus történetekkel bágyasztotta el a fantáziáját. Ezek a végtelen és szövevényes históriák tökéletes összhangban voltak a helyiség titokzatos bolthajtásaival, a rendületlenül ketyegő antik órák mementójával és az örök félhomállyal is, amely halálos, kemény színekkel patinázta a szobrocskák törzseit.

Pál szobájában néhány kép volt, íróasztal és zöldernyős állólámpa. A futószőnyegen néhány papírdarab hevert, levelek, feljegyzések foszlányai.

— Alig tudtam elszabadulni — lelkendezett Hortensie — Heller csak most fejezte be a rendelést.

Pál csodálkozott. Hortensie most nevezte először Hellernek a férjét.

— Nyugtalan vagy. Talán gyanakszik?

— Három hete nem voltál nálunk — mondta egyszerűen Hortensie. — Ez is feltűnt neki.

Körülnézett a szobában és szinte meghatottan jegyezte meg:

— Hat hónapja szeretjük egymást és most vagyok nálad először. Ha valaki meglátott volna...

— Régiségüzlet. Nyugodtan bejöhetsz.

— Különben — simított végig a homlokán Hortensie — ügyis mindegy. Megszökünk.

— Igen — válaszolta Pál —, így írtad tegnap a leveledben.

— És te?

— Természetesen... helyeslem. Őszintén szeretlek... tudod... és te nem vagy az az asszony, aki bujkálni és hazudni tud. Azután meg... nem tudom elviselni a gondolatot sem, hogy örökké másnak az oldalán élj...

Hortensie közelebb lépett Pálhoz. Futólag megcsókolta.

— Drága vagy. Szeretlek. Megszökünk. Tizenegykor indul Tirol felé a vonatunk. A poggyászomat kiküldtem a pályaudvarra. És Heller éjfél előtt nem jön haza.

Pál visszacsókolta az asszonyt. Azután leült az asztal elé.

— Valamire még egyszer emlékeztetnem kell Hortensie. Szegény vagyok! Az írással alig keresek annyit, amennyi a magam szükség fenntartásához elég. Természetesen ilyekezni, dolgozni fogok, hiszen most lesz kiért. Mégis... mégse... a jómódot, kényelmet, gondtalanságot nem tudom... Legalább egyelőre...

Hortensie mosolygott és legyintett.

A boltajtó felől motoszkálás hallatszott. A régiségkereskedő húzta le a redőnyt és aludni indult. Csoszogó léptei lassan haltak el a hálószobájához vezető falépcsőn.

Pál felfigyelt és izgatottan ugrott fel.

— Talán — mondta hirtelen —, talán mégis van valami, ami megmenthet a szegénységtől. Meg kell próbálnom. Várj itt rám!

Hortensie nem felelt. Figyelmesen nézte a fiút.

— Bűn? — kérdezte önmagától Pál. — A bűn az értelem babonája. Ha elveszem az aranylapocskát, ezer más kincse marad még. Maga mondta, hogy keményszívű és frígy. Hát bűnhődjék. Hortensienek nem szabad szükségét látnia.

A boltajtóhoz osont és lélekzetét visszafojtva, lopózott be a sötétbe.

Sokáig maradt benn. Talán fél óráig is. Amikor visszajött, nem tudott elfojtani egy nagyon halk és nagyon keserű szitkot.

— Nem találom — szaladt ki belőle a kétségbeesés. — Eltűnt, pedig megfigyeltem, hová teszi. Biztosan utólag vette magához.

Tehetetlenül szorította ökölbe a kezét.

Hortensie csodálkozva kérdezte:

— Miről beszélsz? És hol voltál ilyen soká?

— Az »Élet Forrása«... A talizmán. Ami ötvenezer sillinget ér.

— A talizmán? — Hortensie alig láthatóan elmosolyodott és közelebb hajolt Pálhoz:

— Azt én már elvettem..., mikor bejöttünk.

És hozzátette:

— Azért nem haragszol, ugye?

Pál rábámult:

— Elvetted? Te?

— Igen. Én.

— Mutasd.

Hortensie elővette retiküljéből az aranylapocskát. A férfi mohón kapott utána:

— Hát megvan. Mégis megvan. Ötvenezer silling. Nem lesznek gondjaink. Megírom a nagy regényt, boldog falusi csendben írom meg. Párisban adjuk el. Vagy Londonban?

Hortensie szelíden vette ki kezéből a kincset:

— Nem, Pál. Nem adjuk el. Száztíz évig fogunk élni...

Laták István:

Nem hazudhat a szó

Egyszerű, gyalogos szavadat gáncsolják,
Hogy nem sajátod a teremtő képzelet,
Hogy nem vet bukfencet ünneplő szép gondod;
Bűvész, kardot sem nyelsz, s nem eszel tüzeket.

Nem kötöd gúzsba a való villanását,
Pedáns buborékot nem köpsz szóhabokból.
Peckes alkimista sem vagy (végre lásd be),
Aki hazug szobák mélyén füstöt kortyol.

Te tiszta mértéked nem érték, lemérték.
S dallamod lehet oly csengő és megejtő,
Hogy mázsás gondokat felejt az esengő,
Mégse lehetsz, komám, a jobbak közt első.

Rádsütötték egyszer, a bélyeget viszed,
Hogy hagyod a ritmust, nem ütem ütemed.
S a csácsogó hazug hírhordása kísér,
Fertőzött vérűek írigysége temet.

Szókép csillogása nem csillan a sáron...
Súlyal lépkedő szó a való képeit
Adja, s a szó csupán örömben röppülhet.
Mindez szép igazság. De rajtad nem segít.

A formát goromba nyúgnek nem érezed.
Ám a tartalom hú köpönyege mindig.
És dalod szökken is, nem csinált műnyögés,
Fogatlan harapók bármiképpen hírlík.

Nem hazudhat a szó: tartalom formája,
És nem lehet szárnya, ha a porban kúszik.
Nem mindig aszúbor a költő itala,
S tán csak tud számolni: tízig avagy húzig?

Tudás kosarából te is fogyasztottál,
S tán többet érsz-tudsz, mint rongy polgár-keverék,
Kik miatt az igaz elismerés félénk,
S nem nyújthatja neked dicsőség kenyereét.

Laták István

Laták István:

Jován Popovics

Halk szavát hallom. Vizsgáló szemét
Most is itt érzem arcomon.
Nyugtalan arcban nyugodt tekintet:
Öt látni mindig így fogom.

Segélyt nyújtott a tántorgó felé,
Odadta kezét melegen.
Attól, aki hozzá lépett búsan,
Jó szót nem sajnált sohasem.

Szárnyaló szellemmel egyszerű volt,
Akár Kikinda piacán
A nép. Mert szíve érte dobogott:
Kit kár ért járó igazán.

Alkotó volt, merészvágyú ember,
Hírrel hirdette a jövőt,
Testvére az előrelátóknak,
Kik járnak a végzet előtt.

Puha fészket, tisztos-jó nyugalmat
Hagyott el az igazságért.
Szép szó' vitéze volt s puskát fogott.
Állta, mit a vad sors ráért.

Élte rövid volt, kínjai hosszúak.
Dicsőség kísérte útját.
Kegyelttel búcsúznak s virággal,
Kik nemes életét tudják.

(1952.)

Laták István

S Á R G U L Ó L E V E L E K

Hideg őszi szél járta a mezőt. Néha megindult, néha megpihent a dércsípte szárkupok között, zihált és dudorászott, mintha a fuvósok tegnapi eszeveszett hangförfögetegével versenyezne. A nap hol előbújtt, hol ismét betakaródzott a szürke báránnyelűvel, melyek egykedvűen járták a magas mindenség szüntelen országútjait. Az akácokon sárguló aszott levelek méláztak az eltűnés, a megsemmisülés szirtes partjai felett, görcsösen kapaszkodtak a sápadt indákhoz, hogy még ne, majd holnap, vagy holnapután, de ma még ne... Ma még fent akartak maradni a tüskés gallyakon, dacosan, sárgán és aszottan, de lombot akartak képezni, lombként akarták bosszantani az őszt, mely egyre bőszebben szárguldozott.

A tanyán megfeneklett a csend. A kuvasz álmosan lapult felzihált vackán, mit sem törődve a kinti világgal, a kinti ősszel, mely halvány sápadtságot csókolt az üde pázsitra és mindenfelé szárlevelekkel szórta teli a kerítés tövét. Fáradt mámorban pihegett a tanya. Az éjszakai dáridó szüntelen robajától a spalettás ablakok elfáradtan meredtek a letarolt földekre, távoli mezsgyékre és apró parcellákra s túl a nyárfákon az országút fakó kanyarára.

Senki sem volt ébren, csak a gazda. A vidám éjszaka sok ráncot vont homlokára, ahogy rátámaszkodott a veranda falára és tekintetét lustán végigjáratta a sívár udvaron. Ásított. Ásított és a szemét dörzsölte, majd mormogott valamit. Megkönnyebbülten sóhajtott s azt mondta magában:

— Megvolt ez is...

Megvolt a legfiatalabb lányának esküvője is, az utolsó lányának, a legkedvesebbnek, Juliskának...

Ismét ásított. Nagyot, mélyet; kicsit fájdalmasan és elégedetlenül. Mert, hogy szép volt a lakadalom... Szépnek, szép volt, nagy volt és zajos volt, de nem az volt, aminek lennie kellett volna... Ez volt a sóhajban, mely tikkadtan röppent ajkáról a szélcsendes tanya-udvarra. Mert, amikor a lakadalmat tervezte, akkor tavasz, nyár, vagy ki tudja már mi volt, de más világ volt. A mezsgyék messzebbre estek a gyeppel, egészen a völgyparti kaszálókig húzódtak a zsiros fekete földek. Nyolcvan hold tespedt Hidas Antal tanyája körül s akkor azt mondta, hogy ha ez, ez a legkisebb lánya esküszik, akkor még a kutyák is fánkot zabálnak.

Kijött az udvarra, ásított és visszafordult. Fejében az éjjeli muzsika pattogó ritmusa tivornyázott. A jócskán elfogyasztott bor kesernyés utóíze bőfögött fel a torkán. Aludni kellene még, de nem bír... Visszament a verandára, vissza a konyhába, vissza a szobába.

Mindenhol szétszórt holmik heverték, lakadalomutáni rendetlenség uralkodott az egész tanyán. Az asztal előtt megállt, meggörbült, majd kihúzta a derekát és leült. Az asztalon korsó volt, a korsóban bor. Ivott. Lehúnyta a szemét, úgy nyelt. Savanyú volt a bor. Azután felfigyelt valami zajra. A fiatalok szobájában mozdult valami, valaki valamit mondott. Erre figyelt most.

Az ajtóhoz sompolygott, hallgatódzott. Sokáig állt az ajtó előtt mint éretlen kamasz, aki titkokat akar ellesni, a legboldogabb éjszaka forró titkait. Odabent élet küszködött, élet mozgott és sejtelmes neszeket küldött az ajtó elé, a hallgatódzó dereshajú öreg legénynek. Nem bírt tovább maradni. Mehetnékje támadt, valami megmozdult benne, miként a vakondok mozdul meg váratlanul a talpunk alatt, a föld alatt. Benyitott a másik szobába, ahol a felesége aludta az előző nap fáradalmait. Leült az ágy szélére és nézte az asszonyt. Nézte és nem szólt.

Az asszony fölérzett. Ilyenkor sejtelmek, álmok súgják az embernek a tennivalókat. Tegnap egész nap nem szóltak egymáshoz egy nyugodt szót, mint ahogy azt mindennap megtették eddig. Hát igazán ideje már, hogy összeüljenek, hogy visszaemlékezzenek az elmúlt napra, bírálatot mondjanak róla, ítéletet vagy dicséretet, mert szép a szép, de legszebb, ha az ember visszaemlékezik rá. Még szebb, ha ketten emlékeznek, ha kettőjük álma késő beteljesülését mérlegelik.

Enyhe melegség öntötte el az embert, ahogy ott ült az ágy szélén. Kérges tenyerével megsimogatta az asszony vállát s idétlen gyöngéd szót akart szólni, de hirtelenében ilyen nem jutott eszébe. Azután a tűz mindjobban elhatalmasodott rajta. Az asszony sem beszélt, csak pihegett, mintha levegő után kapkodna. Jólmegtermett testes paraszt-asszony volt, amilyenek jócskán teremnek ebben a levegős pusztai világban. Valamikor szép lehetett, de azóta már sok-sok esztendő szaladt el, s az észbontó vonások összezsugorodtak, ráncokká lettek, azért keblében még tűz volt, tűz, mely égni akar és nem kialudni, még a téli hóviharok idején sem . . .

Azután pihegtek, szuszogtak, hallgattak.

Nagysokára kutyaugatás verte fel őket. Az asszony eszmélt fel előbb.

— Hallod, ugatnak?

Az ember rendbeszedte magát, felkászálódott és kiment.

Könnyű sárga kocsi állt az udvaron. A lovak még lihegtek, izzadtak, a kocsis pokrócokat terigetett rájuk. Két városi embert hozott a kocsi. Azok is lekászálódtak a hátsó ülésről. Az egyiket nyomban felismerte Hidas s hátán valami borzongásféle futott végig. A járási adófőnök volt az, egy testes egykori középparaszt, akinek az útja régen elkanyarodott az övétől. Valamikor ismerték egymást, legénykorukban olyan cimborafélék is voltak, de kit köteleznének ezek a régi dolgok. A másik jövevény aktatáskát szorongatott a hóna alatt. Szikár, csontos fiatalember volt, kiálló pofacsontokkal, beesett, de szúrós, koromfekete szemekkel. Éles szemével egy pillanat alatt kö-

rülkémlelt a tanyaudvaron. S amíg a főnök az egyre csaholó kutyával incselkedett, ő a gazdához fordult.

— Jó napot, Hidas bácsi!

— Aggyon isten jó napot — köszönt vissza a gazda foghegyen, mire a főnök is abbahagyta a kutya bosszantását, odajött és szótlanul kezét rázott Hidassal.

— Mi járatban vannak az... — érdeklődött Hidas, mielőtt a vendégek megszólaltak volna. De, mint aki eltévesztette a lépést, nem várva be a választ, újra szólt.

— De gyűjjenek be, ne álljonak itt kint. Gyűjjenek, gyűjjenek! Igaz, kicsit itélet van, de azért csak találunk egy helyet, ahol szót értünk...

A konyhában telepedtek le, a gazda bort és tegnapi lakadalmi ételmaradékot tett eléjük. A fiatalabb, az aktatáskás hivatalnok nyomban hozzálátott az evéshez, de Vági, az adófőnök meredten ült az asztalnál. A fölösleges beszéd, de főleg az ilyen megvendégelés tekintetében szigorú törvényei voltak. A hivatalos ügyek, hivatalos ügyek, szokta mondani, nem holmiféle asszonycsevegések. Bosszúsán nézte az írnek csámcsogását, azért nem intette le, inkább rátért a dologra.

— Azért jöttünk, — mondta szárazon, — hogy megmondjuk: tovább nincs halaszték.

— Halaszték? — csodálkozott Hidas.

— Az. Halaszték.

Rövid szünet után még hozzátette.

— Fizetni kell.

A szó után csend lett. Nagy csend.

— Fizetni?

— Fizetni — nyomta meg mégegyszer a szót Vági, de olyan erővel, hogy szinte ropogott a végén. — Fizetni.

Ismét csend lett. A gazda megmozdult a széken. Homlokát rövid pillanatok alatt kiverte a veríték. Kellemetlen szorongás feszengett nyeldekklőjén. Nem volt szándékában fizetni. Ötvenezret egyszerre leejteni, nem is kis dolog. Mert annyit tesz ki a hátralék. Ötvenezet dinárt. Még a nyáron felszólították érte, de akkor üggyel-bajjal kimentette magát, hogy nincs pénze. A földosztás óta évről-évre nőtt az adó, évről-évre sokasodott, de Hidas nem fizetett, mondván, hogy neki előlege is van — a felosztott negyvenöt holdja...

— Nem bírok fizetni — törte meg végül is a csendet — nincs pénzem... — És most hirtelen eszébe jutott a lakadalom, a huszfogatos nászmenet, százegynéhány vendég, az egész éjjeli mulatozás, minden. Először megrettent a gondolattól, mert azt bizonyította, hogy van pénz, ha pedig nincs, hát volt... Volt... Ez az, talált megoldást kínos vergődése közepette — volt...

— Elvitte a lakadalom — mondta csendesen —, most nem bírok fizetni.

— Jó — állt fel Vági, mint aki únja a dolgot. Álltában ujjaival dobolt az asztalon, aztán szinte parancsolóan kibökte:

— Ezt majd meglátjuk!

Hosszú, hosszú csend következett.

— Szóval nem?

A gazda hallgatott.

— Árverezünk — mondta ki a döntő szót az adófőnök s a gazda csak nem mozdult ültéből. Ült, mint akit odakötöztek a székhez.

— Árverezünk...

Nem szólt senki semmit. A csend megülte a szobát. Feszülő nagy csend. Döntő pillanatokban állnak meg így a lélekzetek. Az élet legdöntőbb pillanataiban. Hidas is felállt. Felállt és állt. Az írnök is befejezte az evést. Tarka zsebkendőjével száját törölgette. Rá nem hatott a feszültség. Réá semmi sem hatott. Egészen otthonosan mozgott a két komolyravált ember között. Maga elől lesöpörte a morzsákat és a táskából mindenféle papírokat rakott az asztalra. Hosszú pillanatokig rendezgette papírjait, majd zsebre dugta kezét, mint a kereskedő az ügylet megkötése előtt és végignézett »ügyfelein«.

— Kezdhetjük tán — mondta csendesen.

S Hidas Antal tanyáján megkezdődött az árverés. Vevő nélkül, minden nélkül...

Először az istállóba mentek. A régi nagy marhaistállóba. Vági a legszebb tehenet nézte, nézte, majd szárazon megkérdezte:

— Mennyit ér ez?

A gazda habozott.

— Megér ez negyvenezret is...

— Én húszezerben lefoglalom — mondta Vági és az írnökhoz fordult: — Szólj Jánosnak, hogy vezesse ki.

Azután egy lovat választottak ki.

— Ez?

A gazda hallgatott.

— Ez meg legyen harmincezer! Ezt is vezesse ki, János!

Amíg János, a kocsis, a kötőféket oldozgatta, Vági a gazdához fordult.

— Összesen ötvenezrevel tartozol, ugyebár? Én, úgy gondolom, jobb ha az ember az ilyesminek egyszerre elveti a gondját... Ugyebár?

A lovat és tehenet a saroglyához kötötték. Azután nagy kényelmesen felültek a kellemetlen vendégek is. Még egy pillanatig állt a kocsi az udvaron, azután Vági intett a kocsisnak.

— Hajtsál János.

Hidas ott maradt az udvaron, kábultan, szótlanul, egyedül. Nem gondolt, nem szólt, nem érzett. Úgy állt az udvar közepén mint a kiszáradt lombtalan eperfa a fészker előtt, mely csak a végső fejszecsapásokat várja. Eddig erősszavú, kemény embernek ismerték a környéken, törhetetlennek. Olyannak, aki húsz esztendő múltán is állja a szavát. Lám, a lakadalmat is úgy csinálta, pedig de sok minden törént a közbeeső húsz esztendő alatt...

Állt, állt az udvar közepén és nem vette észre, hogy deres hajával csiklandósan játszadozik az őszi szél.

Tekintete egy távolodó pontra szegeződött a kátyús dűlőúton. Mintha az a pont szívéből szakadt volna ki, érzéseinek finom szálait húzva, rángatva maga után. Minél messzebbre ért a kocsi, a szálak annál jobban megnyúltak, annál jobban fájtak, sajogtak. Maga sem tudta mit csinál, kiáltani akart, de ajka görcsösen összezsugorodott. Aztán egyszerre, mint a fáradt mótör, melynek belsejében, valami ismeretlen erő folytán mozgásba jönnek a kerekek, tengelyek és szelepek, karja magasba lendült és kiáltott.

— Hé, emberek!

A kiáltás vizshängtalanul röppent el a rónán.

— Emberek!!!

A dűlőúton megállt a kocsi. Kicsit még vesztegelt, aztán meg-rándult a gyepő s a kerekek visszakanyarodtak a tanya felé, ahol sárguló levelek himbálóztak a fákon s őszi tivornyázott a korhadó léckerítés alatt...

Petkovics Kálmán

Sáfrány Imre

Tüntető tömeg

Ács Károly:

Mosoly

A sorban mentünk, poros katonák,
s egy idegen nő ránkmosolygott.
Úgy eresztette belénk mosolyát,
mint valami csábító horgot.

Tán nem is nekünk szólt az a mosoly,
de elég volt, hogy hozzánkkoccant.
Egy pillanatra megbomlott a sor,
derűs, didergő izgalomban.

Egy tévedt női mosolyt köszönök;
kedves, ne haragudj rám érte,
hisz tőled kaptam ezt az örömet,
mely egészen a véremig ért le.

S a többi is, kit vár odahaza
— messzenéző mosollyal — asszony,
úgy látja, hogy ez az ő mosolya
ezen az ismeretlen arcon.

És megyünk tovább, poros katonák,
kicsit tántorgunk, mint a bortól:
isszuk egy idegen nő mosolyát,
s ki-ki a kedvesére gondol.

953 augusztus

KUKUCSKA VILÁGA

— Iskola és néprajz —

Nem a miénk az a gondolat, hogy a néprajz iránti érdeklődést felébresszük a tanulóifjúságban. Györffy István ennek az úttörője, jól lehet más indítékok és célok vezették. Mi a néprajzi kutatómunkát nem azzal a céllal akarjuk meghonosítani az iskolában, hogy tanulóifjúságunk felkutassa és egy-egybe foglalja egy tájnak — a mi esetünkben Zentának — egész népismereti anyagát. Munkánk nem is terjed ki a néprajztudomány minden ágára. Célunk a jelen pillanatban az ifjúság ilyen irányú érdeklődésének felkeltése, az, hogy tanulóinkat elvezessük a népismeret s a néprajzi kutató-gyűjtő munka ösvényére, megmutassuk a tennivalókat, bevezessük őket a munka módszerébe. Ez önmagában természetesen nem elégitene ki bennünket, de azokat sem, akik ebben a munkában résztvesznek. Ezzel a kezdeményezéssel azt szeretnénk elérni, hogy a jövő értelmiségi és közpályán dolgozó emberei ne csak az iskolai oktatásból ismerjék meg népünk egyéniségét, anyagi és szellemi műveltségét, életkérdéseit, gondolatvilágát és temperamentumát (már amennyire az iskola ezekre kitér). Nem akarunk hamis képet és szemléletet kialakítani tanulóinkban népünk anyagi és szellemi valóságáról. Törekvünk tehát arra irányul, hogy erősebbé tegyük valóságérzetüket, fejlesszük reális látásukat. Hisszük, hogy a gyakorlati népismeret, népünk szellemi — erkölcsi énjének megismerése döntően hat hivatástudatuk kialakulására, életpályájuk megválasztására s későbbi életük egész ténykedésére. Munkánktól távol áll a „falukutatás” ködös romantikája és a polgári korok néptudományának az az — alapjában véve reakciós — nép felé fordulása, amely kizárólag a faji jelleg vizsgálatában merül ki.

Ebben a tanévben szerény keretek között szerény munkát végeztünk, mindössze tizennégy-tizenöt fiú és lány mutatott készséget és komoly érdeklődést a néprajzi munka iránt, noha kezdetben több mint negyvenen vállalkoztak erre. Így meg kellett elégednünk annyival, hogy a város periferiájának csak egy részét — Kukucsát — tettük kutatásunk tárgyává, településtörténeti és nyelvi szempontból, a nép anyagi és szellemi műveltségének hagyományait s jelen állapotát vizsgálva. Tehát nem részletmunkát, részletkutatást folytattunk, hanem összefoglalólag közeledtünk a feltárára váró anyaghoz, kerülve a néprajzi monográfiák részletekbe ható módszerét, az egyes tárgycsoportok aprólékos feldolgozását. A benyújtott munkák alapos kiértékelése után láttuk, hogy többre vagyunk képesek. A tanulók törekvése, tárgyszeretete biztosította a vállalkozás színvonalát s valóban figyelemreméltó kutatásokat végeztek. Ez érlelte meg a gondolatot bennünk, hogy a most következő tanévben hozzáfogunk városunk népismereti anyagának rendszeres és kimerítő feldolgozásához és bemutatásához is. Ez bizonyára alaposabb előzetes képzést, szélesebbkörű tevékenységet, fokozottabb tárgyszeretetet kíván a tanulóktól, de számítva a Városi Múzeum néprajzi osztályának anyagi és szaktámogatására, bízunk a gondolat megvalósíthatóságában.

Az elmúlt tanévben a zentai gimnázium „Kukucska népe és mesevilága” címmel hirdetett néprajzi pályázatot a tanulóknak. Ennek az aránylag új településnek a történetét, lakosságának foglalkozását, életmódját, szokásait és

erkölcsi világát, anyagi és szellemi műveltségét bemutató dolgozatoknak általános jellemzésére elmondható, hogy jórészükön érzik, hogy tanulóink a néprajzon elsősorban történelmet értenek s csak másodsorban önálló kutatási eszközökkel és módszerekkel élő tudományágat. Ez részben annak a természetes következménye, hogy az iskolai tantárgyak tanításának történeti-szociológiai módszerét önkénytelenül is alkalmazzák a néprajzi kutatómunkában. Tehát többé-kevésbé kialakult szemléletmódot árulnak el, amely alapjában véve helyesnek minősíthető, de ennek a történelmi látásmódnak vagy módszernek ott is nyomára akadunk, ahol más, esetleg leíró, megfigyelő vagy gyűjtő munkára lett volna szükség. Ennek a fejlődéstörténeti szempontnak az erőszakolása legtöbbször oda vezetett, hogy a város történetét alaposan feltáró munka hiányában sok botlás, tévedés, kétes feltevés és vífatható értékű megállapítás került a dolgozatokba. („Kukucska egyidős a várossal”, „A XVI. században vándoriparosok keveredtek Kukucska népe közé, ezek alapították meg az u. n. Lenti-Kukucsokát.”, „Kukucska 1848-ban épült.”) A pályázók egy része azonban — a népi hagyomány adatait ellenőrizve — helyesen teszi a városnegyed keletkezésének idejét a múlt század közepére.

A másik meglehetősen nagy fogyatékoság — tanulói ifjúságunk rendszeretlen munkájának és pontatlanságának jellemzéséül emlitem meg — igen kevesen jegyezték le a településtörténetre, a kosárfonó és halászlétre, népies elnevezésekre, anekdotákra stb. vonatkozó adatok közlöinek nevét. „Egy öreg halásztól hallottam” — „Egy kosárfonó mesélte” — „A kukucskaiak azt tartják” — ilyen általánosításokkal siklanak el a legértékesebb adatok közlöinek neve, kora, foglalkozása stb. felett s így hiányzik a pályázatoknak a hitelessége, dokumentáló-bizonyító ereje, éppen az, ami a néprajzi dolgozatokban mellőzhetetlen.

Ezeketől a tíz-tizenöt gépelt oldalnyi terjedelmű munkáktól a dolgozatok témájánál fogva sem követelhetjük meg, hogy mindenre választ adjanak; a teljesség igényét sokkal alaposabb felkészültségű kutatóknál is sokszor mellőzzük. Az ilyen — mindössze három-négy hónapi stúdiumot igénybevevő munkáknál pedig egyenesen lehetetlen megkövetelnünk a részletes feldolgozást.

Azokban ettől eltekintve a dolgozatok alapvető fogyatékoságaként kell megemlítenem a rajzos dokumentáció szegénységét. Egyetlen egy dolgozat ad elfogadható rajzot a kukucskaiai sajátos „tutajos” házépítésének módjáról s a halászháló kötéséről. A többiek még olyan önként kínálgató s néprajzi szempontból érdekes anyagkörnél is, mint pl. a kosárfonás, teljesen mellőzik az ősfoglalkozásnak, az anyagi műveltség fejlettségének vagy eredményeinek rajzos bemutatását.

Ennyit általában azokról a (tanulóinknál nemcsak ennél a tárgynál megmutatkozó) felületességekről, amelyeket a jövőévi kutatómunkában okvetlenül kerülnünk kell. A dolgozatok azonban mást is megmutattak: elsősorban azt, hogy oktatásügyünk csak nyerhet az ifjúság ilyenirányú foglalkoztatásával. Figyelemreméltó az a kedv és odaadó szeretet, amellyel tanulóink kényelmi szempontokat félretéve az ilyen — az ideológiai nevelés szempontjából is tartalmas munka felé fordul. (A gyűjtőmunka a félévi szünetben, a decemberi s januári havas, esős, hideg hónapokban, sokszor igen kedvezőtlen gyűjtési viszonyok között folyt.) A pályázók közül sokan igen helyesen látták meg a régebben oly gazdag etnikumú városrész néprajzilag értékes anyagának felszívdóságát, a népi gyökerű műveltség elsorvadásának okát a század elején rohamosabban meginduló városiasodásban.

„Megfigyeléseim arra vallanak, hogy nem nagyon mesélős ez a nép, inkább csak élményeit mondja el. Élményekből azonban kifogyhatatlan. Ezek a sok rosszban nyútt életek több rossz emléket őriznek, mint mesét, s nekik a víz csobogása nem költészet, nekik ez valóság. Ezer felől jöttek, ezer felől hozták magukkal szokásaikat, meséiket, s ahogy letelepültek, a vízzel és a szegénységgel vívott keserves harcban elvesztek a magukkal hozott emlékeik is. Az ősi elemeket tartalmazó népköltészeti megnyilatkozások csak a városi hatásoktól távol, a maguk zártságában élők között maradnak meg s élnek tovább, de csak addig, amíg a városi kultúra, a városi szórakozások ki nem szorítják. Kukučka pedig áttért a fejlődésnek arra a fokára, ahol megszakad a nép mesélő ösztönének fonala. Teljesen beolvadt a városba, megszűnt külön világ lenni, meghaltak a mesélő öregek, akik pedig élnek, talán már nem is akarták megtanulni azokat. — Kukučka lakói inkább szeretnek dalolni, mint mesélni, de dalaik értéktelenek, leginkább műdalok. Így Dankó Pistának egyik szerzeményét is népdal fejében énekelték el. Ugyanígy jártam a mesével is, újra hallottam azt, amit gyermekkoromban olvastam a mesekönyvekből.” (Gulyás Gizella, VIb.)

A nehéz életfeltételek, a mindennapos szegénység nem mindig mesetermő talaj, főleg nem az, az ilyen realizisztikus látású s az anyagi világ mindennapos tényeibe ütköző embernél, mint a tiszaparti halász. Azok a kevés mesei elemet magába foglaló, inkább csak a valóságából kiforgatott, eltúlzott történetek, amelyeket tanulóink gyűjtöttek, mind a napi realitások köréből táplálkoznak, a munkával, a szerszámmal, a halászzal, a Tisza téli vagy nyári életével függenek össze. Apró történeteket mesélnek a szerszámaikról, a „Jancsi-vasról” s a kosárfonók más eszközeiről. A halakat is beszélgetik: „Találkozik a nagy szemű galla a harcsával oszt aszongya a harcsa: hej, galla koma, ha énnekem akkora szemem vóna, mint neked, meglátnám a halászt mikó elindul hazúrú, oszt nem fogna meg. — Feleli a galla: hej, harcsa koma, ha énnekem akkora fejem vóna, mint neked, szétverném a hálót, nem fogna meg a halász.”

Acs József

Kukučkai halászház szobája

Sz. J.: Kukucska világa

Érdekes, hogy hogyan alakítja át a nép a maga képzeletvilága szerint a történelmi eseményeket. Valószínűleg az Eugen-sziget közelsége teremtette meg a kukucsikai ember érdeklődését a táj történelmi multjának egyetlen nagyjelentőségű eseménye, a zentai csata iránt. A csata történetének mondájában felleljük a már jólismert motívumokat is: a bőrhíd és az aranybilincs motívumát.

„Hát az úgy vót, hogy a török gyütt át a bőrhídon, a herceg csapata ára lehetett valahun az Oromparton. A herceg kiatta a parancsot, hogy nehogy lőjenek, amíg ű nem gyün vissza, — azzá emént, az ágyút meg otthatta. De vót neki egy fészemű tűzére, ennek meg sehogy se tetszett, hogy a török anynyira gyün át a bőrhídon, oszt eccé mán nem áhatta, hát közējük durrantott. Épp a híd közepit találta el. Ott is veszett a török. Ezé a herceg arannyal bilincsötötte meg a tűzért.” (Közli Tóth Aurél, VII. o.)

Égészen újszerű a Jázovó népetimológiája a csata történetének másik változatában:

„A török mán a hidat verte, mikó a herceg meghallotta. Fogott egy kis sereget, oszt gyütt Zentára. Mikó ideért, kap egy levelet a császártól, hogy ne támagya meg a törököt, hanem várja meg a nagy csapatot. A hercegnek nem vót ideje elolvasni, mert mán gyütt át a török, hanem nekiment. A török egyik része itt vót, a másik a másik ódalon, oszt mikó a herceg megtámadta űket, a hidat is ellűtték, oszt egymás hátán mentek át a törökök. Egész sziget lett a hullák-bú, embersziget. A szultán feleségivel Jázováná sátorozott, oszt mikó meghallotta, hogy vesztettek, csak azt mondta neki: Jaj Zova, mi lesz velünk! Azé is híjják Jázovának. A többi vezérek írgyelték a herceget, oszt bepöröték a császárná. A császár evette a kardját, oszt lezáratta, hogy kivégzi. De egy napig gondókozott. Másnap hivatta a herceget, oszt nemcsak az ű kardját, hanem az üvét is a derekára kötötte.” (Mesélte Csabi Mihály — közli Gubás Jenő, VI. o.)

A mult babonáinak maradványai még ma is élnek, noha a fejlődés már beköszöntött Kukucska-ba is, megváltozott a városrész néprajzi képe. A régebben zártabb életet élő nép mind szorosabb kapcsolatot tart a várossal, a boszorkány-históriáknak, a „bibájosoknak”, javasoknak, vrácsálóknak és vajákosoknak mind kevesebb a hitelük. Komrásné viselt dolgainak azonban még mindig él az emléke a kukucsikaiak között. A Komrásnéról szóló történetek úgy látszik egygyökerűek a Selóné históriáival, aki azonban a város másik részében, a Tóparton lakott. (1. Banó István: Babonás történetek egy régi zentai boszorkányról. Etnographia LIV. 3—4 szám). Hasonló történeteket mesélnék Szürke Jánosról, akit a nép egyszerűen „Sindisznó” néven ismert. Ma már nincsenek Komrásnék Kukucska-ban. A lakosság új életformái, a földműves-iparos-halász szövetkezetek, a fiatalok fölszívódása a gyáripárba, a kötelező nyolcosztályos iskolázás lassan átalakítja Kukucska szellemi arcát, az emberek tudatát. Ezt majdnem minden gyűjtő meg is állapítja s — dicséretükre válják — minden nosztalgától mentesen írják a dolgozatukban: „Ahogy a „Lenti-Kukucska” eltűnt a vágóhíd építésével, épp így számolja fel a fejlődés az emberek gondolkodásának régi formáit.”

Kukucska mesevilágának hősei betyárok (Renkó Kálmán), tolvajok (Tü-zestolvaj Tilinkó), „félkékzalmárok” stb. Valahogy egy kicsit önmagáról is mesél ezekben a mesékben a kukucsikai ember. A lakosság erkölcsi ugyanis meglehetősen szabadosak és lazák. Több történet szól Renkó Kálmánról. Renkó nem a Rózsa Sándor-féle betyárok fajtájából való, noha együtt emlegetik őket. Nem annyira a jogfosztás, a társadalmi kényszerhelyzet állította szem-

be a hatalommal és a törvénnyel, inkább a haramia-ösztön s a társadalmi felelőtlenség. De szegény ember volt, aki a hatóságoknak sok borsot tört az orra alá s talán ezért is annyira otthonos alakja a kukucsikai fantáziának. Elfogásának és halálának történetét ma is mesélik.

„Elfogták Renkó Kálmánt, Szegedre vitték Rádayhó. De akárhogy vallatták, nem akart vallani. Ráday meg aszonta neki: — Megállj, ha reggere nem vallasz, kiszedem a szakállad. — Másnap, ahogy Kálmánt fővítették, ki vót neki szedve a szakálla. Ű maga szedte ki. — Mé' tetted ezt? — kérdezte túlle Ráday. — Azé, hogy az úrnak ne legyen vele dóga! — Ekkó aszonta Ráday, hogy: — Akaszátok oda, ahun megfogtátok! — Föl is akasztották. Még ma is úgy híjják aszt a düllöt, hogy: „Akasztófa-düllő”.

A kukucsikaiaknak a hatósággal való szembenállása teremtette meg a rokonszenvet Renkó Kálmán iránt. Még ma is sajnálják, gyakran szóba kerül a halála. Más változatban így mondják el:

„Zavarták Ráday kutyái Renkó Kálmánt. Má a Sárgapartra vótak, ott osztán Kálmán a nagy partrú egyenest a vízbe ugratott. Úszott át a másik partra. Jobban a túlsó felin vót má a Tiszának, amikó hátrafordút oszt visszakajátot: — Megájjatok Ráday kutyái, ezé még meglakótok! — A pandúrok meg csak lúttak utána. Oszt eccé csak látták, hogy Kálmán megmozdul a lován oszt a Tiszába esik.” (Közli Tóth Aurél VII. o.)

Tüzesoltvaj Tilinkó négyszer lopja meg a királyt, ügyessége miatt elnyeri a nép rokonszenvét: „Még ú a földön fölü lesz, semmi bántalma nem lesz, mert annyit megtett, oszt lelket nem ölt.” (Közli Mikes Erzsébet VI. o.) Ennek az általánosan ismert mesének zentai változatát valószínűleg Molnár G. Károlytól, az öreg zentai kosárfonótól hallották a kukucsikaiak. (A kukucsikai népmesékről és eredetükről I. Banó István cikkeit a *Kalangya* 1943 március, április és júniusi számaiban).

Az utca, sarok, oldal, köz, szuk stb. neveket hasonló módon teremti meg a nép mint az Akasztófa-düllötét. Ezeknek az elnevezéseknek eredetét jórészt már homály fedi, de még ma is bőven termi őket a népi képzelet s a kukucsikai fanyar néphumor.

A „Hanyatlöki” kocsma onnan kapta nevét, hogy magos lépcsőin gyakran megbotlott és hanyattesett az ittas ember. Kukucska nyugati részét a „témetőhátúját”, Rómának hívják. A szájhagyomány a névről ezt mondja: „Élt itt egy fazekas. Messzirúgyútt ember vót, oszt aszt híresztelte, hogy ú mán bejárta a félvilágot. Járt mán Rómában is a pápánál. Dehát az is igaz, hogy a messzirúgyútt ember aszt mond, amit akar. Csak legyen, aki ehiggye. Az emberek meg ehitték neki. Ráérő idejiben kiült a háza elé a lócájára, szájába vette a hosszúszáru pipáját, aminek kupakját Ű maga csinálta, oszt kidülesztette a hasát, ami vót neki jókora. Így pipázgatott. Az emberek meg összesúgtak: — Nézzétek a római pápát! — Így asztán Ű Pápa lett, a környék meg ahun lakott — Róma. Az maratt ma is.” (Tóth Aurél közlése).

A „Nikšička” utcanévnék népetimológiája: „Nyikszí” utcája (Balog Erzsébetről, akinek házában valamikor híresek voltak a farsangi mulatozások). A Tóni-folyó (a vágóhid mellett három-négy méter mély kanális) nevének eredetére már nem emlékeznek, valószínűleg a kukucsikai ember hiúsága vagy énérzete nevezte ilyen névvel a kanálist.

Kukucska a nevében őrizi az elég gyakori veszedelemnek emlékét; a Tisza kiáradását. Az apró, rozzant házak — ha ugyan megmaradtak egy-egy áradás után — a gyakori utcafeltöltések, sokszor pedig a félméteres iszaplerakodá-

sok után ablakukkal majdnem egy szintre kerültek a kocsiúttal, úgy hogy lakóiknak valósággal fel kellett kukucskálniok az utcára, ha ki akartak tekinteni házukból. Mások szerint a lakosok még nagy árvíz esetén sem akarták elhagyni házukat, inkább a padlásra húzódtak fel a víz elől s onnan kukucskáltak, lesték a víz lehúzóását. Itt jegyezzük meg, hogy a „tutaj”-ház onnan kapta nevét, hogy könnyen dacolt az árvízzel is. Az ilyen ház úgy készült, hogy a házhely négy sarkára oszlopokat vertek le, ezek közé fűzfavesszőből fontak „falat”, majd kívül-belül betapasztották. A víz legfeljebb a tapasztást mosta le, a fonott fal megmaradt s a víz lehúzóása után újra lehetett tapasztani. A vertfalú ház viszont összedőlt. Ma már nem építenek így, az állandó feltöltések viszonylag biztonságossá tették a kukucsikai házakat az árvíztől.

Igen érdekesek a csúfnevek („ráadott nevek”), amelyekkel Kukucska lakói kedveskedtek egymásnak. Saját bevallásuk szerint sokszor nem is tudják egymás „rendes” nevét. A kézbesítők és a postások néha napokig keresik a címzettet míg ráakadnak.

„Sindiszno” (Szürke) János borostás, szakállas arcáért kapta a nevét. „Brekusz” Gábor gyermekkorában nyerte ezt a nevet, mert a kecskebékákat fújta fel szalmaszálon. „Cibak” Franci — mint mondják — olyan kemény kenyeret süített, mint a cibak. Egynéhány csúfnév foglalkozást, szokást vagy testi fogyatékoságot örökít meg: Késsorfogú (két sor foga nőtt), Gyalogorvos, Végigüres, Ügyesbajos, Pappacska, Szopik, Hazuckó, Cenzár, Gyáras Maris (háza helyén valamikor kénes „masinát” gyártottak).

A folklóre nem öncélú tudomány. Főleg nem az az iskolában, ahol a kutatás eredményeit nem halott kartotékok szaporodásával, a cédulák, jegyzetek, adatok számszerű növekedésével mérjük, hanem úgy, hogy mennyire tudta a kutató lelkivé váltani a hallott vagy lejegyzett népismereti anyagot, mennyire tudott azonosulni a feltárt problémákkal, elleste-e, megismerte-e a népszemlélet- és gondolkodásmódját, megértette-e életformáit, lelkiségét. Ha ezt elértük akkor könnyebb dolga lesz az iskolában a történelem, irodalom, a földrajz, a filozófia tanárának is. Az iskola — minden korban és minden fokon — egy kicsit hajlamos arra, hogy elintellektualizálja az életproblémákat, a tanár pedig arra, hogy a négyfal közötti nevelőmunkán kívül a tanulás, legfeljebb az olvasás kérdésévé tegye a tanuló életszemléletének kialakulását. A magyar iskolákban — ezzel a ténnyel szembe kell néznünk — még ma sem rendelkezünk elegendő számban olyan oktató-nevelő szakemberrel, aki pl. a történelmi őskort a múzeumban, az államépítést a termelők tanácsának ülésén tanítaná vagy taníthatná, a nyelvjárások megismerését pedig a tanulók néprajzi kutatásaival mozdítaná elő. Nem térünk ki arra, hogy miért. Éppen ezért tartom célravezetőnek az ismeretek gyarapítására, a gyakorlati és reális életszemlélet kiformalására a tanulóifjúság néprajzi gyűjtőmunkáját, ennek a tevékenységnek pedagógiai-nevelői értékéről vagy tárgyi eredményeiről nem is szólva, noha ezek sem lebecsülendők. A zentai múzeum néprajzi körkérdésére pl. huszonnégy, földolgozási módjában és tartalmában is igen értékes dolgozatot nyújtottak be a gimnázium felsőbb osztályainak tanulói Bácsföldvár, Vrbiica, Csantavér, Tornajos, Felsőhegy, Ada, Torda, Csóka, B. Arangyelóvó, Török Kanizsa, Jázovó, Dolina, Osztójityevó, Mohol, Topolya, Temerin, Adorján és Martonos tárgyi néprajzi anyagából: népviselet, szoba-konyha berendezés, háttár-, düllő-, település-elnevezések tárgyköréből.

A pedagógusnak nem lehet izgalmasabb munkája, mint megfigyelni: hogy foglalja rendszerbe a tanítvány az előtte feltáruló világot, mit látott meg belőle, mi az, ami felett — mint számára érdektelen néprajzi jelenség felett átlép, mi az, ami a kutatás ösztönét felkelti benne. Minden feleletnél, szabályos leckefelmondásnál gazdagabb, többet eláruló, hitelesebben valló kép ez — egy néprajzi dolgozat képe — a tanítványról, aki szemlél, gyűjt s megfigyeléseinek lejegyzéséből eléd lép a tanítvány, akit te tanítottál meg szemlélődni, a tudomány eszközeivel élni, az emberekkel érintkezni és bánni tudni.

Sz. I.

Ács József

Kukucsikai részlet

FEHÉR FERENC:

Jobbágyok unokái

(Új részlet)

Lestem ablakunkból, mint hull a hópehely
Lusta délutánon, kint a téli tájra,
S mint hűs jégvirágra lányszáj, ha rálehel,
Hogy utána fojtó láz velőig járja —
Úgy remegtem már a hóesésbe nézve,
Mint sápadt kölyök, ha csipkeblúzba néz be.

Akkor este jött át hozzánk Vér Aranka.
S hogy bejött, felmérték anyám s az asszonyok
Szép csípejét, hasát, szűk ruháját rajta
S tenger haját, amit szalaggal átfogott.
Mi hozta át? Az éj? — Ma már nem tudhatom.
Csak ült a tűzhelynél, az ócska kispadon.

Dúdolt a téli szél, szisszent a szófonál
Sok peregve pengő, sergő, orsós szájról.
Utána csönd, halotti, s lopózó félhomály
Mesélt tovább a szép, régi, régi lányról,
S a híg szemek, mikben megbújt az enyészet,
Vér Arankát fúrták: „Szép melled mivé lesz?”

„Mivé lettek, lám, a fonódó, telt karok,
A vakító ingek, lányos, lusta vállak!
A pihés öl, a mell, mit szem se láthatott,
S a csókra csorduló, dús, parázna szájak . . .”
Görbe ujjal most az olvasót tépdésik.
A zúgó hóvihar bocsássá vétkeik!

És elvitt magával akkor Vér Aranka.
Két rőt ablak mögött csak ők maradtak ott,
S mert visszanéztem, már vont, cipelt a karja,
Míg hulltak kék pelyhek, mint fáradt bánatok.
Ketten vagyunk. Se szó, se csillag, se ember . . .
Csak szállunk, a lábunk csöppnyi zajt se nem ver.

Tudom a kulcs titkát s most fehér kezében
Tán először értem, ahogy megforgatja
S baljával puhán előrelelendít szépen,
hogy torkom szobája titka átharapja:
A csönd, a függönyök, a langyos izgalom
És tárka göblenek a barnaszín falon . . .

BRANKÓ BELGRÁDBAN

(Szemelvény Bránkó Radicsevicz regényes életrajzából)

Még nyár van, augusztus vége, de aranyos himporával már az ősz vontá be az egész tájat: Zimony és a Pancsovai Rét környékét. A parton a fűzfák fejüket mélyen a folyó fölé hajtották és sekélyes csendes vizében nézegették magukat. A folyók csak a nyár végén ilyen csendesek és áttetszően tiszták, amikor vizüket csupán a forrásokból és a folyócskákból kapják, nem pedig az árterület iszapos üledékeiből és tócsáiból. Az ég alacsonyan a víz fölé ereszkedett, azt a látszatot kelteve, mintha ez a Duna és a Száva által körül fogott óriási terület kisebb és keskenyebb volna, mint amilyen a valóságban.

A folyópartról kilátás nyílt Belgrádra. Ott a Kalemegdán sárgult a vár repedéseiben nőtt cserjék arányában. A bástyákon az őrtornyok és a lőrések szegletei a leáldozó nap fényétől megvilágítva piroslottak. A Kalemegdán alatt egy magas minaret, két pravoszláv templom tornya és alacsony tetők füzere szunyókált. A fejtetőre állított tornyok és a minaret a víz sodra által meg-megszakítva remegtek a csendes augusztusvégi esti víztükörben. A szűk utcákból kihömpölygött az est szürke tömege és beleszövődött a Száva vizébe. A Dunán pedig a város alatt ibolyaszínű ködfátyol lebegett.

Egy vastag, öreg, borzas és görbe fűzfa, és a Száva belgrádi partján lévő alacsony töltés között vesszőből és sárból összerótt kunyhócska húzódott meg. A folyópart közvetlen közelében, lábával szinte a vizet érintve, a felfordított kis halászbárkában egy ifjú ült. Az öltözéke nem mindennapi volt. Erős, nyúlánk testéhez fehér ing tapadt és sötétpiros szövetből készült ujjast viselt. Szerbiai nadrágot hordott, a lábán bocskor volt, fején pedig magas piros fez, hosszú bojttal. Kezében hosszúszerű füstölgő pipát tartott. Hullámos barna haja a majdnem áttetsző fülek mögött a nyakába omlott s hajtincsei a széles homlokot kereztezve a szemöldökére hullottak. Sűrű szemöldök árnyékolta mély szemüregét, melyből élénk nagy szem ragyogott.

A fiatalember időnként felemelkedett, egyet-kettőt lépett, a bárkára támaszkodva lábujjhegyre állt s úgy kémlelte a látóhatárt. Köröskörül minden csendes. Csak a mély medrében hömpölygő folyó csobogása hallatszott. A Száva morajlott csendesen és ringatózzott békésen.

— Csak nem jönnek... — suttogetta az ifjú mintegy önmagának s megint visszaült a bárkára. Ekkor mintha hangokat hallott volna. A füzes sűrűjén haladva valaki közeledett. Most már a lépteket is kivehette s valami fojtott beszélgetést. Végül világossá vált a szavak értelme is:

— Itt vagyunk. Már vár a vendéged. Amott van a kunyhónál, a völgyhajlásban.

Az ifjú, aki a bárkán ült, örvendezve fordult arrafelé. A lejtőn, a völgyhajlás fölött széttárt karokkal csontos, alacsony fiatalember állt városias, amolyan „németes” ruhában: poros, szürke nyári öltözetben, fezzel a fején.

A két fiatal találkozását egy őszhajú öregember szemlélte. Az öreg borostás volt, hosszú, dohánytól megsárgult ősz bajuszával. Bő török bugyogót viselt, a lábán facipő volt, a fején kopott, lapos fez. Rövid cseréppipáját a viláért sem vette volna ki a szájából. Járásából, hajlott testtartásából és egész külsejéből látszott, hogy hozzátartozik ehhez a környékhez, ehhez a tájhoz, a Szávához és a fűzesekhez, a kunyhó előtt kikötött halászcsonakhoz. Az öreg még egy kis ideg állt és elnézte, hogy a fiatalok kitárt karokkal sietnek egymás ölelésére. Aztán korához képest váratlanul könnyű szökeléssel leereszkedett a meredeken.

— Kenyeres! ...

— Édes testvérem!

Az ifjak megölelték és megcsókolták egymást.

Az öreg a kunyhóban matatva kipillantott a résen és odaszólt nekik:

— Hm, igen, régen nem láttátok egymást. De jobb lenne, ha minél előbb eltűnnétek innen. Gyerünk, kedveseim, gyerünk, vezesd el ezt a harkályt, járjatok szerencsével. Ki látott már ilyet! Se vége, se hossza az ölekezésnek, mintha csak, isten bocsá', lány meg legény volnátok.

— Sietnünk kell!

— Vezess, én majd megyek utánad. Hová megyünk?

— Szereztem két lovat. Nem ismered Novákovics Mirkót? Igazi jóbarát és hazafi. Náluk fogsz meghálni. A szőlőjükben nincs seki. Az övéi itt nyaraltak ugyan, de már visszamentek Belgrádba. Mirkó reggel eljön érted és téged is elvezet oda. Gyalogszerrel könnyebben juthattok át a városkapun, nem lesz olyan feltűnő. Te ugyan mindenkinek szemet szúrnál. No, de se baj, majdcsak találunk a számodra megfelelő ruhát.

— A két ló közül melyik a szelídebb? Nem lovagoltam valami sokat. — Az ifjú vendég felmérte a lovakat, mintha meg tudná ítélni, melyiken lesz kellemesebb és biztonságosabb lovaglás.

A házigazda elnevette magát és megnyugtatta vendégét, hogy a lovak békések. Űri lovak, a tanácsos házából. Azok egy kissé megijedtek a fiatalember piros ujjasától és a hosszú bojtól, a feztől, de talán a nadrágtól és a bocskortól is. Furcsán festett mindez a fiatalemberen. Látszott, hogy külön erre az alkalomra öltözött így; hogy se nem paraszt, se nem kereskedő, nem is szerbiai, nem is belgrádi, éppen csak így öltözött, úgy, mint az öreg halász szavai szerint a harkály.

Szelíden ügetve jutottak el a lovak a két fiatalemberrel a szőlőig. A vendég kezdetben félt egy kicsit, de hamarosan felbátorodott, annyira, hogy most már nem csak hallgatta útitársa szavait, hanem kérdezett és felelgetett is.

— Hogy jöttél át! Ugye, Szima-apó ember a talpán, mi, koma?

— Alal tem vera, ez ember — mondta a vendég és örült, hogy maga is „szerbiai” tájszóval beszél. Zimonyba hozta a levelet. Talált számomra egy kalyibát is, ahol meghúztam magam, amikor reggel Zimonyból elindultam. Amikor átértünk a szerbiai oldalra, örömkönnyek árasztottak el. Hát egy kissé kellemetlen volt. Az öregember néz rám, látja, hogy sírok, mindjárt így szólt:

„Szent föld ez. Hajolj le és csókoddal illesd. A szerb rabnép szerb földje.”

— Hát Szerbia nem szabad, Szimó-apó? — kértem tőle.

— Micsoda szabad, te legény! Hát a török pasák és vajdák helyébe nem jöttek szerb kenézek és bégek? Gondolj csak arra, aki most Belgrádban tanúzik, — eb kölyke az, nem Karagyorgyéé. Mint a csirkének, kitekerné ennek a nyakát, csak élne és tudná, hogy ez mit csinál, mint nyög a nép alatta.

— Szimó-apó a maga hetven évével sok mindent látott és hallott. Ősidőktől halászok voltak az övéi. Emlékszik Aganlijára és Kucsuk-Alijára is. Karagyorgyeval és Milenkó Petroviccsal harcolt együtt. A Misáron jatagánt kapott a vékonyába.

— Kérdi tőlem Szimó-apó — folytatta a vendég —, megérkeztek-e a szerb önkéntesek.

— Mondom, megérkeztek. — Csatároznak a törökkel? — kérdezősködik tovább. — Nem a törökkel harcolunk, apó, mondón neki.

— Ne sózd te az én eszemet. Minden ellenség törökebb a töröknél. Hullik a nép, hullik a pórnép, itt is, ott is. A kenézek meg basáskodnak és harcsoznak. És mit csinál a császár? Azt nem kérdezték?

A két fiatalember elgondolkozva hallgatott. A lovak lépésben haladtak, porfelhőt verve föl maguk után a keskeny, kanyargó úton.

— Igen, a nép szenved... De hol van ennek az útnak vége? — sóhajtott a vendég. — Hogyan, miképpen foghatod fel mindezt és mint vehetsz gátat annak ami rossz? Hogy mutathatod meg a helyes utat? Reng a föld a csatalovak és az ágyúk súlya alatt.

— Verekszik a szerb a magyar ellen, a császár meg jót nevet a markába.

— Holnap találkozol barátainkkal. Megmondod...

— Szimó-apó megróvóan kérdezte tőlem, mért nem vagyok a csatában. Én meg szégyenlem magam; nem tudok, mit felelni neki.

A lovak maguktól megálltak. Egy széles bejárat elé érkeztek, amely puszpánggal és futószőlővel volt beültetve. A venyigék karókra támaszkodva kapaszkodtak a magasba és az út fölött összeölelkezve, mintegy diadalívet alkottak. A szőlőskert előtt állottak. Köröskörül nagy, rendezett szőlőültetvény terült el. Egyik végét sűrű, öreg gyümölcsös takarta el előlük. A gyümölcsös mögött rét volt, azon túl pedig, a fák lombjain keresztül emeletes kertiház fehérlett. Ez volt az úri nyárilak, — Novákovics tanácsosé.

A lódobogásra elősietett a szolga, Nikodije. Falusiasan öltözött, hímzett ujjast viselt, és gazdagon díszített fegyvert az övében. A házigazda már az úton elmagyarázta vendégének, hogy Nikodije milyen hűséges szolga. Az öreg Novákovics irodája előtt harminc esztendő telt, s amikor megöregedett, a szenátor a szőlőt bízta rá, hogy az előkelőbbnek lássék Nikodijével, az övével és a fegyverrel. Minthogy a szőlőben legtöbbet Mirkó tartózkodott, barátai is itt gyülekeztek. Nikodije az ő odaadását a tanácsnokról átvitte annak fiára, Mirkóra.

Nikodije tapsolt és egy fiatal legényke, akinek a haja rég nem látott olólót és fésűt, hajadonfővel, rettenetesen rongyos és foltos, piros, török katonanadrágban, átvette a lovakat.

— Nikodije, mint ahogy tudod is, az ifiúr vendéget küld neked. A vendég itt tölti az éjszakát, holnap pedig a fiatalúr eljön érte. A vendéget rád-bírom. — Majd tréfásan hozzátette: A haja szála se görbüljön!

— A haja szála sem, nagy uram — mondta Nikodije ünnepélyesen és meghajolt.

Jován üdvözölte a vendéget és elment a Belgrád felé vezető úton.

A vendég hosszan atána nézett, mialatt az öreg Nikodije gyanakodva, a szeme sarkából figyelte a fiatalembert, megnézegetve a ruháját, a fejét, a haját, egész külsejét. Alaposan megszemlélte az idegent, majd pedig elégedetlenül intett a fejével. Aztán alázatoskodva elmosolyodott és szólt:

— Ifjú uram, tisztelje meg házunkat: Tessék befáradni.

A vendég megmosolyogta az öreg virágos beszédét és követte a házba. Éjjeli szállása a környék legszebb helyén volt. Egy gyümölcsös közepén emelkedett, kisebb dombon, a domb előtt tisztás. Az alkonyati homályban, lent, a Száva fénylett. A folyó olyan közel volt, hogy úgy tűnt, mintha valaki erőteljesen mormolna az ablak alatt.

Nikodije mosdóvízzel szolgált és átnyújtotta a törülközőt. Aztán rámutatott a sarokban, a földön elhelyezett párnákra:

— Uram, ne vegye rossz néven, az én gazdánál régimódisan élünk.

A fiatalember beszédbe akart elegyedni az öreggel, de igyekezete nem sok eredménnyel járt. Nikodije magabazárkózott. A vendég a ház urairól kérdezősködött, az öreg Novákovicsról, a fiatal Mirkórol, ki milyen, de feleletet csak gyéren kapott. Amikor pedig megkérdezte, hogy járnak-e át önkéntesek a Szerémségbe és Bánátba, az öreg szinte megnémult és egy szó nem sok, annyit sem szólt.

— Hát valami robajlást hallanak-e néha odaátról? Ott ágyúk dörögnek — mondta a fiatalember inkább magának. A nyárilak erkélyén állt, mely a folyó felé nézett az éjszakába.

Nikodije szolgálatkészzen várakozott az ifjú mögött. Amikor a vendég megismételte a kérdést, szívére tett kézzel szerénykedve meghajolt:

— Nem kenyerem nekem a politika. Fényesség nagyurunk, a kenéz, tudja mit kell tenni.

A vendég az erkély falától egy pillanatra sem mozdulva töltötte el a hosszú éji órákat. Mire egészen besötétedett és megszűnt az emberek és az állatok neszezése, a csönd rettenetes lett. A Száva egyhangú mormolása felerosódott ugyan, de kiegyenlítődtől és azonos lett a csenddel, melybe egyszerre valami halvány zengés, tompa dübörgés érkezett a távolból. Az ifjú fölugrott és feszülten figyelt, hallgatódzott. A levegőnek ez a súlyos megmozdulása messziről jött. Az éjszakai csendbe a Száva vize hozta el. Ezek mindenesetre ágyúk voltak. Az is lehet, hogy itt a közelben szóltak, valahol Dél-Bánátban. Az ifjú izgatottan figyelte és szívének görcsös vonaglásával kísérte a levegő minden rezdülését, mely egy távoli harc néma titkát hordozta magában. Közben a vajdasági síkság felől pirosodni kezdett az ég alja; az éjszakában forró, vörösös fény aradt szét, mely tüzes ködfelhőként vibrált s egyre terjedt.

— Gyujtogatják a falvakat — suttogta a fiatalember kétségbeesetten, tekintetét a messzeségbe szegezve.

Az éjszakában, sebesen vágató paripa dobogása hallatszott. A szőlőskert előtt megállapodott. A vendég, gondolataiból még fel sem ocsúdva hallotta, ahogy Nikodije a szőlőskert bejáratánál atyai szavakkal fedd valakit:

— Ó, ó, drága nagyuram, mért így éjnek idején, nagyuram! Hát legalább világítsak neked; hogy a Nikodije világítson neked.

— Nem, hagyj, — mondta egy ismeretlen hang, aztán fojtottan dünyögött és szitkozódott, de a szavakat a vendég nem vehette ki.

Az épület falépcsőjén lépések hallatszottak. Valaki erőteljesen kopog. Az ajtó kinyílt. A fáklya, amit Nikodije a feje fölött tartott, egy hosszú, sötétbajuszú és szép, puhaszakállú fiatal arcot világított meg.

— Bocsáss meg — szólt izgalommal a hangjában —, én Novákovics Mirkó vagyok. Te meg Bránkó vagy! Ó, testvér, Bránkó, engedd meg, hogy megöleljelek! — Meglendült és erősen magához szorította a Bránkót, megcsókolta és sokáig nem engedte el.

— Bránkó, Radicsevic Bránkó — suttogta elragadtatással.

Odaszökkent Nikodijéhez és kikapva kezéből a fáklyát, Bránkó fejéhez emelte.

— Igen, igen, Bránkó, úgy ahogy elképzelttem.

Bránkó megörült Novákovicsnak, de csodálkozott, hogy most itt látja, hiszen a találkozózt reggelre beszélték meg. Mirkó azt felelte, hogy készülődjön, mert azonnal indulniok kell. Az éjszaka folyamán ugyanis Belgrádban a kenéz rendőrsége letartóztatott néhány kiemelkedő főiskolai hallgatót. Biztosan Mirkót is keresik. Ide is betoppánhatnak. Mirkó azért jött, hogy Bránkót elvezesse Belgrádba, hogy így túl legyen a veszélyen. Bránkónak át kellett öltöznie, mert ebben a „költői” ruhában mindenképpen magára vonná a figyelmet.

Azonnal kapott egy hosszú, fekete köpenyeget és kissé nyugtalanul, de az izgalmasnak ígérkező éjszakai utazással elégedetten, ugyanazon a lovon, amelyik tegnap ide hozta, fűgén lovagolt házigazdája gyors lova után. A harmadik lovon, mögöttük jött az öreg Nikodije.

Már nagyban virradt, amikor kiérve a szőlőből, megpillantották a várfalakat és nagy messze, a pirkadatban a hatalmas városkapu körvonalait. Egy kisebb csalitosban az ifjak leszálltak és a lovakat átadták Nikodijének.

Bementek a kapun a már éledő városba. A polgárok mentek a piacokra és vásárterekre, a katonák pedig most érkeztek vissza az éjjeli őrsegről. A hepehupás köves úton szőlővel megrakott szekerek döcögtek.

Közvetlenül a városkapu alatt helyes kis kávéház húzódott meg. látszólag igénytelenül és a háttérben, ugyanaz, aminek a helyén, később az „Angol királynő” épült. „Vendéglő a Dunavovichhoz”, volt a neve. A kávé már dolgoztatott, az egyik sarokban pedig, amit a régi csaplárszék és sötét eltakart, a nem kívánatos tekintetek elől elrejtve, néhány ember üldögélt.

Bránkó felismerte köztük tegnapesti házigazdáját, Ilics Jóvót, aztán Milánovicset, régi egyetemista ismerősét Bécsből. Novákovics Mirkó pedig bemutatta neki Jánkovics Milovánt, legújabb házigazdáját.

A főiskolások nehéz helyzetben voltak. Bár boldogok, hogy Bránkót körükben láthatják, se idejük, se lehetőségük, hogy imádott poétájukban kedvükre gyönyörködhessenek. Bránkó rendkívül víg és boldog volt, mert barátokra talált, de a helyzet titokzatossága és veszélyessége is izgatta.

— Minden rendben van — nevetett nagy, fehér fogaival és még inkább gyönyörű, lányos szemével. — Igaz, azt mondjátok, öt barátunk már az árisztomban van. Én meg itt bujkálok és ijedezek. Hej. Jóvó, mi van veled? Nem lesz Bránkónak semmi baja, ha egy kicsit a kenézi dutyi priccén is elhempereg!

Jóvó, kezében fityók pálinkát tartva, magorva képet vágott:

— Örülök, hogy jókedved van, de sajnáljuk, hogy mindez éppen most történik, amikor téged kellene illendően fogadnunk és megvendégelnünk. A felszabadult Belgrádban, ime, ilyen a szabadság. Ahelyett, hogy gyönyörköd-nél benne, köpni fogsz rá.

Bránkó magához ölelte két legközelebbi bajtársát és föl akarta vidítani őket:

— Ne gondoljatok a búval!

Aztán odakiáltotta a pincért, úgy a maga módján:

— Pincér, mester! Sört adjál, mester, te lelkemből lelkedzett; sört, hadd igyon Bránkó az ifjú levante.

Amikor a pincér letette a sört, a bajtársak koccintottak és ittak egymás egészségére. De közben Dunávoics gazduram is bedugta fejét az ajtón és sutto-gva szólt:

— Tudom, hogy merészek és bátrak vagytok, de úgy szeretném, ha el-tisztulnátok innen... Ez az idegen...

— Ez az idegen nem más, mint Bránkó Rádicsevics — mondta büszkén Novákovics Mirkó.

— Ejha, Bránkó, a szerb költő — mondta Dunánovics megilletődve, és közelebb lépve, megcsókolta Bránkót.

— Bránkó, gyermekem, de mért nem vigyázol? Hát azt akarod, hogy Du-nánovics is veled menjen a kenézi páholyba?

— És mi bajod lenne, ha te is megkóstolnád, hogy szenved az ifjúság a ti szabadságotokért is — mondta Milánovics.

Azonban nem volt mit várni. Milován Jankovics lakása volt a legbizton-ságosabb, mert Milován csak néhány napja érkezett vissza az útról. Alig tudta valaki is, hogy Belgrádban van. Így hát Bránkó tényleg az ő lakásán lehetett meg a legnagyobb biztonságban. Milován a vendéget, Erbez nagy házával átellenben, „Ucsitely-Misó”, a későbbi Grujics Jevrem Uri-utcai házába ve-zette. Bránkónak itt kellett volna töltenie egy éjszakát, arról pedig, hogy mi lesz később, a liceumi diákok döntöttek volna.

Milován, a főbb utcákat elkerülve vezette hazafelé, míg végülis, egy el-hagyott kis közön keresztül eljutottak a lakásra. Homlokáról csorgott a ve-rejték, mert ő cipelte Bránkó könyvekkel telt utazóládáját, melybe az éjjel Bránkó még az ő „szerviján” ruháját is belegyömöszölte. Milován szülei nem tartózkodtak odahaza. Valahol a hátsószágban nyaraltak. Egyedül Miléna, egy apátlan-anyátlan árva, Milován távoli unokahúga volt otthon, aki Milovánék

házában olyan gazdasszony-féle volt, gondját viselte a háztartásnak és őrizte a házat.

Milován, lopva, az udvar felé eső bejáraton vezette be vendégét és törökösen berendezett legényszobájában helyezte el. A szobában kelimékkel, és más finom szőnyegekkel letakart, és párnákkal díszített hosszú szófa volt.

Bránkó új házigazdájának még sok mindent el kellett intéznie, találkoznia kellett a bajtársakkal, akikkel egy és más megbeszélőnivalója akadt. Még az éjjel össze kellett ülnie a liceumi hallgatók tanácsának, már azoknak, akik nincsenek letartóztatva. Milován néhány mondatban elmagyarázta Bránkónak miről van szó:

Néhány héttel ezelőtt, a nyári szünidőt megelőzőleg, a főiskolások elhatározták, hogy nyilvánosan tiltakoznak tanáraik maradisága és a kenézi kormányzók makacs állásfoglalása ellen, amely semmiképpen sem akarja magáévá tenni Vuk reformjait és lemetszeni az újságokból és a könyvekből a kemény és lágy „jer”¹⁾ átkozott „potrohát”. A diákok gyűlést tartottak, amelyen úgy döntöttek, hogy a Főiskola igazgatóságának és a kormányzók mellett működő közoktatásügyi minisztériumnak²⁾ benyújtják határozatukat, mely szerint egy érthetetlen és torz nyelven többé előadást nem hallgatnak, és követelik Vuk helyesírásának azonnali bevezetését. Mind az igazgatóságnak, mind pedig a minisztériumnak átadott előterjesztéshez mellékeltek Bránkó verseinek egy-egy példányát, melyben az „Út” című költeményt mint feltétlenül elolvasandót jelölték meg, minthogy ebből a versből világosan kilátszik, hogy áll a dolog, és az is, hogy ellenségei a népnek mindazok, akik ezt a reformot elvetik.

Ezt a liceumi lázadást a kormányzók köreiben állam- és fejedelemellenesnek nyilvánították. Erről a kérdéstről, személyesen Alekszandar, a kenéz, hosszan tárgyalt az igazság- és közoktatásügyi miniszterrel és Belgrád rendőrfőnökével. Mint az egész reakciós Belgrád, ők is kimondották, hogy ez a lázadás az uralkodócsalád és a nép ellen irányul. Vuk eladta magát, áruló és Obrénovics-párti. Radicsevics Bránkó pedig Mihájló kenéz kéme, fizetett ügynöke.

Néhány tekintélyes ember a kormányzószékből nem tudott megegyezni azzal, hogy ez az akció lázadás volt, és hogy emiatt szigorú intézkedéseket kell tenni. Ezek hajlamosak voltak az egész dolgot egyszerűen diákos kihágásként felfogni, mint annyi mást, amit a liceum diákjai követtek el. Maga Knicsanin tábornok is, aki Ausztriában az önkéntesek hadtestét vezényelte, azon a véleményen volt, hogy jobb ezeket a fiatalembereket besorozni a negyvennyolcas önkéntesek közé, mint becsukni. Néhány heti huzavona után azonban a kenéz álláspontja győzött. És tegnap este óta a rendőrség minden liceumi diákot elfog, még ha legkevésbé is ismert.

— Így áll a helyzet, Bránkó testvér, a veszély most nem csak minket, de téged is fenyeget. Ezért maradj itt mindaddig, míg a dolog el nem simul. A

1) Régi betű.

2) Szerbül: „popečiteljstvo prosvješćenija pri praviteljstvu”.

világ minden kincséért se mutatkozz! Nem kint, még az ablakban sem. Majd meglátjuk, hogy végződik mindez.

Bránkó elgondolkozott. Ő nem úgy jött Belgrádba mint Mihájló kenéz ügynöke, hanem azért jött, hogy a főiskolások előtt ismertesse a vajdasági helyzetet. Ezenkívül, Bránkó már alig várta, hogy Belgrádot lássa, nem mint tiltott gyümölcsöt, a zimonyi partról, hanem hogy megcsokolja megszentelt földjét, hogy szemeivel megsímogassa. Most azonban a dolgok, szemmeláthatóan, rosszra fordultak. Még mielőtt valójában látta volna, Belgrád bosszút esküdött ellene és számúzi...

Bránkó már jóideje magárahagyottan üldögélt, amikor valaki kopogott az ajtón. Gondolataiból fölrezenve, fölugrott, de azonnal eszébe ötlöttek Milován szavai, aki azt mondta, hogy valaki a házból délben majd behozza az ebédet. Ki lesz az, arra most nem emlékezett, de amikor az ajtóban egy fiatal lányt pillantott meg, tálcával a kezében, már eszébe jutott, mit mondott Milován: hogy ez az ő rokona, Milena, a gazdasszony lesz.

Miléna lesütött szemekkel bejött, mélyen meghajolt Bránkó előtt, és szemét a földre szegezve, eltakarta tekintetét. Bránkó kedvtelve nézte e gyönyörű teremtés karcsú termetét, fekete haját, mely súlyos fonatokban hullott alá erős, fiatal vállai mentén.

— Miléna, húgocskám, te vagy az? Milován szólt rólad. Te meg nem jössz. Jaj, húgocskám, kedves, csak tudnád, hogy Bránkó mennyire szomjazik.

Egyszerre vidám és beszédes lett. Szájából, a sötét legénytoll alól, szép, színes szavak törtek elő, amelyek időnként még verssorokra is emlékeztettek.

Miléna sehogysem akart megszólalni. A fejét sem akarta fölemelni. Bránkó könyörgött, az istenre kérte, fenyegetődözött, hogy egy falatot sem ízlel meg, míg a „szép tündér” rá nem tekint. A lány meg, mintegy lázban égve, csak pirult, de végül is rászánta magát, hogy a vendégre nézzen: az erős, fedetlen nyakon gyönyörű szabású férfifej ült, széles homlokkal. Sűrű, sötét haj borult erre a homlokra, haját hátrafésülte, de hosszú volt, hát a válláig ért. Időnként meg-megrázta ezt a buja hajtömeget, mint az oroszlán a sörényét. A homlok alatt a szemei valami különös ragyogással fénylettek. Miléna eddig még sohasem nézett férfiszemekbe nyíltan és merészen, de ilyen szemeket elképzelni sem tudott. Sötét szempillái alatt fürge szembogarának szürkészöld fénye csillogott. Teli ajkával, nagy fehér fogainak gyöngysorával kissé aránytalan szájában szelíden mosolygott a lányra. Fejét, talán szépségének tudatában, hátravetette, úgy hordta. Szeme mindig a magasba tekintett. Nyugodtan beszélt, majdnem halkán, mégis, minden szava, olvasztott ércként ömlött el a lány szívére.

— Ön, uram, Milován barátja...

— Miért mondanád így, húgom? Amikor én téged Milénának szólítalak, akkor...

— Nevelőatyám és anyám arra tanított, hogy így szólítsam vendégeinket és az idegeneket, — mondta a lány csendes szóval, higgadtan.

Bránkó arról beszélt, hogy ez milyen csúnya; hogy neki is Bránkónak kell őt szólítani, annak ellenére is, hogy semmi többet nem tud róla, mint csak

azt, hogy Milovánnal együtt jött be a mellékbejáraton, és azt, hogy míg Milován vissza nem jön, gondoskodnia kell róla és kiszolgáltatnia.

— Milován azt mondta, hogy egész nap nem evett, és meghagyta, hogy minél gyorsabban készítsék valami ennivalót. Én hoztam önnek csirkelevest. Sietségemben nem tudtam más valamit készíteni. Ön megbocsát, uram.

Bránkót ez szórakoztatta és kedves volt számára az a tudat, hogy a lánynak fogalma sincs arról, hogy ő kicsoda, és hogy a lányt már a külseje is szemmel láthatóan megzavarta. Nekilátott hát a levesnek, mert ahogy megkínálták, a lányban való gyönyörködése mellett, erősen megéhezett, és boldog volt, hogy a lány erre emlékeztette. Az étel most az ő kezéből jobb volt és ízletesebb, mint a világ legjobb és legízletesebb étele.

— Felolvassam neked a dalaimat? Akarod?

— A dalokat nem olvassák, hanem énekelik — felelte a lány meggyőződéssel a hangjában.

Bránkó fölnevetett:

— De nekem olyan dalaim vannak, amiket olvasni kell. Akarod hallani őket? — Az utazóládából elővette füzetét és belelapozott.

A szobát betöltötték meleg szavai:

Ó, ti esték, várakozás méze,
Éjszakák ti, ragyogó napjaim,
Ó, ti napok, páros nappal égve,
Hol vagytok most, merre van a kincsem?
Sírja a fű, fülemüle zengje:
Kincsem a föld eltakarja tőle!
Istenem, ó, én kérlek esengve,
Mennyköved, hogy verje által szívem!
Sírnak verme rejti most...

— Nem, ne beszéljen így. Mért beszél ilyen szomorúan, Ön legalább vidám ember!

Bránkó fölsóhajtott, majd elmosolyodott.

— Én magam sem tudom, húgocskám, mért panaszkodik annyit a szívem...
— És ismételten kérte, üljön le mellé és nézzen egyenesen a szemébe, hogy örök időkre emlékezetébe vésse ezeket a lányszemeket, amikhez hasonlókat még sehol sem látott.

A lány elszégyelte magát, nem akart közeledni, hanem kifutott a szobából.

Bránkó és Miléna lassan mégis összebarátkoztak. Bránkó mesélt neki Kárlócáról, Bécsről és a felkelésről Bácskában és Bánátban. Ennek ellenében a lány is beleegyezett, hogy beszéljen Bránkónak élete folyásáról ebben a házában, idegen embereknél, akik bár szülei helyett szülei, mégsem tudják megérteni, milyen nehéz az embernek, ha sehol senkije a világon. Dicsérte Milovánt, és melegen, sok-sok érzéssel a hangjában, Bátyónak nevezte.

Amikor az utcáról, a főbejárat felől zörgetés hallatszott, akkor már alkonyodott. A nap még lemenőben volt, de ott valahol a Kalemegdánon túl a házak mögött, a szerémségi oldalon. Miléna könnyedén felemelkedett és a bátyó kedvelt nevével az ajkán, az ablakhoz ment. Az utcai kapunál azonban,

Milován helyett, egy furcsa, ismeretlen ember állt. Amikor észrevette a lányt, kezével fontoskodva intett, fejével pedig jelezte, hogy nyissák ki az ajtót.

Bránkó is az ablakhoz lépett, amikor látta, hogy a lány arca mint változik és egész lénye ijedséget árul el. Egy kis emberkét látott, polgári ruhában, mely szemmeláthatóan, nem rá volt szabva. Kezében vastag somfabotot tartott, fején pedig kis keménykalap billegett. Amint Bránkót az ablak mögött megpillantotta, botjával fenyegetően intett. Majd ismét a kapura mutatva, követelte, hogy nyissák ki.

Bránkó és Miléna összenéztek.

— Ez a rendőrség embere. Ismerem én ezeket a dögöket. No, ma én is a dutyiban alszom — tréfálkozott mégis Bránkó.

Miléna megijedt, de csakhamar összeszedte magát. Előbb csodálkozott, hogy Bránkó milyen nyugodtan mondja mindezt. Mikor Bránkó közölte vele, hogy nem fél, mert semmi rosszat nem cselekedett, megnyugodott. Bránkó kérésére Miléna elment és kizárta a kaput.

Az emberke berohant, mint az eszeveszett és Bránkót állandóan szemmel tartva, szerteszaglászott a házban. Látva, hogy a többi szobában nincs senki, megállt Bránkó előtt és megpederve vékony, erélytelen bajuszát, sarkait gálánosan összeütötte. Megemelve kalapját, mélyen meghajolt.

— Raticsevics úr? A Szerp kenészség kormányának határozata értelmében, Belgrád területéről ezennel kitiltatik. Azonnal végrehajtandó és ez ellen nincs apelláta. Tessék, itt van írásbafoglalva is. — És nagy, Bránkónak anynyira ellenszenves, ószláv betűkkel, kemény és lágy „jer”-ekkel, meg a többi, a régi helyesírásban otthonos „fúrókkal” teleírt papírost dugott az orra alá. Annak fejébe szökkent a vér, kitépte a kis ember kezéből és bele sem pillantva, ezer darabra szaggatta. No, de az emberke, bizony nem jött zavarba.

— Én a parancsot végrehajtani méltóztattam. Kérem, méltóztassék követni. A tilalom azonnal érvénybe lép.

— Szóval, nem megyünk az áristomba. A kenéz páholyába. Hanem botom a batyumba, magam a csónakba — fuldokolta Bránkó elkeseredett kacagással.

— Éles elmére valló megjegyzéseit méltóztassék megtartani magának. A kenézi méltóságot ne szennyezze be szájával. Mert érheti még nagyobb baj is...

— Jó, de hogy lehet engem kitoloncolni, mikor maga még azt sem tudja, én vagyok-e Radicsevics Bránkó.

— A kormányzék előtt igen jól ismert az a tény, hogy Radicsevics Aleksza úr éppen így fest, mint méltóságod. Tessék követni, nehogy brachiumot legyek kénytelen igénybevenni.

Bránkó nevetett, így hát Miléna is megnyugodott. Úgy tűnt neki, hogy Bránkó nem szenved és talán mindez nem is olyan rettenetes. Csak amikor Bránkó izgatottan közelebb lépett, érezte meg ennek a búcsúvételnek a különlegességét, és azt, hogy a fiatal, szép ember a veszély útjára lépett.

— Üdvözöld Milóvánt és a többieket. Miléna, kedves húgom! — mondta megindultan és elengedte a kezét ennek a kedves lénynek, akit utoljára látott.

— Jánkovics úrnak üdvözetem és a viszontlátásra — kiáltotta az emberke és ostobán elnevette magát.

Amikor a rendőr kikísérte Bránkót, az első hárs mögül egyenruhás pandúr szegődött a nyomukba, a sarkon túl pedig tisztés távolból, fölfegyverzett gárdista követte őket. Az emberke szorosán Bránkó oldalán haladt és mindenfélét összefecsegett. Bránkó nem is hallgatta. A belgrádi utcákat nézegette, amiket eddig még sohasem látott. Szerette volna megkérdezni, melyiket hogy hívják, és hogy merre vannak Belgrád történelmi nevezetességei. Az a sejtélem ébredt benne, hogy utoljára látja Belgrádot. Kísérőjét azonban nem kérdezhetette, az egész biztosan nem tud neki feleletet adni. Amellett túlságosan ellenszenves volt.

Amikor leérték a Szávára, Bránkót beültették egy katonai csónakba, az emberke meghajtotta magát és udvariasan kalapot emelt a „Raticsevics úrnak”. A csónakot fegyveres pandúr hajtotta, aki valamilyen papírokat vett át és szóltanul nekieredt az örvénynek. Egész idő alatt hallgatott és merev tekintettel csak a vizet bámulva, evezett. A csónakot a zimonyi kikötő felé irányította.

Bránkó megfordult. Belátta, hogy nincs segítség. A legszegyenteljesebb módon kidobták Belgrádból. Barátai még csak nem is tudják, mi történt vele.

— Haj, te áldott föld, ki talpnyalókat és szolgálakat szülsz — sóhajtott a félhangosan, Belgrád tetőrengetege és a Kalemegdán bástyái felé mégegyszer visszafordulva. Szavaira a pandúr fölpillantott, majd gyorsan leszegte a fejét. Neki nem volt szabad szót váltania a száműzötttel, amíg azt a zimonyi határőrségnek a kenézi minisztériumtól kiadott útlevéllel együtt át nem adja.

Bránkó szavakat keresgélt magában, hogy vessé kovácsolja. Nem vigyázott, hogy verse durva, bárdolatlan, talán nem is szép, csak egy vágya volt: szívének egész fájalmát kiönteni.

Bástyáit Belgrádnak, csókkal simogatta,
Majd leszállt a nap, könnyeit hullatva.
A Duna hátán, csónak siklik éppen,
Egy árva legény ül a közepében.
Szíve szakadva, hátra-hátra fordul,
Ahonnan, ime, kiverték őt orvul,
Szemében könnyes szomorúság csillan,
Hallgat, csak hallgat, bánata se illan,
Mondhatlan bánat vert szívében fészket...

Aztán fölrezzent gondolataiból. Megrázta fejét, haja szertehullott. Az „Ut”-at idézte, majdnem hangosan.

A csónak közben megérkezett a zimonyi oldalra. A pandúr, kezét a sapkája széléhez emelve, lesütött szemmel, bocsánatkérően mondta:

— Megbocsásson, a kötelesség!...

Bránkó, ügyet sem vetve rá, odalépett a várnáz előtt álldogáló ellenőr-höz és szólt félreérthetetlenül:

— Radicsevics Bránkó vagyok, szerb költő. Belgrádban letartóztatott és átadott ide. Kérem dugjon áristomba a nép bizottsága Zimonyban is. Ha már a kenézi Belgrád letartóztatott, megteheti ezt a népi forradalmi Zimony is...

(Kéziratból fordította: b. j.)

BOGDÁN CSIPLICS

GALAMB JÁNOS:

Őszi alkonyatban

Csendet sző az árnyék,
árnyék puha fátylat,
mindkettő szívemre
bársonypuha vágyat.

Csukott pillám mögött
mesevilág éled,
s hajnalig fürdenek
véremlenben a fények.

Künn az ősz sóhajtoz,
levél hull a fákról,
esőt ringat a szél —
táncos nyarat gyászol.

Csak mellemlenben zsendül,
ünnepel az élet —
és rügyez szent fája
tavaszi reménynek.

(1950 október 7.)

GALAMB JÁNOS:

Anyámra emlékezem

Az anyám, szegény, tébolyba szédült:
nyútt volt a sorsa, akár az enyém...
Szívemben, az élet gyémánthegyén,
emléke él csak, a holtta szépült.

Vén sírkeresztjét sohasem láttam:
messzi temető óvja rég álmát...
Ilyenkor, télidőben csak kányák
ülnek behorpadt hantjára bátran.

Lelkem tükréről bú már lemossa
kreól-arcát és ezernyi sebét,
szeme sugarát, nyílt ajkát, setét
haját, melynek másutt nincsen nyoma...

Egy-két szava fülemben cseng mégis,
belém simul kedvesem szávéval,
s szómmal egyre magasabbra szárnyal,
hogy megcsodálja a kéklő ég is.

Halk estéken feltámasztom néha:
elnézem hosszan törekeny testét, —
panaszodom is: hitem lenyesték
s immár csak egy asszony létem célja.

Ilyenkor rámnéz barna szemével,
mintha biztatna: viaskodj tovább,
építsd szépségek új, igaz honát
dallal, hittel, csókkal és reménnyel...

Réghalott anyám, köszönöm neked,
hogy vigasztalsz, ha szívemre hágnak, —
beteg szív ez, öklözik a vágyak,
ám meggyógyítja emlék, s szeretet.

(1951 február 1.)

DISPUTA

A Z O L V A S Ó J O G Á N

Amíg a levelezés Farkas Nándor és Olajos Mihály között folyt, nem találhattunk benne semmi rosszat vagy éppen sértőt, mert ha nem is egyeztünk az egyik vagy a másik elvtársunk érvelésével, vagy ha volt is megjegyzésünk érvelésük technikájára vonatkozólag, vitájuk nem sértette emberi méltóságunkat.

Most, hogy Varga László is „megírta levelét” és a Híd szerkesztősége most sem volt túlságosan rátarti, amennyiben leköszölte a levelet, hisszük, hogy az átlagolvasó nem tudja leküzdeni a megbotránkozás és sértődöttség érzését.

A Híd szerkesztőbizottságát ezúttal talán az a szempont vezette, hogy nem szabad a még csak rügyező disputát megnyesni, még akkor sem, ha olyan kéziratról van szó, amilyent a Híd nem fog közölni, ha majd a hajtás kiterébélyesedik. Nehéz tehát pálcát törni a szerkesztőség eljárása felett.

Farkas Nándor a 7 Napban közölt cikkében világosan kifejtette nézeteit, amely röviden talán így fogalmazható meg:

A negyvennyolcas magyar forradalom burzsoá-demokratikus forradalom volt, azaz a köznemesség harca a főúri osztály ellen.

A modern proletariátusnak nincs mit adóznia a burzsoá demokratikus forradalmak emlékének.

A jugoszláviai magyar dolgozóknak nem szabad (nem a hatóságok miatt) megemlékezniök az 1848-as forradalomról vagy megünnepelniök azt, annál is inkább, mert a forradalom hivatalos vezetősége súlyos hibákat követett el, különösen a nemzetiségekkel szemben.

A továbbiakban Farkas elhallgatja negyvennyolc szabadságharcos jellegét és kizárólag forradalomnak minősíti és pedig olyan forradalomnak, amelynek célkitűzései ma már, különösen Jugoszláviában, nem időszerűek. Aki tehát a negyvennyolcas forradalom hagyományait ápolja, az okvetlen a sovinizmus és a nemzeti elzárkózás útjára lép, a népek egységét bontja.

Olajos nem egyezik Farkas nézeteivel. Ezeket állítja:

A magyar negyvennyolc nemcsak forradalom volt, hanem szabadságharc is, mint ahogy az 1941—1945-ös jugoszláviai népfelszabadító háború sem csak nemzeti szabadságharc volt, hanem szocialista, proletárforradalom is. Polgári demokratikus forradalom volt 1848, mert a feudalizmust alapjaiban ingatta meg és mert jakobinus elemek (Petőfi, Táncsics, a márciusi ifjúság, Pest népe stb.) kimagasló szerepet játszottak benne, ha befolyásuk nem is eléggé érvényesült; ugyanakkor azonban nemzeti szabadságharc is volt, mert a forradalmi mozgásba hozott magyar tömegek *idegen betolakodók*: osztrák, orosz, horvát seregek ellen harcoltak és védelmezték a forradalmat és honukat. Ha

Horthyék el akarták hallgatni negyvennyolc forradalmi jellegét, osztályharcos tartalmát és csak nemzeti szabadságharcról beszéltek, az még nem jelenti azt, hogy most a marxistáknak az ellenkező végletbe kell esniök és — ellentétben a történelmi valósággal — csak az osztályharcot kell tudomásul venniök. — Nemzeti romantika nélkül nincs nemzeti szabadságharc és a nemzeti romantika pozitív, forradalmi mozgósító szerepet játszik az ilyen harcban. Nem lehet tehát a nemzeti romantikát már eleve reakciós felépítménynek nevezni.

Negyvennyolc tehát kimagasló helyet foglal el a magyar nép haladó, forradalmi hagyományaiban és ahol a magyar tömegek lelkében még él ilyen hagyomány, ott nem kell elnyomni, hanem odahatni, hogy minél jobban megtisztuljon a horthysta és a még régebbi hamisításoktól és tiszta forradalmi, plebejus tartalmával növelje a magyar dolgozók harcoss és alkotó lendületét és önbizalmát az új szocialista társadalom építésében itt, a szocialista Jugoszláviában, a testvérnépekkel karöltve és szoros egységben velük.

Olajos a továbbiakban hangsúlyozza, hogy ahol a negyvennyolcas hagyomány már nem él, ahol nincs érdeklődés negyvennyolc iránt, ott nem is szükséges élesztgetni, mert nem arról van szó, hogy március 15-ből pirosbetűs ünnepet csináljunk. Ilyen ünnepeink a köztársaság napja, május elseje és a szerbiai felkelés napja — július 7. Ezek azok az ünnepek, amelyeknek minél nagyobb szabású megünneplését szorgalmaznunk kell. Negyvennyolc, a tizenkilences kommün, a vajdasági szocialista munkásmozgalom pozitív tradíciói azonban szintén hozzájárulhatnak a forradalmi, *ma* tehát *szocialista* öntudat és lendület fokozásához.

Ennyit, sem többet, sem kevesebbet nem állítanak Farkas N. és Olajos M. 1848 mai méltatásának kérdéséről a vajdasági politikai gyakorlat szempontjából.

Az olvasó ugyan kissé furcsának találja azt a kitétel például, ahol Farkas N. azt állítja, hogy aki az 1848-as megemlékezést szorgalmazza, az evvel politikai tőkét akar kovácsolni magának, vagy pedig horthysta, nemzetieskedő sovén hátsó szándékok vezérlik. Van ebben egy kis megbélyegző hangneme is, egy kicsi abból az ellentmondást nem tűrő beállítottságból, hogy „megengedem, hogy vitába szállj velem, de előre tudom, ki vagy...!” Farkas eljárása mégsem megbotránkoztató, mert ez nála stílus kérdése. Ő ugyanis előbb nyíltan kiállt téziseivel, azok legnagyobb részét világosak (tekintet nélkül arra, hogy a tudomány tisztító tüzeben megállják-e helyüket) és határozottak, nem személyeskedők, hanem elvi álláspontot tükröznek. És ha Farkas, miután lezögezte nézeteit, ifjúi hévvel nekiront minden esetleges ellenérvelőnek, akkor az nála nyilván temperamentum kérdése, annál is inkább, mert értesülésünk szerint cikkét ő csak nevével írta alá, míg funkciójának megjelölése a 7 Nap szerkesztőjének túlbuzgalmából került oda, na meg annál is inkább, mert Farkas különös súlyt helyezett a vita folytatására (s ki tudja, talán azért is túlozta el a dolgokat, hogy minél élénkebb reagálást váltson ki).

Farkas cikkét valóban feszült érdeklődéssel olvasta mindenki és azonnal érezte, hogy erre reagálni kell, hogy erre lesz válasz és alig várta a választ.

Erkölcsei szempontból Olajosnak sem lehet semmit a szemére vetni. Azt például semmiesetre sem, hogy észrevételeit levél formájában írta és ezzel elfogadhatóbb keretet adott itt-ott leckéztető stílusának, néha odáig kavatva el magát, hogy Farkasnak sajtóhiba, de inkább felületesség folytán értelmetlen mondataiba értelmet magyaráz. (Lásd, az igazság véka alá rejtéséről szóló mondatot.)

Ezek azonban mind olyan velejárái egy vitairatnak, amelyek nem okvetlen vonják kétségbe a szerző lojalitását. Utóvégre nem is lehet a mondanivalókat sablonokba kényszeríteni, nem lehet normákat szabni, hogy ez így mondandó el, az pedig úgy. Inkább a szertelenség, mint az olyan gondolatfogyasztó publicisztika, ami például a szovjet- és csatlóssajtó hasábjait kitölti!

Talán ott van a különbség az elfogadható és az elfogadhatatlan írás között, hogy a szerzőnek van-e mondanivalója vagy nincs. Ha a szerzőnek csak *szándékai* vannak (például, hogy sértegessen, provokáljon, rágalmazzon, gánccsokodjon, kompromittálja a szó szabad használatát, pöffeszkedjen, hivalkodjon, tudálékoskodjon, behízelegje magát valakinek), de mondanivalója, véleménye, meggyőződése nincs, — akkor nem tarthat igényt arra, hogy meghallgassák, tehát, hogy kinyomtassák írását és a türelmes olvasó kezébe adják. Farkasnak és Olajosnak *volt* mondanivalója.

Varga László cikkében a sértő, a Híd-olvasót sértő legelőször is az, hogy szemmel láthatóan el sem olvasta Olajos, illetve Farkas cikkét, vagy ha esetleg el is olvasta, akkor csak futtában, nem pedig úgy, ahogy illik, ha az ember hozzá akar szólni. Nem boncolgatta, tanulmányozta tüzetesen a bírálendő szövegeket, főleg nem a Farkasét, nem készített jegyzeteket, amelyekben tételekre bontotta volna és egymással összevetette volna a két szöveget és később tételről-tételre megdöntötte volna a „ellenfél” állításait és nézeteit. Már pedig komoly és elvszerű vitának, még élőszóban is, de különösen írásban, ez a technikája.

Farkas cikke után, amelyben kategórikusan állást foglal egy bizonyos nézet mellett (ha itt-ott, néhány odavetett jelszóban ki is siklik alaptéziséből) és Olajos levele után, amelyben szintén világosan és még egy félművelt ember számára is érthetően kifejtette saját nézeteit, Varga László cikkében elolvassuk az első, a második, a harmadik oldalt és a negyedik felét és akkor még mindig nem világos előttünk, hogy tulajdonképpen *vitázik-e, kivel* vitázik, milyen *tételek* ellen vitázik és miről akar bennünket meggyőzni.

Vegyük csak sorjába Varga László „tételeit”.

Bevezetőül V. L. megállapítja, hogy az 1848-as események kiértékelésére történt felhívás tárgyaltalan, miután ezek az események már fel vannak mérve nemcsak európai viszonylatban... stb. Hogyan juthatott V. L. erre a megállapításra, amikor még féléve sincs, hogy megjelent Vásza Bogdanov cikke a zágrábi Republika január-februári kettős számában, amelyben homlokegyenest ellenkéző értékelést ad negyvennyolcra, mint Rade Perovics, a Szerb Tudományos Akadémia munkatársa, s jórészt más értékelést mint Engels, vagy mondjuk Zihert; vagy amikor a vajdasági magyar berkekben is van, aki felrója, az „elvtársaknak, hogy azonnal Engelst idézik, ha negyvennyolcra van szó”; és végül amikor még teljes erővel folyik a kutatómunka negyvennyolcra vonatkozóan (például a Szerb Tudományos Akadémiában), úgy hogy nem lehet tudni, kinek van igaza negyvennyolc történelmi kiértékelésében, Engelsnek-e, vagy a posztglosszátoroknak; nagy merészség kell tehát hozzá Bogdanovot vagy Farkast vagy mást, különvéleményeik miatt „kispolgári tévelygőknek” bélyegezni.

Később V. L. rátér, pontosabban: belecsimpaszkodik Olajos sorrendjébe és alig tud megválni ettől a kérdéstől. Olajos cikkének elejére tette az ünneplés kérdését — ergo, világos, hogy milyen hátsó szándékkal indul neki a fejte-

getésnek: ünnepelni, persze hogy ünnepelni! Ha szemügyre vesszük Farkas cikkét (amit V. L. elmulasztott megtenni), mindjárt látjuk, hogy a V. L. által bírált sorrend — először is Farkas sorrendje és természetes, hogy a Farkas cikkét elemező Olajos ugyanezt a sorrendet követi. Ez a sorrend végeredményben helyénvaló is lehet Farkas szempontjából, aki alapján a megemlékezés kérdését vitatja és Olajos szempontjából, aki Farkassal vitázik és V. L. szempontjából is, aki a cikke végén helyesen állapítja meg, hogy az, ami körül a vita folyik, politikai kérdés, nem pedig csak a történészek akadémikus problémája. Na már most, ha a közéletünk gyakorlatában közvetlenül utunkba akadást kérdést első helyre tesszük, avval még igazán nem prejudikáltuk fejtegetésünket (ezt bizonyítja az a tény is, hogy azonos sorrend ellenére, Farkas és Olajos nem jutott azonos álláspontra!), de különben is ki tilthatja meg az írónak, hogy már tanulmánya elején feltüntesse a tézist, amit bizonyítani akar. (Ezzel nem akarom Olajosnak tulajdonítani, hogy ő az ünneplés mellett szállt síkra, hiszen elolvastam levelét és most is itt fekszik előttem.)

Mondókájának sokszor összefüggéstelen csigolyáit V. L. közhelyekkel, néha pedig közhalandzsákkal ragasztgatja össze. Ilyeneket mond: „Nem lenne semmi értelme sem most nagyképűsködni (!) és valamilyen visszavonhatatlan megállapításokra hivatkozni, de ma még (és amíg történelmi igazságot keresünk, addig mindig) a történelmi tanulmányoknak is megvannak az elemi, dialektikus, logikus következményei”. Majd később, valamely keze ügyébe került bölcsészeti folyóirat legutóbbi számából kiragadva és azon frissen közölve velünk, kinyilatkoztatja, hogy „minden fogalom, ítélet vagy következtetés alapjaiban az egyetemes, részleges és különös kölcsönös dialektikus kapcsolatát kell feltárni”. Ezután V. L. úgy tesz (de ezt sem túlnagy ambícióval) mintha az elmondott dialektika az ott következő szövegre vonatkozna. A baj csupán az, hogy az egyszerű földönjáró ember nem tudja felérni ésszel az összefüggést és hogy „hova szeretne kilyukadni a szónok” ezen okos szentenciájával.

Azután, ex cathedra, megállapítja, hogy sem Farkasnak, sem Olajosnak nincs joga feltenni a kérdést, hogy 1848 szabadságharc volt-e vagy forradalom, és pedig azért nincs joga, mert „ennyire leegyszerűsíteni a kérdést nem lehet”. Az ilyen logikai futamok előtt úgy áll az ember, mint a józan polgár egy neoprimitív festmény előtt — megalázva, megszegyenülve, hiszen komoly arccal meginvitálták és elébetártak valamit, amit nem ért meg, pedig az állítólag kifejez valamit.

Tehát „nem lehet” feltenni a kérdést, hogy negyvennyolc szabadságharc volt-e vagy forradalom. Talán azért (bocsánat, ha valamit tévesen belemagyarázok V. L. fejtegetéseibe), mert a mozgalom e két oldala egymástól elválaszthatatlan? Ez esetben viszont nem tudom kivel vitatkozik, mert Olajos ugyanezt állítja (azaz: „1848/49 szabadságharc is volt, meg forradalom is és nem csak egyik vagy csak másik”), már pedig V. L. egyes „téziseiből”, vagy inkább gorombaságaiból, arra lehet következtetni, hogy leginkább Olajossal szeretne vitázni. Ez ellen szól ugyan, hogy néhány igen illusztratív „a hősiesség, az önfeláldozás, a hazaszeretet megnyilvánulásának gyönyörű példái” fűzi Olajos téziseihez. Olajosnak segítségére siet annak bizonyításában (Farkassal szemben) hogy 1848 szabadságharc is volt s közben úgy csinál, mintha haragudna Olajosra — vagy talán haragszik is?

Gyönyörű példája a kotrapontos dialektikának: akivel egyezem, annak nem adok igazat!

Most pedig ilyen exhibíció következik.

Miután V. L. néhány pótlólag felsorolt példával alátámasztotta Olajos szabadságharc-tételét, szemére veti Olajosnak, hogy nem járt el marxista módon, mert elmulasztotta felsorakoztatni a V. L. által felsorolt példákat és így megcsonkította a történelmi valóságot. Ilyen alapon Varga is megcsonkította a tényállást (pedig néhány frázisából az tűnik ki, hogy igényt tart a marxista jelzőre), mert én is fel tudnék hozni néhány olyan mozzanatot a szabadságharcból, ami a magyarok hősiességét vagy harcuk fogyatékoságait illusztrálja, de amit Varga nem mondott el. Igaz, hogy egyúttal én is „csonkítanék”, mert a szomszédom is tud még két szemléltető példát, de a szomszédom szomszédja szintén és így ad infinitum.

A következő félpoldalon V. L. bemutatja az osztályerők viszonyát, amit a konzervatív erők túlsúlya jellemez mindvégig. Az igazán forradalmi tényezők, a baloldal nehezen vagy sehogy sem tudja érvényesíteni befolyását, ami a nemzeti egységet lazítja, a parasztságot eltaszítja a forradalomtól stb.

Varga nem von le végső következtetéseket a felsorolt — és itt senki által nem vitatott — történelmi tényekből. Ujból találgatni kell, mit akar mondani. Talán azt, hogy a magyar forradalomban a reakciós erőknek olyan kimagasló volt a szerepük, és oly nagy a súlyuk, vagy pedig az igazi forradalmi törekvések olyannyira nem tudtak érvényesülni, hogy negyvennyolc nem is teremthetett forradalmi hagyományt, aminek ma értéke volna. Ilyen felfogás szerint az elfojtott forradalmi mozgalomnak nincs haladó hagyatékuk. A párizsi kommünt leverték; az 1919-es magyar proletárdiktatúrát megdöntötték belső fogyatékoságai és az antant; a spanyol nép szabadságharcát kudarcba fullasztotta Moszkva ármánykodása és a fasiszta tengely katonai ereje; az oroszországi októberi szocialista forradalmat elsorvasztotta Sztálin és a bürokrácia ellenforradalma (ami, természetesen, nem gátolta Gyilasz elvtársat, hogy a VI. kongresszuson lelkes szavakban méltassa az orosz proletariátus hősiességét és tetteit a Lenin-vezette forradalomban és hogy a jugoszláviai kommunistákban a lenini zászló méltó továbbhordozóit lássa). A felsorolt forradalmak, ha nem is diadalmaskodott bennük, vagy nem véglegesen diadalmaskodott bennük a következetes forradalmiság, ha el is buktak, vajjon nem gyarapították-e a népek, a munkásosztály forradalmi fegyvertárát? Heine és költészete akkor is nagy marad és a forradalom örök tűzfészke Németországban, ha a negyvennyolcas forradalom Berlinben nem is az ő eszméinek jegyében játszódott le. Helyezheti Varga László Petőfit „oda, ahol a helye” — Petőfi és költészete zászló marad a tömegek kezében és nem kerül múzeumba — ahova ragasztott szakállú dialektika-mesterünk szeretné elraktározni —, mindaddig, amíg a dolgozó tömegeknek lesznek (a csatatéren, a barrikádokon, a munkástanácsban és a kialakuló kommunákban) forradalmi, új életet építő harcok feladatai.

Eddig a harc a szélmalommal, amelyben Olajos a főmolnár. Ide most egy kis morális intermezzo dukál.

Olajos tehát a főmolnár, de ki a tulajdonos? Ebben a kérdésben Varga László letér a kontrapunktos dialektika porondjáról, fogait vicsoritja és rágalmaz. Ilyeneket mond: Ezért nem juthatott más megállapításra egy ilyen meghatározott érdekeknek (kiemelte Sz. A.) alárendelt fejtegetés sem”. Másutt Révai-tendenciákat gyanúsít bele a vitatárs jellemébe. — Olajos tehát nem igazát, meggyőződését akarta érvekké alátámasztani, nem az általa vélt igazságokat akarta feltárni, hanem fejtegetésével meghatározott érdekek szolgálatába szegődött, fölötte valamilyen „tulajdonos” áll. Az olvasó most csak azt szeretné tudni,

hogy vitatkozunk-e vagy pedig denúciálunk és rágalmazunk? Az olvasót a kérdés fennén érdekli, mert csak az első esetben hajlandó „részt venni”, különben pedig félreáll és csalódottan legyint egyet.

A szélmalomharc itt tehát befejeződik és Varga rátér az elvi kérdésre.

A kérdés most már nem „lokális”, magyar jellegű. (Erre már Olajos is utalt, de nem sikerült kicsikarnia Varga László reagálását.) A kérdés általános érdemű, világ- és országos viszonylatban egyaránt. Olajos megemlítette a francia forradalom emlékét, én igyekszem jugoszláv keretekben maradni, nemcsak azért, mert így a dolgok közelebb állnak hozzánk, hanem azért is, mert itt már megnyilvánult, tehát kialakult a mi politikai vezetőségünknek egy bizonyos nézete, amely politikai életünkben gyakorlati igazolást is nyert.

Távol áll tőlem a gondolat, hogy a jugoszláv vezetőség nézete azért volna helyes, mert hát vezetőség, vagy azért, mert Olajos is hasonló nézeten van és ő igen szépen tudja magát kifejezni; azt sem állítom, hogy Farkas, illetve Varga azért van helytelen nézeten, mert álláspontjuk ellenkezik a vezetőség nézetével és mert ők nehezebben tudják magukat kifejezni. Nem. Az igazság csak meggyőző, tehát tárgyilagos érvekből táplálkozik és előbb vagy utóbb megtalálja a világos kifejezés módját. Nem mindig a szép szó az igazi szó, tehát Olajosnak sem biztos az ügye s az ellenkező véleményen levőknek nem szabad csüggedniök.

Az első nézet:

Az a társadalmi osztály, amely a történelem egy szakaszán át a haladás hordozója, kizárólagos örököse mindazoknak a progresszív hagyományoknak, amelyeket haladó törekvések és mozgalmak teremtettek meg a múltban. Amikor egy osztály vagy az általa vezetett nép világviszonylatban is élenjár a történelmi fejlődés szempontjából, akkor nemcsak a nemzeti hagyományok hordozója, hanem az egész emberiség forradalmi vívmányainak is örököse. Vonatkozik ez például a feltörő polgárságra, de még inkább a proletariátusra, amelynek kebelében nem tenyészik új, antagonisztikus osztály csírája és így mentes az olyan belső ellentmondásoktól, amelyek a polgárságot már a kezdet kezdetén gátolták haladó hivatásának következetes gyakorlásában.

Ha az elmondottak vonatkoznak a proletariátusra általában, akkor Jugoszlávia dolgozóira különösen vonatkoznak, mert ők élenjárnak az emberi és nemzeti szabadságjogokért folyó harcban, a szocializmus és mindazon elvek és eszmények megvalósításában, amelyekért az antik világ és a polgári megújhódás legjobbjai egyaránt sikraszálltak.

(Akadályokat gördíteni a proletariátus e jogának érvényesítése elé ke-rekkötő cselekedet. Csak aki a valóságtól elrugaskodott, az vonhatja kétségbe az elnyomatás-ellen küzdő vagy már hatalmon lévő és az új társadalmat építő munkásosztály jogát, hogy a termelőeszközök társadalmassításával párhuzamosan, de azt meg is előzve, saját kizárólagos birtokába és használatába vegye mindazt, ami szép, jó, felemelő és serkentő, s amivel a barbárok, az antik népek, a feudális urak és kolostorok, a reneszánsz polgársága (művészei, harcosai, gondolkodói), az ipari polgárság és forradalmi szövetségei hozzájárultak a meglévő politikai és kultúrhatagatékhöz.

Konkrétan: meg kell többé-kevésbé ünnepélyesen emlékezni az 1804-es szerb felkelésről (a népköztársaság címerében is el kell helyezni „1804”-et), mert az a szerb nép harcos múltjának egyik legszebb fejezete. Igaz, a török feudalizmus elleni harc nem a szocializmus, hanem csak a tőkés gádzállkodás

lehetőségeit, de egyben a nemzeti felszabadulást volt hivatva megteremteni; igaz hogy 1804-nek nem volt Petőfije, Táncsicsa és nem voltak világszabadságos jelszavai, de voltak népi regélői és volt Filip Visnyicse és, mindenekelőtt, hősies, önfeláldozó fegyveres harc volt egy korhadt feudális rendszer és idegen elnyomók uralma ellen, mely tradicionális erejénél fogva igenis hivatva van „egy évszázad multán is” a hatalmon lévő proletariátus forradalmiságát táplálni és növelni — tekintet nélkül arra, hogy 1804. célkitűzései már rég megvalósultak és hazánkban a szerbek „szabadsága és politikai egyenlősége konkrét valóság”. Igaz, hogy 1804-ben a szerb szabadságharcosok a törökök ellen harcoltak, tehát akkor szerbek és törökök (sőt legnagyobbbrészt boszniai muzulmán szlávok) gyilkolták egymást, ez azonban nem bolygatja meg sem a mai szerbiai szerbek és a boszniai muzulmánok testvéri egységét, sem pedig a jugoszláv népek és a török nép mai barátságát és szövetséges viszonyát. (Ki tudja, nem vesznek-e részt Kemál utódai az 1804-es ünnepségeken? Az máris tény, hogy történeńseink előtt megnyitották a levéltárakat, amelyekben a portától hátramaradt iratokat őrzik.)

Az első nézet:

Rehabilitálni kell Ápiszt és társait, ha nem is voltak a szocializmus hívei, de még a polgári demokráciáé sem (Jugoszlávia népeinek egységét nagyon is másképp gondolták el, mint mi). Mindazonáltal rehabilitálni kell őket, mert egy népellenes, züllött monarchia és korrupt kormányzat áldozatai. Jóllehet a „dole kralj” feliratok rég lekoptak a házfalokról, nem árt néha rávilágítani züllött uralkodók gatzetteire és kimondani versben, prózában vagy egy felújított per legprózaibb ítéletében: „Akasszátok fel a királyokat!” Ha nem szunnyadnának még itt-ott penészes zeg-zugokban karagyorgyevicso, ferencjóska, szentszavás, szentistvános és még ki tudja milyen szent és koronás ábrándok, lappangó veszélyként, mint a flekktifusz víruszai, amelyek ilyenkor békében ki tudja hol telelnek, akkor Gyilas sem kelt volna ki Iszidora Szekulics vagy Dusan Nedelykovics nemzeti miszticizmusa ellen. *Amíg a reakció bitorolni igyekszik a nép harcos multjának hagyománykincsét, addig szakadatlan harcolni kell azért, hogy kiragadjuk a méltatlanok kezéből és a nép kezébe helyezzük mind a sok régi fegyvert, aminek hasznát vehetjük (természetesen az újabb és legújabb fegyverek mellett) és ami az ellenség kezében kárt okozhat ügyünknek.*

Az első nézet:

„A mai nemzedéket csak még nagyobb büszkeség, önbizalom, erő és lendület tölti el, ha arra gondol, hogy harcunk a szocializmusért tulajdonképpen annak, a szabadságért és szebb életért vívott küzdelemnek a folytatása, amelyben haladó elődeink évszázadokon át verítéküket hullatták és életüket áldozták”, tekintet nélkül, hogy jobb munkafeltételekért, politikai szabadságjogokért, a nemzeti függetlenségükért, monarchikuk vagy más zsarnokság ellen küzdöttek-e, időszerű vagy ma már túlhaladott jelszavakkal.

A második nézet:

A proletariátusnak nem lehetnek burzsoá reminiscenciái. Még akkor sem, ha azok polgári demokratikus forradalomból vagy egyéb szabadságharcból erednek. Az abesszin dolgozóknak nincs mit ünnepelniük a feudális raszok és az abszolút uralkodó négus-vezette harc emlékéen, amit Etiópia 1935-ben az olasz fasiszta leigázók ellen folytatott. Mi közülük a mai szerb dolgozóknak Obilicshez és a feudális seregekhez, amelyek Rigómezőn a feudális szerb ál-

lamot védelmezték a török hódítók ellen és mi közülük a mai szerb dolgozóknak Karagyorgyehoz vagy Miloshoz, a monopolista disznókereskedőhöz, a knézekhez és pópákhoz, akik a szerb parasztokat vezették a török zsarnokok elleni harcba, a nemzeti szabadságért és a földért. A szerb paraszt ma szabad és az övé a föld. Talán csak nem fogunk emlékművet emelni a Rigómezőn az 1389-es feudális harcosoknak vagy Karagyorgyét ünnepelni? Az ilyen tradíciók, a „nemzeti romantika ilyen emlőin csüngés ma kizárólag hátratul benünköt, mert a jugoszláv szocialista egyetemességgel szembehelyezi a nagy-szerb eszmét, ami ma előbb-utóbb egy akolba terelheti a szerb dolgozókat a csetnikek és kapitalisták nyugati emigrációjával”. (Az idézeteket Varga cik-kéből vettük s a szövegén csak annyit változtattunk, hogy a „magyar” szó helyett „szerb”-et írtunk és horthyék stb. helyett csetnikeket stb. írtunk a második nézet általánosabb és világosabb körvonalazása céljából.)

Ergo, nincs 1848. Petőfit a helyére (?) kell rakni, a jugoszláviai magya-roknak nincs szükségük serkentésre saját multukból, nekik *kizárólag* az utóbbi évtized forradalmi tapasztalatából és tanulságaiból kell meríteniök harci és alkotó ösztönzést. (Vagy ha másoknak esetleg szabad hátrább is nyúlni, akkor: quod licet...)

A harmadik nézet:

(Megjegyzés: Ennek a nézetnek a „7 Nap”-ban elindult és a HÍD-ban folytatódó mostani vitánkban szóltkapott híve, vagy hirdetője nincs. Ezt a nézetet szóról-szóra vagy csak a sorok között Varga László imputálja másnak és lobogtatja harci trófeaként, amit donquichotte-i csatározásai során a rajtakapott „ellenségétől” zsákmányolt.)

A szocializmushoz a magyarságnak semmi köze (a marxizmushoz igen, mert annak Petőfi az egyetlen forrása). Jugoszláviához pedig csak annyi, hogy az egyetemes magyarság egy része kénytelen együtt élni Vajdaság többi népével, miután Horthy-atyánknak nem sikerült őket a föld színéről lerazziázni, pedig öfőméltóságában megvolt a legjobb szándék, hogy az Újvidéken és Csurogon megkezdett művet befejezze. Hogy is lenne köze népünknek a szocializ-mushoz, amikor csak egy kis töredéke él szocialista társadalmi viszonyok közt, míg óriási többségének a többsége a szovjet hadsereg és Rákosi elvtárs jóvól-tából az államkapitalizmus és a fölajánlásos kényszermunka áldásaiban részesül, míg az óriási többség kisebbsége Venezuela mocsaraiban, argentinai bányákban, Detroitban és Sidneyben szürcsöli a koka-kolat és ugrásrakészen lesi a manhattani kakastollas bárvitézek pillantását, amelyben benne lesz a parancs az általános rohamra a kommunizmus ellen, ami be fog következni abban a minutában, amikor csákós vezéreink legalább annyira kijózanodnak, hogy helyrekorrigált szemük félreérthetetlenül elkacsinthatja a kommandót az új honfoglalásra.

Na már most, a „délvidéki” magyarságnak óvakodnia kell holmi szo-cialista és munkásmozgalmi hagyományok ápolásától és attól, hogy résztve-gyen ilyen jellegű ünnepegeken, különösen pirosbetűs állami ünnepek meg-ünneplésében, mert azok Jugoszlávia népeinek (beleértve az itteni magyarokat is) egységét és harcos, testvéri összefogását jelképezik és fontos szerepet játszanak az ország védelmi erejének fokozásában, ami a várvavárt pillanat-ban meghiúsíthatja nemzeti többségünknek, jobbanmondva a nyakába telepedni szíveskedett vezetőinek és patrónusainak minden olyan kísérletét, amely a félbemaradt razziák folytatásával kecsegtetne.

A jugoszláviai magyarságnak továbbá nincs mit ünnepelnie a magyar és szerb és a többi vajdasági dolgozónak a tőkés kizsákmányolás ellen vívott közös harcával kapcsolatban, amely harc a múlt század közepe felé bontakozott ki és az első világháború utáni forradalomban és forradalmi mozgalmak idején érte el csúcspontját. Ne ünnepeljen a népfelszabadító háborúval és a szocialista forradalommal kapcsolatban, amelyben Jugoszlávia népei rengeteg vért áldoztak, de amelyben a jugoszláviai magyarság is kivette részét és amely emberhez méltó életkörülményeket teremtett az ország dolgozói számára, a világ dolgozóinak színe előtt pedig követendő és biztató példát.

A magyar dolgozókat kizárólag arra kell mozgósítani, hogy megvalósítsák 1848 nemzeti jelszavait egészen a „tengerre magyar”-ig, a felkellett romantikus érzélgés erejével fel kell lobbantani a nemzeti érzés lángját, mely célból mindenáron márciusi Kossuth-ünnepségeket kell rendezni minden magyarlakta faluban, piros-fehér-zöld zászlós felvonulással egybekötve. Ha közben belátjuk, hogy helytelen, sőt vétkes eljárás Marx, Engels, Lenin, Tito, Kardelj, Gyilasz műveiben keresni a marxista gondolatot, akkor eleget tehetünk azon egyetemes magyar kötelezettségünknek is, hogy a negyvennyolcas ünnepségek keretében megtaláljuk a közös hangot nemzetünk Rákosi-vezette többségével is, amennyiben magunkévá tesszük, hogy az 1848-as magyar szabadságharc azért bukott el, mert a honvédeket angolszász ügynökök félrevetették és meggátolták abban, hogy a kozákokban felismerők testvéreik és felszabadítóik elődeit. A márciusi ünnepségeken fel kell világosítani a magyarságot arra vonatkozóan, hogy Világosnál délszláv ügynökök uszítására rontottak neki honvédeink az orosz hadseregeknek. Tudvaló ugyanis, hogy az oroszok megkísérelték észretéríteni elődeinket és meggyőzni őket az orosz csapatok szabadsághordozó szerepéről, de hasztalan. Nem maradt más hátra, mint erőszakkal fellépni a fasiszták által felbujtatott csőcselékkel szemben (a kelet-berlini események is bizonyítják, mennyire igazuk volt már akkor az oroszoknak!), katonai erővel szétszórni és a vezetőket Aradra szállítani, hogy elnyerjék méltó büntetésüket.

Hogy a márciusi ünnepségek külsőleg is megfeleljenek ennek a szellemnek, nem megvetendő az istenáldd meg után (vagy előtt) elénekelni a cári himnuszt és — további rendelkezésig — a felszabadítók mai himnuszáat is...

A negyedik nézet — és ezzel be is fejezzük.

Negyedik nézetként bevalljuk, hogy az első nézet alapján véve igen elfogadhatónak tűnik, mert megfelel a történelmi igazságnak (annyira, ameddig eljutottunk annak felderítésében) és megfelel a gyakorlati politika, a szocialista ország- és világepítés követelményeinek is. Hisszük, hogy az 1804-es felkeléssel, meg az impozáns koszovói emlékmű emelésével, a Magyar Szó március 15-iki számaival, a Petőfi-kultusszal, Ilin-dennél, vagy avval, hogy a belgrádi rádió naponta számtalanszor sugározza világnak, hogy „Fel, fel, ti rabjai a földnek”, habár nálunk a föld rabjai már fölszabadultak és az övük a hatalom, vagy avval, ami a történelmi reminiscenciák vonalán még történik, nem esik csorba a szocializmus ügyén, hanem csak szebb holnapunkat, népeink egyenjogúságát és testvériségét mozdítják elő. A szocializmus útjába éppen a második és harmadik nézet gördít akadályokat.

Ebben a bonyolult kérdéskomplexumban mindenesetre igen sok apró, de fontos probléma is felmerül: az ilyen apró problémákból tevődnek azonban össze a nagy nehézségek, amelyekbe politikai és kultúrunkánk ütközik.

Ezért Varga Lászlónak Farkas Nándor elleni kirohanásával kapcsolatban, hogy „célszerű volt-e ekörül nagy port felverní?” az a meggyőződés-

sünk, hogy Farkasnak feltétlen igaza volt, amikor a kérdést felvetette és vitára hívta fel kultúrmunkásainkat. Meggyőződésünk ugyanis, hogy hazánk közéletében, tehát a jugoszláviai magyarság problematikájával kapcsolatban sem létezik egyetlen közérdekű kérdés, lappangó, kiéleződött vagy csak tévedésből meglévőnek vélt probléma, amit nem lehet nyíltan, okosan, becsületesen megvitatni, megbecsülve mások véleményét és *tiszteletben tartva* a más véleményen levők *személyét*. Az olyan jugoszláv hazafiról — legyen az magyar, szerb, vagy szlovén — aki szeretettel viseltetik a szocializmus ügye iránt (másként hogy is lehet hazafi!), aki szívéen hordja népeink boldogulását és a haladás ügyét, föl sem lehet tétélezni, hogy ne lenne fanatikus a igazságnak, hogy ne lenne buzgó kutató, hogy ne virrasztana a gyakorlati és elméleti kérdések felett, hogy kutatva és felderítve, vitatva és tanítva ne működne közre az apró és nagy akadályok elgördítésében, amelyekbe járatlan utunkon nap-nap után beleütközünk.

Vajjon Varga László cikke ilyen szándékról, ilyen szent hitről tanúskodik és ilyen célt szolgál?

Sztáncsics András

A HÍD szerkesztősége közli, hogy 1848 kiértékelésének kérdésében rövidesen értekezlet lesz, történészek bevonásával. Az értekezlet felveti majd a negyvennyolcas forradalom és a szabadságharc összes kérdéseit és vonatkozásait. Mivel mindenkinek módjában lesz véleményét ebben a kérdésben az értekezleten elmondani, a HÍD egyelőre lezárja az 1848-as vitát, azzal, hogy az értekezlet anyagát ebben a kérdésben részletesen kívánja ismertetni.

SZÍNHÁZ

A SZÍN MŰPÁLYÁZAT MÉRLEGE

Kicsit „post festa” az ilyen utólagos beszámoló, utólagos számvetés egy pályázatról és annak eredményeiről. A vajdasági Magyar Kulturtanács színműpályázata ügyében már valamikor szeptember első napjaiban hangzott el a döntés, az eredmény kihirdetése; meg is vitatták már nyilván az eredményt azokban a körökben, ahol irodalomról, színművekről szó esik. A pályanyertes mű előadását a szabadkai népszínház már tervbevette, sőt értesüléseink szerint a rendezési előkészületek is folynak. Érdeklődés mutatkozik a második díjat nyert darab után is, a műkedvelők köréből is érkeztek levelek. A noviszádi József Attila a megvételre ajánlott színmű előadását tervezi... a nehéz kö, tehát már régen elrepült, a bíráló bizottság jelentésének részletei viszont csak most kerülnek nyilvánosság elé. Mégis, beható elemzést kell adni erről a színműpályázatról, abban is amiben sikerült, ott is ahol ez a pályázati eredmény — illetve eredménytelenség — tanulságot szolgálhat, de még a teljesen negatív értékelésekben is. Valamilyen tanulság ezekből is háramlik a pályázókra.

Vegyük talán előbb összességében a pályázatot. Kétségtelen, hogy a beérkezett húsz pályamunka nagy érdeklődésről tesz tanúságot: megtudtuk belőle, hogy Vajdaságszerte igen sokan foglalkoznak darabírással. A jelszó, hogy „darabot a színpadoknak” termékeny talajra hullott — ez azonban egyúttal a dilettantizmus hatalmas elburjánzását is jelenti. A dilettantizmussal általában talán más helyen kellene foglalkozni, egy irodalmi pályázat nem alkalmas erre; pályázat, nálunk a dilettánsok nagy számának felvonulása nélkül elképzelhetetlen. S éppen a színműveknél a színpad szeretete mozgat meg sok embert, kedvet és ösztönzést ad, különösen ha hallják a fent idézett jelszót, hogy keves a darab. A széleskörű részvétel tehát érthető és magyarázható — a szerencse ezúttal az volt, hogy akadt néhány pályamunka, amely áthozta a szerzőjét a dilettantizmus határán innen — hogy ne mondjam: íróvá avatta őket. Eppen egy olyan műfajban, amelybe írónk se igen haragnak bele.

Ez lenne a mérlegnek az az oldala, amelyet feltétlenül pozitívnek kell tartani s ilyen szempontból ez volt a legsikerültebb irodalmi pályázatunk a fel szabadulás óta, a drámai műfajban. Két komoly értéket revelláló darab egy könyvdráma, amely művészi nyelvénél fogva dicséretet érdemel s egy megdicsért, műkedvelő színpadok számára játszható ügyes munka, ez a pályázat tényleges eredménye. S néhány munka, amelyben felcsillan az íráskészség. Azt hiszem ennél többet itt a Vajdaságban nem is várhatunk — mint ahogyan nem is vártunk, sőt ennyit sem reméltünk.

De térjünk most rá a pályaművekre. A bíráló bizottság egyes tagjainak írásbeli jelentését lapozva, valamint a szóbeli bírálatokra emlékezve, egy per-

cig sem volt kétséges, hogy Quasimodo-Braun István „A Magdics ügy” című színműve egyhangúlag kapja az első díjat. És pedig azért, mert élő embereket hoz a színpadra, éppen a mi életünkéből, éppen a háború utáni korszakból, mentesen minden szólamtól. Én magam szubjektíve fájjalom, hogy nem derűsebb és levegősebb téma felé nyúlt a szerző, de úgylátszik ilyen az írói lelki-alkata és írói lelkiismerete éppen őszinteségre való törekvésében diktáltatta vele ezt a cselekményt, ezeket a embereket és jellemeket. Bizonyos merészség volt az expozíciót és a végkifejlődést egy törvényszéki tárgyalótermen keresztül érzékeltetni — hogysis mondta már a jó öreg Horatius, hogy a cselekmény „végbemegy a színen” — a közbeiktatott második felvonás azonban ügyesen, cselekmény formájában orsózza rá a nézőre a történetet, de úgy, hogy meglepetés a harmadik felvonásra is marad. Sőt, mint a sortűz: meglepetéssorozat. Azt hiszem, az már a kritika feladata lesz, feloldani a végkifejlődést és igazolni egy merész írói tételt: meddig terjed az emberi önfeláldozás s igazolt-e teljesen az író tétele a valóságosság szempontjából. Mindegy, a bíráló bizottság ezekbe a részletekbe nem bocsátkozott bele — bár egy-két jelentés erről is hangot adott. Végül az a felfogás alakult ki, hogy az alkotói szuverenitásba való beavatkozás adott esetben csak zavart okozna: ám legyen az övé a felelősség a teljes műért. S általános indokolásnak elfogadta azt a megfogalmazást, hogy a mű érdekes, művészi készséggel és drámai látásmóddal megírt darab. Szerkezeti pozitívumai mellett elsősorban emberábrázolásánál fogva érdemel figyelmet. Mai problémát, a mai falut, az együttélés problémáját, az egyesek jellembeli változásait mutatja be. Drámai levegő hatja át és az esemény fejlődésében a drámai mértéktartás érvényesül. A pályaművek között kétségtelenül a legértetesebb, legigényesebb s legjobban megírt darab.

Richter János „Álarc nélkül” című drámája, a második díjjal jutalmazott pályamű úgynevezett orvosdráma. Nincs meg az a helyhez és időhöz való kötöttsége — ami az elsődíjas pályaműnek nagy érdeméül tudható be éppen a „Nature will be reported” elvénél fogva, ahogy Babits, Carlyle híres mondására hivatkozva az íróembert jellemzi. Azt aki hivatott feljegyzője az életnek s akinél nemcsak az ember, hanem a tér és a kor is világos. Valójában azonban ez is értékes, komoly darab ha szerkezetileg — az első felvonás kissé vontattan indul — kissé nehezkesebb is, alakjai emberiek s vannak részei amelyek színpadilag jól felépítve, teljesen életként hatnak. Cselekménye — ahogy az egyik bíráló mondja — érdekes, élvezet a kórházak és orvosok világába, a konyodalom egyre fokozódik és a drámai szabályok szerint végpontjában éri el tetőfokát... a darab igényt tarthat arra, hogy hivatásos színházaink is előadják.

A bizottság a pályázati feltételek teljesítéseiként az első és második díj odaítélése után még további két művet talált, amelyek szerzője figyelmet érdemel. Nemes Kázmér „Ördögfaragók” című költői tragédiája feltétlenül értékes alkotás, ezt a munkát dicséretben részesítette. A nyolc képből álló pályamunka legnagyobb erénye a szép, költői nyelv — ezt a gördülékeny, poetikus nyelvet azonban fátyolos, a valóságtól messzelibbenő történetre pazarolja a szerző, anélkül hogy valójában multat érzékeltetne. Szimbolikus ösvényeken

bugdácsol át és a legművészebb előadás sem lenne képes a darab igazi célját és értelmét világossá és hitelessé tenni színpadi néző előtt. A darab tehát előadásában kivihetetlen, legfeljebb könyvdráma maradhatna. Művészi, archaizáló nyelve azonban határozott figyelmet érdemel, ha a munka mostani pályázat feltételei között nem is jöhetett különösképpen számba. Szerzőjétől épen erős nyelvénel, képei gazdagságánál fogva még értékes alkotásokat várhatunk.

Gördülékeny, síma, kisebbigényi előadások számára jól használható lenne a „Kinek van igaza” című háromfelvonásos vígjáték, amelynek szerzője Kapocs Anna. A darab nem volt jutalmazható, mert felépítésében jellemeiben jóval mögötte maradt a két pályanyertes munkának. A bizottság azonban — harmadik díj hiányában — megvásárlásra ajánlotta fel a Kulturtanácsnak, ami meg is történt. A Magyar Kulturtanács 20.000 dinárt szavazott meg a pályamunka megvételére.

A megmaradt tizenhat pályamű közül hét olyan munkát talált a bizottság amelyekben megcsillan több-kevesebb íráskészség, kompozíciós képesség, jellemábrázolás — mégis e művek mindegyikében komoly, nagy hibák mutatkoznak.

Tripolszki István „Halálra ítélve” című pályaművéről igen helytállóan így ír az egyik bíráló: „A hatásos első és második felvonás elé és mögé — most nem akarok arról beszélni, hogy lehetséges-e egy ilyen párbeszéd ügyész és védő között — naív és sokszor demagóg első és harmadik felvonást írt a pályázó. Munkás nem beszél úgy, ahogy a szerző — különösen a harmadik felvonásban — beszélteti a főszereplőt. A darabban igen sok frázis van”. — A bizottság azonban leszögezi a szerző határozott íráskészségét.

Kiss István „Pandora szelencéje” című színjátéka látszólag érdekes kísérlet: a görög isteneket és félisteneket korszerűen színpadra hozni. Ez azonban nem új ötlet: megcsinálták ezt már sokan és igen jól. Ez a „színmű” inkább operett, bár a szerző a daloknak csak szövegét, rossz szövegét adja, kotta nélkül. Nem is a dalok miatt hat operettként a pályamű, hanem egész felépítése operettszerű. Van némi humor benne, az író szatirizálási készsége azonban sokszor túllő a célon. Alakjai csak néha emberek, legtöbbször azonban operettfigurák — így szól a jelentés.

„Hat év után”, Sáfrány Imre darabja íráskészséget nem nélkülöz, sőt néhány elfogadható alakja is van. Egészében azonban mesterkéltséget, sokszor naívságot, erőltetettséget. Sáfrány vállalkozása ezúttal nem sikerült.

Lengyel Károly „Sötét ajtó” című színjátékában egyébként jó témát rosszul dolgozott fel a szerző. A darabban sok a felesleges és káros misztikum, zárdaszellem, gyermekvédő jóság stb. Valami azért megcsillan a darabban — íráskészség s ezért ezt a pályamunkát a „valamivel jobbakk” csoportjába sorolta a bizottság.

Almási László „Főnyeremény” című pályaműve hosszú, szerkezetében szét-eső, egyenetlen színvonalú munka. Meséje egyszerű, de hosszúlére eresztett, unalmasan pergő — általában az önkritika mintha alkotás közben elhagyta volna a szerzőt, pedig a pályázatban mutatkozik íráskészség, sőt, színpadi jártasság. Ezt a meglevenítő képességet külön történethez használhatta volna fel a pályázó.

Knefély Ferenc „Mult, jelen jövő” című pályamunkája szenzációhajhászó, egészségtelen irányzattal telített munka. Szertehulló, emberábrázolásában fellületes, valóságábrázolása primitív. Legfeljebb az íráskészség, ami nem tagadható a szerzőtől — annál inkább az önkritika hiánya.

Hevesi Gábor „Két sors, egy élet” című munkája érdekes írás, egyes jeleneteiben jó is — alakjai azonban egészen valószínűtlenül tesznek-vesznek a színpadon: ezeket a szerző némi misztikummal leöntve ábrázolja — a pályamű egészében elfogadhatatlan.

Kilenc további pályamunka került a második csoportba — itt még alapvetőbbek a hibák és a szerzőjük sokszor a leírt sor önkritikájáig és a minimális írói felelősségig sem jutott el. Néhánynál legfeljebb jóakarát tapasztalható, de semmi több.

Majtényi Mihály

Ivanyos Sándor

Női arckép

Endre Adi: Pesme

(*Matica Srpska kiadása*)

Ady, a magyar, oláh, szláv bánatok énekes, végre szerb nyelven is megszólalt, igaz halkabb, modernebb hangszerezésben, nem olyan forradalmian és nem olyan adyendrően, de megjelent. S már létezése kell, hogy a fordítót dicsérje, mert talán Ady és Berzsényi a két legnehezebb fordítható költőnk, kiket nem lehet, néhány lényeges vonás elhagyása nélkül más nyelven megszólaltatni. Iványi Iván fordításkötetében éppen az adys hang és az adys tartalom maradt el. Iványi, mint írja is, a maga szájaíze szerint válogatta a verseket össze. Így történhetett meg, hogy ez az új Ady-kötet inkább hasznolt egy mai belgrádi fiatal modernista költő kötetéhez, mint Ady Endréhez, kinek minden szava egy-egy forradalmi újdonság volt a magyar líra történetében, akiben a „tájak mindjei futottak össze egy nagy és egységes lírai világképbe. Aki csak ebben a kötetben találkozik Ady Endre ízeivel, fejszóvalva teszi le a kötetet, mert Todor Manojlović nagyszerű bevezető tanulmánya után, nem a bevezetőben megrajzolt Ady-képpel találkozik, hanem annak másával. Én nemcsak ezt az Ady Endrét adnám a szerb olvasók kezébe. Kétségtelenül érezni a verseken, hogy jó költő szülőttei, de nem érezni a válogatásban, hogy „egy modern lírikus, egy európai formátumú költő” ihletett alkotásai. Ez a most megjelent kötet a fordító egy adott pillanatába jellemző csak. Könnyebb ezt az Adyt fordítani a mai modernista szerb költő nyelvében, a „Vonatok” Iványiának nyelvében például, mint az igazit. Iványi lágyabb veretű költő és színszegényebb,

mint Ady. És amikor Ady palettáján a maga színeit kerestetni ki, csak az ösztönére hallgatott. Így tökéletesebbet tudott alkotni, a maga szemszögéből igazabbat és modernebbet. És egy alibit adni, a maga költészete mellett.

Adyt igazán fordítani a reménytelenséggel határos valami. Átmenteni éppen azokat a vonásokat egy másik nyelv gondolatrendszerébe, amelyek a magyar füleken még ma is kissé az exitokum és idegenség látszatával csengenek, ritmikájának minden más-tól elütő természetét, a tagolást, szimbólumainak, képzettársításainak eredetiségét éreztetni és mintegy fordított versből fejleszteni a legszebb és egyúttal a legnehezebb költői feladatok közé tartozik. És hogy mégis van a kötetben néhány igen jó fordítás, Iványi érdeme és azt hiszem eddigi lírai terméseihez is egyúttal a csúcsteljesítménye az a pár Ady-fordítás. Így a Szeretném, ha szeretnének bevezető verse., A szívárvány halála, Őrizem a szemed, Héjanász az avaron. Vér és arany címűek megközelítőleg a legadysabbak.

Iványi vállalkozása így is szép és nemes volt. Kifogásaink csak azt szeretnék példázni, hogy kissé nagyobb körültekintéssel és alapossgal pontosabb és tökéletesebb alkotást tudott volna létrehozni. A szerb-Ady lapozgatás közben támadt örömöm keserűségei kerültek papírosra. Nem akarok igazságtalan lenni Iványival szemben, de Ady és valamennyiünk érdeke, hogy éppen a hiányokra mutassunk rá elsősorban. Hogy örülünk a kötetnek arról nem kell sokat írunk és alaposabb elemzésbe bocsátkoznunk.

Bori Imre

L A P S Z E M L E

NOVA MISAO. Aki több nyelvet beszél, kétségtelen, hogy több ablakon keresztül láthat a világba. Óriási lépésekkel szinte a közvetlen közelig meg lehet közelíteni a világ történéseit. Gazdag látókör birtokában él az, aki angol, francia, német nyelvismeret segítségével néz körül, hisz öt világrész életének arca tükröződik ma ebben a három nyelvben. Út és lehetőség, de indítás és adottság is egyben, hogy tudjon mindarról, ami van, ami készül s ami ígért a földgolyón. És mégis, — hányan vannak ma angolok, franciák, németek, akik a szerb-horvát nyelvet tanulják, mert ezen keresztül akarják megismerni a szocialista társadalomfejlődés első lépéseit.

A NOVA MISAO augusztusi számában Milován Gyilász egyedülálló írása azt a történelmi és politikai kérdést világítja meg, amelyről ma az egész világsajtó beszél. A „Vég és kezdet kezdete” eszme-politikai tanulmány, amely azokról az eseményekről beszél, amelyek a szovjet légkörben Sztalin halála után kerekedtek. Adat, szerepértékelés és bírálat egy „szocialistának” nevezett bürokratikus rendszer életéből, amelynek részletei akkor váltak igazán nyilvánvalóvá, amikor egy „szocialista” típusú abszolút egyeduralkodó lelépett a történelem színpadáról. Sztalin halálával sok minden nyilvánvalóvá vált, az is, hogy utána minden tovább mozdul a materialista törvények alapján: „a proletáriátus így is, úgy is ledönti a tőkés rendszert, a tőkés rendszer nem lehet megválságok, háborúk nélkül”... és a társadalomfejlődés rúgói nem a szovjet „génuszok”, hanem a materializmus törvényszerűsége. A „titok nélküli rejtvény” a szovjet eseményekben, elmentmondásokkal teli parancsuralmuk

ban és imperialista törekvésekben így válik nyilvánvalóvá.

A folyóirat „Egy tétel bizonyítékai” cím alatt a történelmi jelentésű szalonikii per magyarázatát adja két jeles író: V. Dedijer és B. Pavicsevics tollából. M. Bartos közleménye ugyancsak ezzel a kérdéssel foglalkozik.

Ebben a számban szép helyet kapott a szépirodalom. Három vers, egy regényrészlet és egy novella. A költők közül most Miodrag Pavlovics, Irena Vrkljan és Boriszlav Radovics jelentkezett; Szkender Kulenovics megkezdte „Az övé” című regényének közlését Ranko Marinkovics pedig „Az égtől a padlóig” címmel írt novellát. Kiegészítője és méltán gazdagítója az irodalmi rovatnak Milan Bogdánovics tanulmánya, a „Gondolatok Mirosláv Krlezsáról”. A nagy alkotóművész jubileumi évének egyik legszebb méltatása ez.

A szeptemberi számban Mirosláv Krlezsza folytatja az 1916-os naplójegyzeteit, Dusán Kosztics pedig a „Versek és szavak” tanulmányának folytatását adja.

Ebben a számban a szépprózát Szkender Kulenovics és Antonije Iszakovics képviselik. Az előbbi kisregényének (Njegovo II) utolsó előtti közleményét adja, Iszakovics pedig „Ágak között az ég” című novelláját közli. Új rovat is jelent meg „Tudományos szemle” címmel, mely azt akarja jelezni, hogy a folyóirat a jövőben a tudományágak egyik-másikából is hoz írásokat. Most Zdenko Dizdan „A vegyi szintézis koráról” értekezik. A könyvismertetések rovatában Petár Segedin prózai kötetéről találunk kritikát.

REPUBLIKA. Az irodalmi és művészetlet már hónapok óta készül Mi-

roszláv Krlezsa jubileumára. Nem annyira a dátum, mint inkább az évszám köt, mert a dátumot (1893 VII. 7 — 1953) már rég meghaladtuk. De egy ilyen nagy korban, mint a miénk, egy olyan nagy alkotó életműve, mint Krlezsaé nemcsak egy nap ünnepé: nyújt mondanivalót. Fölmérni ennyi munkát és értéket, helyét és jelentőségét a mában és az irodalomban, erre még egy év sem elegendő. Ezért foglalkozik csaknem valamennyi lapunk vele; írók, kritikusok, esztéták, költők, színészek, rendezők, hogy minden arca, helyesebben: minden műfaja teljes megvilágításban álljon.

A horvát irodalmi és művészeti folyóirat nyárutói kettős száma csaknem teljes egészében Krlezsa opusát tárgyalja. Tíz író méltatása és emlékezése az ünnep és ebben a tíz írásban valóban elénk tárul életnagyságában az író alakja és a történelmi, társadalmi háttér, amelyből kihajtva egy kort művészi alkotásokban megörökölt. A kiértékelésnek nem az a célja, hogy megmutassa mi a nagyobb Krlezsában: a drámaíró, a költő vagy a regényíró, mert akár Marko Ristic, akár Sinkó Ervin, Gavella vagy Davicsó szól róla, mindenik egy-egy részletet igyekszik adni az egészről a tanulmányban épp úgy, mint a remiszenciákban. Ajánlás helyett őszinte szó: ez a kettős szám így egy tanulmány-gyűjtemény, hogy egy csoportban legyen mindaz — talán a legilletékesebbek tollából — ami róla szólhat. Mégis, a téma földolgozásánál fogva a legnagyobb érdeklődésre két tanulmány tarthat számot: az egyik Marin Franicevics írása „Krlezsa kora irodalmunkban”, — a másik Sinkó Ervin széljegyzetei Krlezsa leszámolásáról a tudományos esztétikával.

És nem véletlen a párosítás. A lap műmellékleteiben Michelangelo reprodukciót hozza. A címlapon a nagy renaissance uomo universale-jának egyik legnevesebb alkotása van: a

„Jeremiás siralmai”. Michelangelo forrongó nyugtalansága, a benső küzdelem heroikus erőfeszítései és éppen ezen a művén pesszimizmusa talán a legközelebbi hasonlat Krlezsához. A koré és az alkotóé egyaránt, hogy ki tudjuk tapogatni az emberöltőnyi anyagból és hagyatékból az ő előre-mutató körvonalait. És csak ezeknek olvasásakor csodálkozunk el mégjobban, hogy ez az életmű úgy szólván mindmáig — ahogy Csedo Kiszics mondja — „csak szerb-horvát nyelven szól az olvasóhoz, mert a francia, angol, német műfordítóig még nem jutott el.”

A Republika ebben a számában Krlezsa művészetéhez méltó szépirodalmat is ad. Vesna Parun öt verset közöl. Ivan Doncevic és Mila Miholyevics egy-egy elbeszélést és külön érdekessége, hogy Louis Guilloux francia regényíró és esztéta külön a zágrábi folyóirat számára írt szemlélődést a regényről.

A képzőművészetről Aleksza Cselebonovics a lap „Pódium” rovatában szólt meg azokról a jelenségekről, amelyekről ma is hemzseg művészéletünk. A griccsről, amelyhez — épp a képzőművészet terén — még mindig keztyűskézzel nyúlnak, mert elemző módszerrel nagyon keveset írtak róla.

A szemle rovatban Maja Boskovics Tulli a népfőlszabadító háború népköltészetéről ír és többek között közli a folyóirat Lévy Endre „Folklór és irodalom” című tanulmányát a vajdasági bunyevás-horvát költészetéről és drámai irodalomról. A cikket Rotbart Vládó fordította horvát nyelvre.

KNJŽEVNOST. A hazai irodalom másik nagy jubileumának előhangját Kovácsics Bozsidar írta meg a folyóirat első helyén. Brankó Radicevics halálának századik évfordulójára készülődnek Szerémi Karlovácon s ez szolgál ünnepi ürügyül ahhoz, hogy a nagy romantikus költő életművét fölmérjék és a mi esztétikai kiértékelésünkkel foglalja el helyét az iroda-

lomban. Kovácsevics tanulmányáról azt mondhatjuk el, hogy ezeket a hiányokat kívánja pótolni mind irodalomtörténeti mind irodalom-esztétikai téren. Így ebben az írásban új életrajzi adat és anyag előkerül elég; közelebb jön hozzánk a költő és az a kor, — nálunk Petőfi kora — amelyben lírája a szerb irodalom fáklyája lett.

A mai költők közül Janko Gyonovics, Szlobodan Galogazsa, Borisláv Radovics és Jovan Hrisztics szerepelnek néhány verssel. A szépprózás Borra Csovics, Dusan Gyurovics és Jara Ribnikar képviselik. Gyurovics „Hegy szoros” című regényének zárófejezetét közli.

A külföldi írók közül ezuttal Thomas Mann szerepel a folyóirat hasábjain. Remek rövid írása, „A mulandóság dicsérete” méltán tarthat igényt az érdeklődésre.

A szemle rovat inkább elmaradt beszámolókat és kritikákat közöl. Az újdonságokról szóló írások még nem érkeztek be a szerkesztőséghez. Vlasztimir Gyakovics Hegel esztétikájának bevezetőjéről értekezik, Gavriilo Vucskovics az elbeszélő próza egy modern könyvéről ad ismertetőt (Jara Ribnikar „Kilencedik nap” című elbeszélő kötetével foglalkozik) a színházi rovatban pedig a két júniusi bemutatóról kapunk megkésve kritikát. Így a folyóirat szeptemberi számán még érzik a nyári szünet, amikor a Múzsák egyrésze még nem tért vissza a pihe-nésről.

MEDJUTIM. Már jóformán számát sem tudjuk a fiatal nemzedék irodalmi szárnypróbálgatásának, csak jegyezzük, amikor látható: megint fölroppent egy kísérleti léggömb Zágrábban. Már a címe is új s erőnek erejével eredetiségre törekvő, így tartalma is. A bevezető írást közlő fiatal írók szerkesztőgárdája ilyen „intranzigens” programot ad; főleg az készítette őket lapindításra, hogy az eddigiekben minőségi vagy mennyiségi okokból nem jutottak szóhoz. Terem-

teni kellett hát egy pódiumot, amelyre fölléphetnek és hallathatják a szavukat. Célkitűzésükben lekinkább az „új utakat” és a szabad, kötetlen formákat vallják magukénak.

A lapnak már a címe is elárulja, hogy „nem mindennapi” vállalkozásról van szó. Akik kezdték, új, fiatal, részben ismeretlen nevek, de kizárólag mind a szépirodalom művesei. Inkább a költészeté, mint a prózáé. A nem egészen négy éves kisformátumú folyóirat tíz verset majd ugyanannyi novellát és esszét közöl. Az első szám után nagy szünet következett, majd három hónap. Most a negyedikben megjelent második száma, s mint az elsöben, szerepelnek benne: Vlado Gotovac, M. Madjer, Ivan Slaming, Antun Soljan és Zlatko Tomičić. A két utóbbi (az egyik prózaíró, a másik költő) és Miroslav Madjer köztük az erősebbek.

KRUGOVI. Jó lenne már ismerni és közvetlen forrásokból megtudni, hogy mi a fiatal írók folyóiratának visszhangja a horvát irodalomban. A korosabb írók bekapcsolása mindenestre a népszerűsödés egy formáját jelenti, de nem mindig, s ebben az esetben különösképpen nem a legfőbb mértékadó.

A „Krugovi” igyekszik a figyelmet magára tolni. Különösen akkor, amikor a hazafiak mellett a világirodalom kevésbé ismert vizeire tér. Most inkább a Matos-jubileummal van elfoglalva: Ivó Hergesics a negyven esztendővel ezelőtt elhunyt író műveinek jubiláris kiadását ismerteti. A másik írás, mely szintén első közt ragadja meg az olvasót, Nikola Milicevics vitairata Frane Alfirevics költészetével. Ez a cikk válasz a „Nova Misao” 3. számában P. Dzszics tollából megjelent kritikai tanulmányra, amely azt állítja, hogy Alfirevics egyáltalán nem költő s amit írt, az nem költészet. A magasról vett mérték és az elfogult fölületesség (amely sokszor fölényesség is) érlelte

meg ezt a véleményt. Milicsevics védelme itt nemcsak Alfirevicsnek szól, hanem a költőknek általában, mondván: „nehány rossz versért nem lehet egy költőt egészen elmarasztalni.”

A folyóirat egyetlen számában sem feledkezik meg a poétákról. Itt Gyuro Snajder, Grigor Vitez, Nikola Milicsevics, Zlatko Tomcsics és Lyubisa Jocić költeményeivel találkozunk. Mikor Bozsics leadta a „Papucs” c. regényének befejező részét és aköz egy egész csomó naplószerű írás itt is (Antun Soljan, Gyuro Snajder, Angyelo Habazin cikkeire gondolok) és kritika. Ezek között kell megemlétenünk Milos Bandics naplójegyzeteit. A „Kihunytt szemek is sóvárognak a fényért” című kritikai tanulmányt, amely Zsivko Jelicsics költészetével foglalkozik a nemrégiben megjelent kötete kapcsán. Ez a tragikus hősi

hangulat Jelicsics egész költészetén keresztül vonul. Ezért legszebb versei épp azok, amelyek a háború küzdelmes napjaiban fogalmazták meg benne.

Ivan Slamíng és Antun Soljan olyképpen jelentkeznek párosan a tanulmányirodalomban, mint az orosz szépprózában annakidején Ilf és Petrov. Kiegészítik egymást. Ma még nem tudjuk: ki kettőjük közül tartalmilag termékenyebb és kié a formai tökély (!?), de mindenik írásuk — így a Republikában megjelent tanulmány is — föltétlenül érdeklődésre tarthat számot. Itt Edgar Allan Poe költészet-elméletéről írnak, amely eleddig nemcsak a mi költőink és olvasóink előtt ismeretlen. Elmélete három részből áll: „A költői elv”, „Költői szerkezet filozófiája” és a harmadik a „Versidom mértékei”. (L.)

ELŐFIZETŐINK ÉS TERJESZTŐINK

figyelmét felhívjuk a következő változásokra folyóiratunknál:

Postatakarékszamlánk új száma: **300-T-275**

Kiadóhivatalunk új címe: Noviszád, A. Rankovicsa u. 19/I.

Ezalkalommal megemlítjük azt is, hogy folyóiratunk évente több mint 700 oldalon jelenik meg. Szépirodalom mellett közöl képzőművészeti és kritikai írásokat. Újabban a szellemi élet különböző új áramlatairól is kimerítő ismertetéseket nyújt. Olvasóink a HÍD lapjain évente több mint 50 képmellékleten többnyire vajdasági képzőművészek alkotásait találják.

Folyóiratunk egy-egy évfolyama vaskos kötetet tesz ki s egészévi előfizetése mindössze 420 dinár.

Ezért szerezzenek új előfizetőket és új olvasókat a HÍD-nak.

A HÍD ne hiányozzék egyetlen kulturegyesületi, szakszervezeti vagy szövetkezeti könyvtárból sem.

Baráti üdvözléssel:

A HÍD
kiadóhivatala

TARTALOM

Gál László: Magánlevél a gazdag Amerikába — — — — —	557
Tiltakozás — A Vajdasági Magyar Kultúrtaács felhívása — — — — —	558
Milován Gyilász: A vég kezdete és a kezdet kezdete — — — — —	559
Sinkó Ervin: Egy regény regénye (folytatás) — — — — —	603
Gál László: Láz, — Tulipán az asztalomon, versek — — — — —	613, 614
Debreczeni József: Időtlen mesék — — — — —	615
Laták István: Nem hazudhat a szó, Jovan Popovics, versek — — — — —	624, 625
Petkovics Kálmán: Sárguló levelek, novella. — — — — —	626
Ács Károly: Mosoly, vers — — — — —	631
Szeli István: Kukucska világa, néprajzi tanulmány — — — — —	632
Fehér Ferenc: Jobbágyok unokái, vers — — — — —	639
Csипlics Bogdán: Brankó Belgrádban, regényrészlet — — — — —	640
Galamb János: Őszi alkonyatban, Anyámra emlékezem, versek — — — — —	651, 652

Disputa

Sztáncsics András: Az olvasó jogán — — — — —	653
--	-----

Színház

Majtényi Mihály: A színműpályázatok mérlege — — — — —	663
---	-----

Könyvszemle

Bori Imre: Endre Adi: Pesme — — — — —	667
---------------------------------------	-----

Lapszemle

668

Képek

ifj. Pechán Béla: Kubikos, címlapkép	
Ács József: Kukucsikai halászház szobája, rajz — — — — —	631
Ács József: Kukucsikai részlet — — — — —	638
Sáfrány Imre: Tüntető tömeg, vázlat — — — — —	630
Ivanyos Sándor: Női arckép — — — — —	666

Szerkesztőségi hír. Szirmai Károly elbeszélését technikai okok miatt a novemberi számunkban közöljük.

Szerkesztőség: Noviszád, A. Rankovicsa 19. Telefon: 20-63
 Kiadja a Testvériség-Egység könyvkiadóvállalat, Noviszád, Teodorovics utca 11
 Előfizetési díj: Egy évre 42 D, fél évre 210 D, egyes szám 40 D.
 Postatakaré számla 300-T-251. Lepzárta minden hó 10-én
 Kéziratokat nem őrizzük meg és nem adunk vissza
 „Minerva” nyomdavállalat, Szabadka

S Z Í N J Á T S Z Ó K

A Vajdasági Magyar Kulturtanács az egyesületek rendelkezésére bocsátja a következő

SZÍNDARABOKAT:

Pero Budák: Hófuvás
Mira Puc: Tűz és hamu
M. Feldman: Sötét idők
M. Kranjec: Bűn útján
Móricz-Latak: Úrimuri
M. Bor: Rongyosok
A. Müller: Fiaim
Quasimodo B. István: A Magdics ügy
Richter János: Álarc nélkül
Földes-Hirsler: Hivatalnok urak
Gervais: Javíthatatlanok
Nusics: Átlagember
Nusics: Dr.
Nusics: Mister Dollár
Trifkovics: Válogatós lány
Molière: Fösvény
Molière: Tudós nők
Molière: Képzelt beteg
Szteván Szremac: Papháború
J. Sztjerija Popovics: Füllentő és hazug
S. Pavicics: Térj észhez
Ly. Bobics: Bló-család
Dusan Zselyeznov: Napsugaras ifjúság
Molnár-Quasimodo: Pál-utcai fiúk
Jókai-Toldi: Sárga rózsa
A. Ingolics: Szüreti multság
R. Filipovics: Csapdák
V. Bukasz: Erdei menyasszony
Móricz-Szeli-Tóthorgosi: Sárarany
Móricz-Sáfrány: Pacsirtaszó
Móricz-Mamuzsich: Betyár
Simovics F.: Három kívánság
L. Hellmann: Kis rókák
Kapocs Anna: Kinek van igaza?

A műkedvelő egyesületek a fenti színművek bármelyikét megkaphatják

**A VAJDASÁGI MAGYAR KULTÚRTANÁCS TÓL,
NOVISZÁD, Rankovicseva 19 I.**

MAGYAR TANKÖNYVEK AZ ÚJ ISKOLAÉVRE

NYOLCOSZTÁLYOS ISKOLA

I. osztály	Din.	JSzNK töldrajza	100
ABC	150	Mértan	120
Első olvasókönyv	100	VIII. osztály	
Rajztanulás meseszóra	130	Történelem	160
III. osztály		GIMNÁZIUM	
Harmadik olvasókönyv	120	V. osztály	
Természetismeretek	100	Gyurics: Fizika	100
Történelem	110	Algebra	150
IV. osztály		VI. osztály	
Negyedik olvasókönyv	120	Gyurics: Fizika	100
Történelem	110	VII. osztály	
Természetismeretek	100	Földrajz	150
V. osztály		A TANÍTÓKÉPZŐ FELSŐBB OSZTÁLYAI ÉS TANITÓK HASZNÁLATÁRA	
Állattan	150	Természetismeretek módszertana	180
VI. osztály		Földrajztanulás módszertana	130
Olvasókönyv	130	Pedagógia	400
Növénytan	70	NYELVTANULÁS	
Történelem	130	Német ABC	150
VII. osztály			
Aritmetika	100		
Olvasókönyv	150		

Előkészületben

NYOLCOSZTÁLYOS ISKOLA

I. osztály	Fizika
Számolás-mérés	Európa
II. osztály	IV. osztály
Számolás-mérés	Olvasókönyv
Második olvasókönyv	Vegytan
III. osztály	Fizika
Földrajz	VI. osztály
A szerb nyelv tankönyve	Földrajz
GIMNÁZIUM	Embattan
I. osztály	VII. osztály
Magyar nyelvtan	Történelem
Olvasókönyv	VIII. osztály
Földrajzi alapismeretek	Fizika
II. osztály	Vegytan
Magyar nyelvtan	A TANÍTÓKÉPZŐ FELSŐBB OSZTÁLYAI ÉS TANITÓK HASZNÁLATÁRA
Az Európa kívüli világrészek	Módszertan az osztatlan iskolában folyó munkához.
III. osztály	
Történelem	

Megrendeléseket az előkészületben lévő könyvekre is elfogadunk. Könyvkereskedéseknek szokásos árengedmény. Megrendeléseket erre a címre kérünk:

„TESTVÉRISÉG-EGYSÉG“ Novisád

Arsze Teodorovitya 11

Telefonok: 26-33 és 23-02